

Jakin^{•eus}213

herria kultura hizkuntza martxoa-apirila
2016

Kultura hitzarmen bila

Durangoko Azokako 'Gogoetaren plazan'
kulturgintzarentzako estatu itun baten premia
azaleratu zen, baita ikusezintasunaren auziari
irtenbidea eman beharra ere.

Kulturgintza norabidearen atakan
IÑIGO ASTIZ
MIREN RUBIO

Durangoko Azokaren balio immaterialaz: hizkuntza,
kultura, identitatea eta transmisioa
XABIER LANDABIDEA
NEREA MUJIKA

LIBURUAK

Euskal liburugintza 2014
JOAN MARI TORREALDAI

EGUNEN GURPILEAN

MIREN ARTETXE · HENRIKE GALARZA
TXERRA RODRIGUEZ · GORKA JULIO

Jakin^{•eus}**213**
herria kultura hizkuntza martxoa-apirila
2016

JAKINEko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

LEHENDAKARIA

Joan Mari Torrealdai

OHOREZKO KIDEAK

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

ZUZENDARIA

Lorea Agirre

ERREDAKZIO BURUA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Lorea Agirre, Haizea Barcenilla, Harkaitz Cano, Xabier Eizagirre,
Idurre Eskisabel, Patxi Juaristi, Joanmari Larrarte, Maialen Lujanbio,
Imanol Murua, Andoni Olariaga, Olatz Osa, Gexan Sors,
Joan Mari Torrealdai, Eguzki Urteaga

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia

Tel. 943 21 80 92

jakin@jakin.eus

www.jakin.eus

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskararen
Normalkuntzako Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

*Hezkuntza, Hizkuntza Politika eta Kultura Sailak
(Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak) diruz lagundua*

SUMMARY

5

ZUZENDARIAREN HITZAK

7

GAI NAGUSIA Kultura hitzarmen bila

11 Kulturgintza norabidearen atakan

Durangoko Azokako ‘Gogoetaren plazan’ igarritako kultur estrategia bateratu baten premia eta ikusgarritasunaren erronkak

Iñigo Astiz • Miren Rubio

Gerediaga Elkartek eta Jakinek Durangoko Azokan antolatutako ‘Gogoetaren plaza’ jardunaldietako saioak hasieratik bukaerara gurutzatu zituzten bi gai nagusiei buruz esandakoak biltzen dira: euskal kulturarentzako hitzarmen bat negoziatu eta adosteko beharraren ideia, eta euskal kulturaren ikusezintasunaren auzia.

45 Durangoko Azokaren balio immaterialaz:

hizkuntza, kultura, identitatea eta transmisioa

Xabier Landabidea • Nerea Mujika

Durangoko Azokaz hedabideek salmenta eta bisitarien kopuruen inguruan ematen dituzten zenbakietatik harago, zazpi lekukoren bizipenetatik abiatzen da Azokaren balio ukiezinei buruzko galderei erantzun batzuk jartzen hasteko: zer eman dio Azokak (euskal) hizkuntza, kultura eta identitateari? Zer diosku, gaur, transmisioaren ideari buruz?

LIBURUAK

65 Euskal liburugintza 2014

Joan Mari Torrealdai

Joan Mari Torrealdaik, aurreko urteetan egindakoaren ildo beretik, 2014an euskaraz argitaratutako liburuen azterketa aurkezten du. Honako alderdi hauek landu ditu: lehenik, liburu-produkzioaren zifren iturriak; bigarrenik, argitalgintzari dagokionez, liburu ekoizleen izaera eta aniztasuna, argitaletxe emankorrenen aipamena eta kanpoko eta bertoko argitaletxeen ekoizpenaren konparaketa; hirugarrenik, argitalpenaren zenbakien inguruan, argitaratutako tituluaren zifra eta nobedadeak eta berrargitalpenak; eta, azkenik, gai multzoen sailkapenari buruzko datuak eta azterketa.

EGUNEN GURPILEAN

89 Kultura

Miren Artetxe

95 Ekonomia

Henrike Galarza

101 Soziolinguistika

Txerra Rodriguez

107 Telepolis

Gorka Julio

KONTRAZALA Unai Iturriaga

CULTURE IN SEARCH OF CONSENSUS

Culture at the crossroads. The need for an agreed cultural strategy and the challenge facing its visibility

The journalists Iñigo Astiz and Miren Rubio provide a résumé of the ideas and proposals put forward by participants at the ‘Gogoetaren plaza’ conference at the Durango Fair, which mainly revolved around these two core themes linked to Basque cultural activity: the notion of the need for a negotiated agreement reached by consensus and the problems attached to its lack of visibility. [Iñigo Astiz • Miren Rubio](#)

Regarding the immaterial value of the Durango Fair: language, culture, identity and transmission

Xabier Landabidea, researcher and lecturer at the Institute of Basque Studies of the University of Deusto, and Nerea Mujika, Director of the Institute, in looking beyond the figures provided by the media about the number of visitors and sales at the Durango Fair, deal with issues raised by the testimonies of seven witnesses concerning the intangible values attached to the Fair: what does the fair offer to Basque language, culture and identity? What does it currently tell us about the idea of transmission? [Xabier Landabidea • Nerea Mujika](#)

BOOKS

Basque bibliography 2014

Joan Mari Torrealdai, sociologist, writer and President of the Jakin Foundation, publishes appraisal of the development of bibliographical publication in the Basque language during 2014. In this year, 2.110 books were published in the Basque language, 288 more than in 2013. Most of these publications are school books (33,5%), followed by children's and young people's literature (29%), books on human and social sciences (16%) and literature for adults (14%). Torrealdai has been cataloguing Basque bibliographical publication since 1976. [Joan Mari Torrealdai](#)

NEWS TODAY

This gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following culture, economic, sociolinguistic and communication matters. This section draws on various specialists: Miren Artetxe, Henrike Galarza, Txerra Rodriguez and Gorka Julio. [Various authors](#)

Durangoko Azokaren gaineko zenbaki monografikoa duzue hau. Jakinek egiten duen lehena. Izan ere, iaz, lehen aldikoz, Jakinek, Gerediaga Elkartearekin lankidetzan, kulturaren gaineko eta azpiko azterketa egiten jarri zituen 22 kultur sortzailer, eragile eta kudeatzaile Durangoko Azokako 'Gogoetaren plaza' gunean. Zortzi saio egin genituen lau egunetan eta egun bakoitzean gai bat aztertu: ikusgarritasuna, kultur politikak, erreleboa eta prestigioa. Lau gai desberdin, baina elkarri lotuta doazenak ezinbestean. Eta bertan esandakoak tentuz aztertu ondoren, argi ikusten da bi gai nagusik zeharkatu zutela jardunaldia: erakunde publikoen eta kulturgintzaren arteko kultur itun baten beharren urgentzia eta ikusgarritasunaren auzia. Han esandakoak paperera ekartzean oharren zara analisi anitz eta sakonak, oso sakonak, egin zirela bertan. Eta idatzita jasotzeak –hitzak haizeak eramaten baititu– eta galbahea pasatzeak euskal kulturaren gaia aztertzeo beste helduleku finkoago batzuk ematen ditu, eta, horrenbestez, norabide eta estrategia zehatzetara iristeko aukera argiagoa. Lan hori Iñigo Astiz eta Miren Rubio kultur kazetariak egin dute, eta artikulu mamitsu, zentratu eta iradokitzaile batera tolestu dute Durangon esan zena.

Beraz, kultura hitzarmen bila dabil, 'estatu-itun' baten bila. Ez da, agian, ideia berria izango, baina urgentiaren bustidura hartzen ari da azkenaldian. Hitzarmenaren beharra, letra gorri, alarma joz agertu da Durangoko plazan. Irautea garaitzea zela esaten zen garaia pasea ote den iradoki dezake, irautea dagoeneko ez ote den galtzea; izan ere, hizkuntza eta kultura normalizazio bideak topea jo ez ote duen batek baino gehiagok aipatzen du artikuluan, garaia dela orain arteko dena berraztertzeo, alegia.

Eta zein dira bada orain arteko berraztertzeo garamatzaten sintomak? Herri ekimenaren eta erakunde publikoen arteko amildegiz zaharrea ezin zubirik bota jarraitzen dugula; mesfidantza instituzionalak indarrean segitzen duela eta horrek dependetzia ekonomiko eta emozionala sortzen duela; hainbat kultur diziplina bizi-iraupenaren marra gorriak zapaltzen ari direla; ikusgarritasun falta arazo larria dela, ikusezin den kultura ez delako kultura iza-

tera iristen; euskal hedabideak sortu zirenetik, erdal hedabideek euskal kultura abandonatu egin dutela, euskarazkoen 'erreserbara' abandonatu ere; besteak, erdal horrek, exotizatuak nahi gaituela oraindik ere, eta abar eta abar. Eta, hala eta guztiz ere, sormenak indarrean jarraitzen duela.

Unai Iturriagak, ohi duenez, kontrazalean, bere irakurketa kritiko eta zorrotza egin du. Haurrak aitari «euskal kultura gurasoak zarete!» botatzen dion esaldi horretan transmisioaren etena, ikusgarritasun eza, zentralitate falta eta berrikuspen oso baten beharra gordetzen duela uler liteke.

Durangoko Azokak baditu aurpegi gehiago hala ere, ez alferriko bera da euskal kulturaren plaza nagusietako bat, ez bada nagusia. Eta bertan salerosketa baino askoz gehiago jartzen da jokoan. Xabier Landabideak eta Nerea Mujikak, liburu eta disko salduenean eta bisitari kopuruaren aferatik harago, Azokaren balio ukiezina aztertu dute, eta horretarako galdera giltzarri garrantzitsuak jarri dituzte mahai gainean: zer eman dio Azokak euskarari, kulturari, identitateari?, eta zer egiteko du transmisioaren inguruan? Horixe da hurrengo artikulua jasotzen duena.

Joan Mari Torrealdaik 2014ko liburugintzari buruz egindako ohi-ko azterketarekin osatu dugu zenbakia, azken 39 urtetan legez. Ohi duenez, oraingo honetan ere euskal liburuen urteko ekoizpenaren azterketa eta balorazioa osatu du. Ikerketa oso-osoa jakin.eus atarian duzue, Liburu Behatokia atalean.

Eta, zenbakia ixteko, *Egunen gurpilean*, aktualitateari erreperaso Miren Artetxe, Henrike Galarza, Txerra Rodriguez eta Gorka Julioren eskutik.

KULTURA HITZARMEN BILA

- 11** Kulturgintza norabidearen atakan
Durangoko Azokako 'Gogoetaren plazan'
igarritako kultur estrategia bateratu baten
premiatz eta ikusgarritasunaren erronkaz
Iñigo Astiz
Miren Rubio
- 45** Durangoko Azokaren balio
immaterialaz: hizkuntza, kultura,
identitatea eta transmisioa
Xabier Landabidea
Nerea Mujika

Kulturgintza norabidearen atakan

**Durangoko Azokako ‘Gogoetaren plazan’
igarritako kultur estrategia bateratu baten
premia eta ikusgarritasunaren erronkaz**

Iñigo Astiz
Miren Rubio

Kazetariak

«Estatu itun bat-edo»

Euskal kulturgintzarentzako estatu itun bat. Olatz Osa Elkar argitaletxeko zuzendariak jarri zizkion izen-abizenak abenduan Durangoko Azokan egindako ‘Gogoetaren plaza’ jardunaldietan saio guztiak gurutzatu zituen ideiari. «Estatu ituna-edo», izan ziren bere hitz zehatzak.

Berez, euskal kulturarentzat zentralak diren lau gai lantzeko antolatu zituzten hitzaldi eta mahai-inguruak Gerediaga elkarteak eta Jakinek; berez, ikusgarritasuna, kultur politikak, transmisioa eta prestigioa ziren landu beharreko gaiak, baina jostunaren orratza nola, hala ibili zen euskal kulturarentzako hitzarmen bat negoziatu eta adostu beharraren ideia solasaldi guztietan, agertu eta desagertu, harik eta jardunaldietako *leitmotiv* nagusi bilakatu zen arte. Saioak gidatzen zituzten kazetariak jarri zuten gaia maiz mahai gainean, baina bestela ere bultzada handirik ez zuten behar izan hartaz aritzeko hizlari gisa gonbidatutako 22 sortzaile, kulturgile zein erakundeetako ordezkariak.¹ Esan daiteke atmosferan zegoela.

Azoka igandeko lehen saioko lehen galderaren lehen eran-tzunean aipatu zuen Osak, esaterako, itunarena.

Gaurko jardunaldirako gogoetan ari nintzela, estatu logikan funtzionatu beharreko irudi hori etorri zitzaidan. Estatu ituna edo. Eragile politikoen eta gizarte zibilaren herri ekimenaren arteko ituna premiazkoa da. Epe luzera begiratu ahal izateko, eta legealdien dinamikatik ateratzeko. Kurioso a egin zait Mikel Irizarren artikulua irakurtzea gaur *Berria*-n. 'Estatu politika' zen izenburua. Gero pentsatu dut, gogoeta bera han eta hemen ari bada sortzen, urratsak emateko aukera dagoela.

Osak bakarrik aipatu zituen izen-abizen horiek 'Gogoe-taren plaza' jardunaldietan, baina orokorra zen sentsazioa: orain arteko estrategiek eman dute eman zezaketena eta estrategiak hitzartzeko moduak ere agortuta daude. Eta sentsazio hori izango litzateke lau egun iraun zuten saio horien titular nagusia. Ñabardurak ñabardura eta formula-zioak formulazio, baina horixe. Osaren esaldiak ematen du hor ere jardunaldietako parte hartzaile askok arazo horren aurrean partekatutako animo egoera. «Gogoeta bera han eta hemen ari bada sortzen, urratsak emateko aukera dagoela». Eta hori, beraz, titularrari gehitu beharreko aldartea: «au-kerera dagoela».

Eta ez soilik aukerak. Baliabideak ere badaudela aipatu zuen Kukai dantza taldeko Jon Maya dantzari eta koreografoak; bultzada behar. Azken urteetan eraikitako antzoki sarea laudatu zuen, esaterako, eta aipatu zuen artistak badaudela; baliabide horiek sendotzea eta norabide batean jartzea falta.

Ikerketak enkargatzen dira aztertze sorkuntzak zer norabide-tan joan behar duen; ikerketa egiten duenak presupuestatzen du hainbat, eta etorriko dira galderak eta egingo digute test bat, bai-na horretan gelditzen da kontua. Horrelako asko gertatzen dira. Sentsazioa da gauzak egiten direla egin behar direlako, baina egiten den horrekin bide komun, sendo bat nekez ikusten diot. Baditugu sortzaileak eta azpiegiturak. Baditugu gauza oso positi-boak, beraz; baina nik faltan gehien sumatzen dudana da badau-kagun hori sendotzea eta norabide batean jartzea.

«Estabilizazio une batean» deskribatu zuen Ruper Ordorika musikariak egungo garaia. Eta bere hitzetan normalizazio prozesuaren parte da estabilizazio hori. «Mundua, eta batez ere euskaldunen mundua, iruditzen zait asko normalizatu dela; normalizatu kaxotx artean. Horrek esan nahi du erakundeen munduan sartu dela». Baina Ordorikaren hitzen ostean igar daiteke gehiegizko burokratizazio baten eta motelaldi baten itzala ere.

Iruditzen zait egitura handi bat egin dela, eta maiz pentsatzen dut egitura hori ez ote den handiegia. Esan nahi du jende gehiago bizi dela euskararen kontutik ezen ez euskaraz sortzen. Badago desoreka bat. Iruditzen zait orain ez ote gabiltzan halako estabilizazio une batean.

Estabilizazio une batean, beraz, onerako, hori normalizatorako bidean lagungarri izan daitekeen neurrian; baina estabilizazio une batean ere txarrerako, hori normalizazio bidean jarraitzeko galga izan daitekeen neurrian.

Eta hain zuzen ere antolamenduan ikusten du aurrera egiteko bidea Anjel Lertxundi idazleak. Euskaingintza aipatu zuen adibidetzat idazleak Durangon. Bere ustez egon badagoelako herri ekimenetik sortutako euskararen alde egiteko tresneria bat, baina hura sendotzea baita orain erronka. Eta horregatik antolamenduarena.

Izan ditugun ekimen asko normalean herrietatik sortutakoak izan dira, eta horien bidez daukagu halako sustrato kultural eta sozial bat orain, handik sortutakoa. Ekimen horietan gure anbizio nagusiak kontenplatuta zeuden: eskola, hedabideak, eskolak helduentzat... Baina, horri guztiari jasangarritasuna eman behar zaio. Planteatzen badugu zerbait lortu dezakegula ordukoa bezain potentea, ezin dut imajinatu ere egin, ez bada antolamen-

'Gogoetaren plaza' jardunaldietan orokorrazen sentsazioa: orain arteko estrategiek eman dute eman zezaketena eta estrategiak hitzartzeko moduak ere agortuta daude

duan. Hezurdura badago. Badirudi Nafarroan zuzenduko dutela orain hori, eta EAEn badago. Hezurdura hori sortu zenean ametsa zuen, amets kulturala, eta hezurdura hori sustraitzea eta etekina ateratzea da orain kontua.

Baina, nola lortu helburu hori? Hain zuzen ere, Lertxundiren diskurtsoan bertan azaltzen dira transformazio hori zailtzen duten faktore nagusietariko bi. Bata: lurraldez lurraldekako erakundeak koordinatzeko zailtasun historikoa. Bestea: erakundeen eta herri ekimenen arteko harreman gorabeheratsua.

Adibiderik ez da falta. Izan ere, urte luzez salbuespen egoeran izan dira Eusko Jaurlaritzaren eta Nafarroako Gobernuaren arteko harremanak, eta Durangoko Azokan gertatutakoa izan daiteke horren frogara, 15 urtez bertara joateari uko egin ostean, iaz itzuli baitzen Nafarroako Gobernuak Azokara. 2000. urtean erabaki zuen UPNk gidatutako exekutiboak azokara ordezkariarik eta argitalpenik ez eramatea, eta Gerediaga elkarteak hartu behar izan du Iruñeko gobernuak kaleratutako lanak 'Nafarroako argitalpenak' izeneko erakuslehoan jartzeko ardura. Azken hauteskundeek gobernuaren kolorea aldatu, ordea, eta berriz ere euskal kulturaren hitzordu nagusian presente izatea erabaki du Geroa Bai, EH Bildu, Ahal Dugu eta Ezkerra alderdiek babestutako gobernuak, eta 4.000 euroko babes bere agertu dio. Sinbolikoa da aldaketa, baina baita sintomatikoa ere, erakusten duela Euskal Herriko erakunde nagusietariko batek bizkarra eman diola denbora luzez euskal kulturari, eta Nafarroako legebiltzarrean euskarazko hezkuntzaren inguruko eztabaidak erakusten dutenez, ez delako erraza izango horri buelta ematea. Halere, 'Gogoetaren plazako' saioetan argi geratu zen ez dela erakundeen arteko harreman hori Osak estatu hitzarmen deitutako horrentzako traba nagusia. Ez zuten behintzat hor jarri fokua bertan bildutako sortzaile gehienek. Lertxundiren gogoetetan igarritako beste puntuak bildu zituen kezka gehien: herri ekimenen eta erakundeen arteko zubiak, hain zuzen ere.

«Ez dago zubi askorik»

Herri ekimenen eta erakundeen arteko etena aipatu zuen Osak lehenik, baina baita eten hori gainditzeko beharra ere gero. Etenaz beraz:

Orokorrean hitz egiteak bere arriskuak ditu, baina harremana etena dagoela uste dut. Herri ekimenaren eta instituzioen artean ez dago zubi askorik. Ezagutza ere falta da. Askotan eragile politikoekin harremanetan zaudenean, ez dakite zer egiten den kulturalgintzan, ezta nola egiten den ere, eta ez dakizu ea baloratzen eta errekonozitzen ote duten. Eta ez badute hori egiten, ez da babesten. Badago horretatik asko, elkar ezezagutza dugula esango nuke.

Eta hori gainditu beharraz gero, etenaren motiboa zein den ere aipatu baitzuen Osak. Zergatik etena, hortaz?

Herri hau bastante polarizatua egon delako. Denok elkar ezagutu arren, aurreiritziak ditugulako, gehiegi, eta errezeloak. Hori gainditzea kosta egiten zaigu. Baina, hori gainditu behar dugu. Beste kontu bat da ea zenbaterainoko borondatea ote dagoen hori gainditzeko. Baina, iritsi da hori gainditzeko momentua eta aurrera egitekoa.

Ez zen soilik Osa, ordea. Behin baino gehiagotan aipatu zuten sortzaile eta kultur eragileek etenarena. Eta irakur daiteke horren aitortza bat baita Dori Lopez Nafarroako Gobernuako Kultura Departamentuko Kultur Ekintza buruak esandakoen atzean ere. Iaz berritutako Nafarroako Kultur Kontseilua aipatu zuen adibidetzat, sortzaileengana eta herri mugimenduen parte diren pertsonengana jo baitute hogeieleduneko taldea osatzeko; eta Lopezek aitortu zuenez, hori egin badute, izan da orain arte horrelakorik egin ez delako. Kasu konkretutik harago doaz horregatik Lopezen hitzak. Amildegirik baden galdetu, hau bere erantzuna:

Gizarte zibilarekin elkartzea izan da helburua Kultur Kontseiluan. Ez da orain arte ohikoa izan. [...] Hor ikusten da gure asmoa dela gizartearengana hurbiltzea, muga hori puskatzea. Ez izatea administrazioa alde batetik, eta bestetik eragileak. Eta ez dugu

errezelarik topatu. Gainera, kultura departamentuan esparruka taldeak sortzen ari gara, musikarako talde bat, edo antzerkirako beste bat, adibidez. Ez bakarrik subentzioei begira, baizik eta alor kulturalak kontuan hartuz, jendeak euren nahiak eta kezak guri luzatzeko mahai zabala izan dezan. Orain arte bi mundu diferentetan egon gara eta, bakoitza bere aldera begira. Momentua da orain bideak elkartzeko.

Merezi du Lopezen hitzekin geratzea –«orain arte bi mundu diferentetan egon gara eta, bakoitza bere aldera begira»–, zeren eta kasik zehatz-mehatz egiten dute bat amildegiairen beste aldetik mintzo den Xabier Monasterioren hitzekin. Bilboko Kafe Antzokiko kide da bera, eta hori da berak erakundeekin izandako harremanetan bizi izandako esperientzia. «Bi mundu diferentetan egon gara». Bakoitza alde batera begira egon beharrean, ordea, une batzuetan enfrentatuta ere irudikatu ditu erakundeak eta ekimen zibilak. «Harreman nahasi eta zailak izan ditugu, aldatuak egon direla esan dezakegu, pentsatzeraino agintean daudenak kulturaren jabe bihurtu direla, eta gu kulturaren langile. Justu kontrakoa izan beharko lukeenean. Gu kulturaren jabe, eta erakundeak gure zerbitzura». Eta Monasteriok aipatzen duenez, definizioan bertan dago arazoa. Pribatuak batzuk, publikoak besteak, baita ekimen pribatu horiek helburu sozialak dituztenean ere.

Gu geu helburu publiko batekin aritzen gara, kooperatibistak gara, publikotasunera gehien gerturatzten dena delako, eta irabaziak helburu publikoetarako dira. Baina, hala ere, gure kontsiderazio legala da pribatuak garela. Horrek ekarri du mailaketa bat, publikoak dira agintea dutelako, gainontzekoak pribatuak, eta horrek ekarri du mailaketa eta menpekotasuna. Hori oker handia da: subentzionismo moduko bat sortu du gure artean. Ez dugu beste iturririk izan, eta serbilismoa ere sortu du horrek. [...] Ez da bereizten zer den estrategikoa. Erantzun bera ematen dizute beti administratziotik: «Guk pastel hau daukagu, eta hau banatuko dugu, ez dugu hierarkiarik egingo». «Zuk diozu zurea oso ona dela, baina denoi eman behar diegu». Nolabait guraso onaren papera jokatzten dute, eta ikusten duzu ez dagoela plangintza oso handirik eta ibilbide luzerik. Beste ikuspegi eta ibilbide bat behar dugu. Hortaz, agintari horiek ulertu arte kulturaren

kudeaketan baino herriaren zerbitzuan daudela, sinisten jarraitu beharko dugu autogestioan.

«Ferrero Rocherren etxea». Behin baino gehiagotan baliatu zuten bonboi markako iragarkian ageri den luxuzko etxearen metafora hori Andoni Egaña bertsolariak eta Asisko Urmেন্টa marrazkilariak Durangon elkarrekin izandako solasaldian. Urmeneta: «Ni halakoetan sentitzen naiz gonbidatua, Ferrero Rocherren iragarkian bezala, enbaxadorearen etxean, eta ni oso inkomodo sentitzen naiz halako harrera diplomatikoe-tan». Berez, BBK Live, Zinemaldia eta Jazzaldian euskal sortzaileek izaten duten presentziak egin zien galdera Alberto Barandiaran kazetariak. «Halakoetatik deitzen zaituztetenean nola sentitzen zarete, protagonista edo jauregiko lorategiko papagaio exotikoa?». Balio dezake irudiak, halere, beste saioetan sortzaile askok aipatutako ezerosotasun sentsazioa deskribatzeko. Sortzaile horien hitzetan, haiek ere Ferrero Rocherren etxean sentitzen baitira erakundeetan atea jo eta proiekturen bat aurkeztera joan behar dutenean. Etsaigorik ez, baina kidetasunik ere ez.

Sortzaileak Ferrero Rocherren etxean sentitzen dira erakundeetan atea jo eta proiekturen bat aurkeztera joan behar dutenean. Etsaigorik ez, baina kidetasunik ere ez

Etxepare Euskal Institutuaren egoitzatik eskutan madalena batekin ateratzen irudikatu zituen Koldo Almandoz zinemagileak zenbait sortzaile.

Literaturak izan du prestigioa, maila gorenean izan ere. Zinemak ere bai, zinema zuzendaria izatea badirudi zerbait, baina bestelako jarduera batzuk inori ez zaizkio inporta. Esaterako, Etxepare Institutura joan, eta esan komiki bat egin nahi duzula. Handik igual madalena batekin aterako zara, baina horrekin bakarrik. Kultura ze alorretan kontsideratzen dugun kultura ere galdetu behar da, eta herri honetan literatura, zinema eta musika dira. Eta hortik aurrera...

«Mesfidantza instituzionalizatu da»

Umoretik jo zuen Harkaitz Cano idazleak ere erakundeetako ordezkarien interes falta deskribatzeko. Sariez ari zen zehazki, baina karikatura modura bada ere, Canoren anekdotak eskaintzen du Durangoko Azokan behin baino gehiagotan aipatu zen kexa baten argazkia. «Errudun sentitzen delako ematen du saria erakundeak, ez duelako ezer egiten kulturaren alde, eta urtean behin egiten duen penitentzia da, konfesatzera joatea bezala». Asier Mendizabal artista eta Aizpea Goenaga Etxepare Euskal Institutuko zuzendari eta zinemagilea zituen ondoan Canok, eta Mendizabalek bota zion amua. Eusko Jaur-laritzako lehendakaria Euskadi Literatur Sarien banaketa ekitaldira joaten ote zen galdetu zion idazleari Asier Mendizabal artistak, Gure Artea sariak banatzera ez omen delako inoiz joan. Eta Canok baietz, joaten dela, baina ez beti: «Batzuetan bai, beste batzuetan ez». Idazlearen hitzetan, zenbait kasutan ez baita artista Ferrero Rocherren etxean ezeroso sentitzen dena, Ferrero Rocher jauna baizik artistaren etxean.

Ulises euskaraz aurkeztu zenean zergatik ez zen joan Donostiako alkatea edo norbait? Katalunian oso ohituta daude Lizeora eta opera denboraldiaren irekierara bakarrik ez, antzerki saio batera, edo kontzertu batera ere joatera. Batetik hori dago. Ikusten dugu lehendakaria edo erakunde publikoetako kide bat erakusketa batean, eta ikusten dugu dagoela lekuz kanpo. Ez daki non zapaldu behar duen, ez dagoelako ohituta. Ikusten da beldur dela zapalduko ote duen artelan bat, eta nik nahi nuke ikusi erakunde publikoetako jendea eroso antzezlan bat ikusten, edo erakusketa batean eroso, ez bakarrik sariak ematen edo zintak mozten. Hor dago lantzeko terreno bat. Nik batzuetan sentitu nahi nuke manipulatu nahi nautela, ze horrek esan nahi du nik badudala botere bat, edo badudala garrantzi bat. Politikari bat saiatzan bada artista bat edo intelektual bat manipulatzan, beregana ekartzen, kontxo, aintzatzat hartua delako da. Baina, sentsazio hori ez zait gertatu inoiz.

Sakonago igartzen du Asier Mendizabalek arazoaren erroa. Errentagarritasun soziala da bere ustez klabea, eta bere kalkuluen arabera, ezin txikiagoa da gaur egun kultura

babesteak dakarren errentagarritasun soziala. Eta horregatik ordezkari politikoen ezerosotasuna. Gizarteari begirako onurarik ez badago, eta etekin sinbolikorik ere jasoko ez badute, zaila baita ordezkari politikoei kulturarekiko jarrera aktiboagorik hartzea. Mendizabalen hitzetan, sortzaileekiko aurrejuzkuak dira arazoa. «Eta orain mesfidantza hori instituzionalizatu egin da».

Zezenetara joaten dira, operara joaten dira... Badaude kultur jardun batzuk badutenak halako brillo hori, eta beste batzuek ez daukate. Eta daukatenetara joaten dira, badaukalako errentagarritasun bat. Daukadan susmoa da, orain ez bakarrik ez duela errentagarritasunik, eta zeroan gelditzen direla, baizik eta eragin negatiboa daukala. Badago lehen hedabideek edo hedabideen arlo espezializatuenei orekatzen zuten prejuizio bat, nahiz eta oso prejuizio hedatua izan; nik uste dut prejuizioa bera pasatu dela debatearen gunera. Eta orain mesfidantza hori ere instituzionalizatu egin da. Badago halako, «puf, horiekin ez nahastu» bat. Horrek mesfidantza baino ez duelako sortzen.

«Dependentzia ekonomiko eta emozionala» aipatu zuen Izaro Ieregi artista eta Bilboko Okela Sormen Lantegiko kideak. Izan ere, sortzaile eta erakundeen arteko harremana subentzioen logikaren arabera gertatzen dela esan zuen berak, eta, azaldu zuenez, ezinegona sortzen du neurri horietara makurtu beharrak, «ez dakizulako zer gertatuko den zure proiektuarekin». Agortuta deskribatu zituen estrategiak hitzartzeko moduak, eta proposatu zuen alternatiba ere: «Beharretatik abiatu beharko litzateke». Eta hor agertu zen berriz adostasun handi baten beharraren ideia, Ieregik aipatu zuenez, kulturgintza berehalako emaitzen arabera neurtzerara bultzatzen baitituzte subentzio sistemak erakundeetako kideek. «Kulturak beste erritmoak ditu, eta hori da akatsa subentzioekin. Estrategia oso bat egin beharko litzateke, eta ez dago». Eta hain zuzen ere hori da Durangoko Azokan behin baino gehiagotan atera zen ideietariko bat. Epe ertain eta luzera begirako hitzarmen baten beharra. Osak estatu hitzarmen deitutako horrena, alegia.

«Denbora da arazoa». Dori Lopez Nafarroako Gobernuko ordezkariak onartu zuen problema, eta, azaldu zuenez, alor horretan ere sortzaileengandik gertu egoteko saiakeran dabil Uxue Barkosek gidatutako gobernuak. Baina argi, hor dago muga: legealdia da erakundeen denbora unitatea.

Ezin dugu legealdi baterako baino luzeagorako den konpromisorik hartu. Lau urtetarako da, eta ezin diozu utzi kate bat hurrengoari ez zaiona gustatuko. Baina, egin litezke gauzak legealdiaren barruan. Esaterako, gauza asko urtarriletik abendura bitarte egiten dira kontuengatik. Baina, sortzaileek ez dute funtzionatzen epe horietan. Haien lan urtea ez da urte naturalarena, eta gure asmoa da bi urtetara luzatzea epe hori. Horrela, hurrengo urtearekin lotzen da, eta horrek lagunduko dio sortzaileari bere proiektua garatzeko denbora lortzen, gutxienez. Gaur egun zinemarentzako laguntzekin ari gara hori egiten.

Lau gehi lau gehi lau gehi lau... Ezinbestean estatu hitzarmen bat behar kultur politikak gidatzen dituzten matematikak aldatuko badira, eta matematika aldaketa hori beharrezkoa dela aipatu zuen batek baino gehiagok 'Gogoetaren plazako' saioretan. Proposamen zehatza egin zuen Anjel Lertxundi idazleak, esaterako. Negoziazioa erakundeekin egin beharrean, negoziazioa erakunde horietan daudenekin egitea proposatu zuen berak. Hots, ez Eusko Jaurlaritzarekin hitz egitea edo Nafarroako Gobernuarekin hitz egitea, baizik eta bertan dauden edo egon daitezkeen alderdi politikoekin aritzea. Proposamena bota ahala jaso zuen erantzuna, ordea, publikoarentzako zabalduetako galderen tartean. Lertxundiren hitzak lehenik:

Negoziazioa
erakundeekin egin
beharrean, erakunde
horietan dauden alderdi
politikoekin egitea
proposatu zuen
Anjel Lertxundik

na bota ahala jaso zuen erantzuna, ordea, publikoarentzako zabalduetako galderen tartean. Lertxundiren hitzak lehenik:

Aipatzen dugu herri mugimendu eta herrigintzaren arnasa, eta aipatzen ditugu erakundeak. Eta erakundeak aipatzerakoan, nola ia gehienak denbora gehienez alderdi batek eraman dituen, era-

kundeak alderdi horiekin identifikatzen ditugu. Baina, berez, de-
non kontua izan beharko luke. Horregatik, nik nahiagoko nuke
alderdi politikoen eta herri mugimenduen adostasunaz hitz egi-
tea, erakundeez baino. Gainera, bideragarriagoa dela iruditzen
zait, printzipioetan joka litekeelako, adostasunetara iritsi, eta
adostasun horiek legebiltzarrerera eramán gero. Beste bide bat. Nik
uste dut gutxi inplikatzén ditugula talde politikoak talde politiko
gisa. Eta erakundeak abstrakzio batean aipatzen ditugu. Hor gal-
du egiten dira.

Baietz, baina ezetz. Proposamena interesgarria zela eran-
tzun zion idazleari Elkar taldeko Joanmari Larrartek galderen
txandan, interesgarria baietz, baina egingarria ezetz.

Justu orain aipatzen ari zareten akordio hori dela eta, bi aldiz
esan duzu ituna alderdi politikoekin egin behar dela. Logikoa
dirudi, edozein izanda ere erakundeetara iristen dena, adostasun
eta logika horrekin jarraitu beharko lukeelako baita gobernuan
ere. Logikoa egiten zait, baina ez sinesgarria.

Eta ados Lertxundi.

Nik ere ez dut erabat sinisten horren baliagarritasunean, baina
Olatzek [Osak] planteatzen duen bidetik, beste perspektiba ba-
tekin jardun beharko genuke. Erakundeak bizirauten dituztenak
alderdiak dira, zerbait formala dena erreal bihurtzen dute alder-
diek, eta horiekin hitz egin behar da.

Zailtasunak badaudela baietz, beraz, idazleak, baina saia-
kera egitearen alde, halere.

Alderdi politikoekin aritzea beti da konplikatua. Baina, itun bat
sinatuta baldin badute, ez da hauteskunde programa bat bezala-
koa izango, haizeak eramango duena. Akordio bat sinatuta bada-
go, guk herritarrok eskatzen ahal dizkiegu kontuak.

«Sakoneko aldaketak behar dira»

Urgentzia dute datuek, gainera. Biziraupenaren mugan des-
kribatu zuen Olatz Osak liburugintzaren sektorea, esatera-
ko. Eta datu horiek abiatuta egin zuen estatu hitzarmenaren
aipamena izen eta abizen horiekin.

Liburugintza oso atomizatuta dago. Horrek esan nahi du eragile eta argitaldari asko dagoela, uste baino gehiago, baina gehienek ekoizpen txikia dute: 250-260 argitaldari bagaude, baina 150 dira urtean titulu bat edo bi egiten dituztenak. 20 titulutik gora argitaratzen ditugunak 16-17 bakarrik gara. Eta handiak, 150 titulutik gora argitaratzen dituztenak, bizpahiru. Horrek esan nahi du argitaletxeen inbertsioak eta proiektu berriak egiteko gaitasuna mugatua dela. Datuak horiek dira, gure komunitatearen neurriak horiek dira, eta jasagarritasuna lortzea da zaila. Horregatik dira beharrezkoak laguntzak. Baina, euskarazko ikasmateriala egiteko laguntzak %70 jaitسي dira 2008. urteaz geroztik. Euskarazko liburuak laguntzeko diru-laguntzak ere 760.000 ziren, eta orain 500.000. Beraz, kontestu horretan irauin egiten dugu, eta horri aurre hartzeko sakoneko aldaketak beharrezkoak dira.

Eta liburugintzan nola, antzera besteetan ere. Horixe Durangoko Azokan bildutako sentsazioa, behintzat. Izan ere, neurria da klabea, Joxe Mari Agirretxe *Porrotx* pailazoak gogoan hartu bezala.

Herri txiki bat izanda, gurea bezala, hizkuntza minorizatu bat izanda, behar dugu kontsentsu bat nola aurrera atera erabakitze-ko, zeren eta bitartekoak behar ditugu eta sareak behar ditugu, eta transmisioa egiteko ere modu sakon batean eta fuerte batean behar dugu elkarlana.

Eta batera irudikatu zituen elkarlan horretan erakundeak, ekimen zibilak eta kultur esparrurik alternatiboena ere. Hala egin ezean borondate pertsonalak direlako kulturgintzaren babes, eta zimendu sendagoak behar dira Agirretxeren ustez. Eta adibide bidez egin zuen eragile horien guztien arteko familia argazkia.

Aulestin egiten dituzte Antzerki egunak Arte Dramakoek, eta Erreterian egiten da beste antzerki jardunaldi bat, eta Eako Poesia Egunak egingo dira, eta Marabilli egingo dute Ondarroan eta Literaturia osatuko da. Baina ekimen oso herrikoiak dira, bazuetan pertsonalak, eta horrekin bakarrik ezin dugu. Horiek kontuan hartu eta deitu behar dira. Eta Zinemaldiak eta Musikaldia eta halakoek ere jarraitu behar dute, baina beste azpiegitura oinarritzko hori, elkarrekin eztabaidatzeko, elkarrekin sortzeko, trans-

misioa bideratzeko, instituzioek pauso bat eman behar dute. Eta herrigintza egongo da, bakarrik deitu egin behar zaiela. Edo herrigintzak atea jotzen duenean, harrera egin behar zaio, entzun egin behar zaio, eta hortik egin behar da, eta instituzioak horren parte izan behar du.

Azpeitiko Kultur Mahaia. Horra Agirretxek bestela funtzionatzen hasi ahal izateko proposatutako eredu posiblea. 2006an jarri zuten abian Kultur Mahaia udalak eta herriko kultur taldeek, eta 2009rako eratu zuten elkarrekin diru laguntza publikoak eskatu ahal izateko, deialdi publikoetara aurkeztu ahal izateko edo teknikaria kontratatu ahal izateko. Eta 'elkarrekin' da hitz klabea hor. Udala partaide bat gehiago baita mahai horretan, beste eragileekin batera. Batera adosten dute kultur programa, eta baita aurrekontua ere. Eta lan egiteko modu horregatik Agirretxeren aipamena.

Nik uste Azpeitia gaur egun dela eredu bat. Plan hori funtsezkoa da-eta instituzioetan, berdin eskuineko, ezkerreko, unionista edo abertzale; esparru guztietan egon daitezke ideologiak eta gero egon daitezke pertsonak. Eta beharrezkoa dugu elkarrekin hitz egitea, elkarrekin planifikatzea pixka bat egoak edo protagonismoak alde batera utzita, eta aurrera egin.

Euskal Herrian dago Azpeitia osoa, baina, noski, Azpeitia ez da Euskal Herri guztia eta asko dira halako eredu batek izan ditzakeen trabak. Lilurarik ez. Agerikoak dira zailtasunak. Indartsu dira oraindik ere elkarrekiko mesfidantzak, eta irtenbide zaila du epeen arazoak ere, besteak beste, ez baitirudi alderdi politikoek kulturaren aldeko jarreraz etekin handiegirik jasoko dutenik, eta, beraz, zaila baita epe luze-rako sakoneko konpromisorik hartzea etxeko sentitzen ez dituen eragile zibilekin ere. Bidegurutzea argia da, halere. 'Gogoetaren plazan' egindako

Azpeitiko Kultur Mahaia. Horra Joxe Mari Agirretxe *Porrotx*-ek bestela funtzionatzen hasi ahal izateko proposatutako eredu posiblea

saioretan igarritakoaren arabera, kontsentsua badago: orain arteko estrategiek eman dute eman zezaketena eta estrategiak hitzartzeko moduak ere agortuta daude. Beste estrategiak eta beste modu horiek nola asmatu da orain kontua. Osaren esaldiak deskribatzen du esperantza puntua. «Gogoeta bera han eta hemen ari bada sortzen, urratsak emateko aukera dagoela».

Aukera badago, beraz. Eta Zinemaldia izan daiteke hor adibidea. Jaialdiak hein handi batean lortu duelako kontsentsua posible dela erakustea, harik eta proiektua estrategikotzat jotzen bada. Kontsentsu horrek badu bere bermea, noski, jaialdiak hirian duen eragin ekonomikoa baita bateko zein besteko alderdiek egitasmoari azaltzen dioten babesaren oinarri nagusia. Baina, hala ere, hor dago adibidea. 'Pribilegio' hitza erabili zuen, esaterako, Maialen Beloki Zinemaldiko zuzendaritza taldeko kideak babes maila hori deskribatzeko. «Kontseilu berean egon gara Bildu, PP, PSOE, EAJ, Ezker Abertzalea... Kontseilu berean guztiak, eta hori kudeatu behar izan da. Zinemaldiarengan konfiantza dago». Hitzarmen zehatzik ez dute sinatuta, baina, urtea joan eta urtea etorri, jaialdiaren aurrekontu osoaren erdiaren ardura hartzen dute erakunde publikoek, eta ekimen pribatuen bidez lortzen da beste erdia. Hitzarmenik gabe, baina apustu eginez. «Sentsazioa dugu Zinemaldia kontsolidatuta dagoela, eta diru laguntzak jasoko dituela urteetan zehar». Azpitiko eredia eskalaz nola handitu izan daiteke klabea, edo Zinemaldiko eredia nola itzuli halako eragin ekonomikorik ez duten ekitaldietara. Eta, hala ere, berme ziurrik ez.

Harkaitz Cano idazleak zentralizat duen euskal kulturaren ikusgarritasunaren gaiak Durangon esandakoak balio dezake egoeraren deskribapena egiteko, bermearen auziari heltzeko.

Niretzako ikusgarritasunaren gaia da guretzako zentrala. Gure gaia da ikusgarritasuna orain eta hemendik 50 urtera, ze gure arazoa ez da ekoizpena ez musikan, ez artean, ez literaturan; gure arazoa da ikusgarritasuna, ikusgarritasuna hemen. Gure kantak ez daudela euskal irratietan ez euskal telebistetan. Egongo

ez balira bezala da. Inoiz baino produkzio handiagoa dago, baina inoiz baino diluitzeko joera handiagoa baita ere. Hori norbaitek serioски hartu behar du, ez soilik sortzaileek eta gremioek, baizik eta erakunde publiko batek, eta erakunde publiko batek esaten dudanean, esan nahi dut goi mailako erakunde publiko batek, ez bakarrik Etxeparek baizik eta Etxepareren gainetik dagoen norbaitek; ez bakarrik ETBk baizik eta ETBren gainetik dagoen norbaitek. Hau da, nazio ikuspegiko erabaki batzuk hartu behar dira. Protekzionismoa deitu? Protekzionismoa deitu. Ni ez nago horren kontra. Kontua da ea nahikoa izango genukeen bizi garen mundu hiperglobalizatu honetan aurrera egiteko, goi-goiko instantzia horiek daukagun altxor kultural horren ezagutza, hedapen eta babesean fedea izango balute ere. Beharbada ez. Beharbada ezta euskal estatu batek ere ez luke bermatuko ikusgarritasun maila bat biziraupena ziurtatuko lukeena. Ez dakit. Eztabaidatzeko gai bat da. Baina, badakidana da gaur egungo sostengua eta ikusgarritasunaren aldeko apustua dela txikia.

«Erreferente ez dena kontsumitzea oso zaila da»

Gu eremu handiko kulturen alboan mugitzen gara, horiek dira erreferente, eta hor euskarazkoa ikusgarri izatea da zaila. Euskal kontsumitzaileak jakitea zer ekoizten dugun, zer dagoen entzuteko moduan... Hori da gure erronka nagusietako bat, erreferente bihurtu ez dena kontsumitzea oso zaila delako. Beste hizkuntzetan sortutakoa da gure erreferentzia. Ingeles kultura gure etxeetan sartzen da egunero, esaterako. Euskal kultura baino errazago eta gehiago, gainera. Hortik ateratzea da kontua, hor ikusgarri egitea.

Ikusgarritasuna. Horra garaiko erronka handietariko bat Olatz Osa Elkarreko kidearen hitzetan. Eta horra Durango-ko Azokako 'Gogoetaren plazako' ekitaldi guztiak alderik alde gurutzatu zituen beste gai nagusietariko bat. Hura ere agertu eta desagertu, agertu eta desagertu, jostorrazaren gisan, bertan hizlari aritutako 22 solaskideen ahotan. Eta kontsentsu moduko bat ere ondorioztatu daiteke: egun, euskal kultura ez da ikusgarria. Ez da ikusgarria euskaraz ez dakitenen artean eta ez da ikusgarria euskaldunek osatutako komunitaterik trinkoenean ere. Hitz jokoa eginez, Iruñea

deitu zuen bata Asisko Urmeneta marrazkilariak, eta Pamplona izendatu zuen bestea. Eta Urmenetak planteatutako terminotan azalduta, hori da arazoa: euskal kultura ez dela

Olatz Osak azaldu bezala, erreferentziazko bihurtzen ez dena ez da kontsumitzen. Kulturak oro har baditu ikusgarritasun arazoak, eta bereziki ikusezina da euskal kultura

ikusgarria Pamplonan, baina ez dela ikusgarria ezta Iruñean ere. Eta arazoa da hori, Olatz Osak azaldu bezala, erreferentziazko bihurtzen ez dena ez baita kontsumitzen. Hori da, behintzat, solaskideen diskurtsoen tonuan igar daitkeen mezua. Kulturak oro har badituela ikusgarritasun arazoak, eta bereziki ikusezin dela euskal kultura. Hori izan

zen diagnosis, eta bi gai zentraletan arduatu zen solaskideen gogoeta: hedabideen paperarenean, batetik, eta euskal eta erdal errealitateen arteko harreman korapilatsuan, bestetik.

Umoretik egin zuen egoeraren deskribapena Jon Maya dantzari eta koreografoak, eta Kukai dantza taldearen entsegu lokaleraino sartu zituen kamerak eta kazetariak horretarako.

Imajinatu gu goazela goizero aretora, entseatzen dugu, dutxa, eta dutxatik atera eta 20 kazetari ditugula aurrean. «Zer moduz joan da gaurko entsegua?». «Honek hanka bihurritu du, hurrengo emanaldia nola ikusten duzu?». «Bigarren ilaran jarri zaitu, ez lehenengoan, zuzendariarekin haserre zaude?». Eta hori egunero-egunero hiru aldiz gutxienez telebistako albistegietan, kirol saioan eta abarretan. Gure eta haien ariketa fisikoa iguala da. Guk ordu bikoitzak sartzen ditugula da aldea. Baina hori da daukaguna. Euskal Herriko zenbat hedabidek, eta berdin zait zer hizkuntza erabiltzen duten, zenbatek daramate antzezlan edo dantza ikuskizun baten estreinaldia edo disko baten aurkezpena beren azalera? Niri bakarria bururatzen zait, eta gertukoa, eta ez dakit gehiago. Gainontzeko guztientzat anekdota bat zara askotan.

Konstantea eta hedatua izan zen kexua ‘Gogoetaren plazako’ saioetan. Anekdota sentitzen dira Durangon izandako hizlari gehienak. Hori izan zen argazki orokorra: anekdotikoa

da sorkuntza hizkuntza bateko zein besteko hedabide jeneralistetan. Eta hori izan zen argazki zehatzagoa ere: erdal hedabideetan anekdotikoa da euskal sorkuntza. Amildegi gisako bat deskribatu zuen Andoni Egaña bertsolariak, esaterako, Iruñeko sortzaileen eta Pamplonako hedabideen artean.

Erdal medioek jotzen dute azalaren azalera, edo erpinaren erpinera. Euskal kulturagintzako gauza gutxi batzuk bakarrik azalduko dira, izen gutxi batzuk, eta aurpegi gutxi batzuk. Nik nobela bat idazten badut oso posible da erdal hedabide bakar batek ere ez deitzea ea nire nobela hori zertan den jakiteko. Hori bai, urtero deituko didate '¿Qué le van a traer los reyes?' inkesta axaleko bat egiteko. Hori da egoera.

«Euskal gauzak euskaldunentzako»

Baina, ez da beti hala izan, Ruper Ordorika musikariak azaldutakoaren arabera. Bizikidetzaz errazagoa zen duela urte batzuk musikariaren hitzetan, eta paradoxikoki euskal hedabide propioen sorrera izan da Egañak aipatutako amildegia sakondu izanaren kausetariko bat. Hori da Ordorikaren hipotesia, eta bere kanta jarri ditu frogatzat; haren ustez, euskal hedabideen sorrera eta egonkortzeak, nolabait ere, euskal kulturari buruz aritzearen arduraz libratu dituelako erdal hedabideak. Euskaldun ez zirenengana ere errazago heltzen zen euskal kultura orain urte batzuk, Ordorikaren hitzetan; baina, egun, apurtu egin dira zubiak. Erdal hedabideek ez dute euskarazko produkzioa propio sentitzen.

Gu hasi ginenean kantuan, ez zen euskal irratirik, eta Bilbo aldeko adin bateko jende guztiak ezagutzen du nire kantu bat: *Fas fatum*. Gaur egungo irratietan ez litzateke behin ere entzungo, baina garai hartan euskal irratirik ez zegoenez, euskaldunen kantuak jartzen ziren besteen parean. Entzuten ahal zenuen Rod Stewarten azken diskoa eta gero zurea, eta gero ez dakit norena, eta gero Txominena eta abar. Euskadi Irratia hasi zenean euskaraz, nire irudipena da trasbase handi bat gertatu zela. Beste kate askok esan zuten «euskarak ja badu bere mundua», eta iruditzen zait horrelako zerbait ez ote den gertatzen prentsa askorekin; euskal gauzak euskaldunentzako.

Eta badu garrantzia ñabardurak. Ordorikak berak Duran-
gon azaldu zuenez, biziraupen artistikoarekin estuki lotuta
baitago ikusgarritasunaren gaia. Osak esan du. «Erreferen-
tziatzko bihurtzen ez dena ezin da kontsumitu». Eta ez da
zaila Osaren esaldiak nola jarraitzen duen asmatzea, kontsu-
mitzen ez denak ez baitu ogibiderik sortzen. Eta hain zuzen
ere hori da Ordorikaren deskribapena: Pamplonan ikusezin
den Iruñeko sortzaileak nekezago du bizimodua.

Neure aurreko musikari askok nekez eginen zuten aurrera Euskal
Herriko erdaldunen babesik gabe. Oso inportantea da, ze kan-
tuak ez badezake neurri batean gainditu muga hori, hau da, ber-
baz berba ulertzearena, nonbait arazoren bat badago. Ezin deza-
ket imajinatu Itoiz bat, Oskorri bat, Mikel [Laboa] bera, Benito
[Lertxundi] hemengo erdaldunen babesik gabe. Askok sentitzen
dute hor oihartzun bat euren heziketak galarazi diena hizkuntza-
ren bitartez. Nik uste dut kantuak baduela paper hori. Jendeak,
nahiz zure hizkuntza ulertu ez, kantari edo musikari moduan
onartzen zaituenean, hor bada zubi bat eraikia. Eta nik uste ba-
tzuetan ikusirik nola muga hori den gogorra, askok hautatzen
dutela atzerabidea, gotortzea, saguaren burua izatea ezen eta ez
lehoiaren buztana. Eta hor bada gatazka bat beti planteatu behar
dena. Hazkunde zeroa baita gibelera egitea, ekonomialariek esa-
ten duten bezala, eta kantuak ez du mugarik ezagutzen. Bada zer
egina hor.

Horregatik akaso urgentzia. Ikusten ez dena ezin delako
kontsumitu eta kontsumitzen denak ezin baitu iraun. Eta hor
agertzen da berriz Durangoko jardunaldietan nagusi izan zen
beste jostorratza: kultur estrategia bat hitzartu beharrarena.
Lehen ere bildu ditugu Harkaitz Cano idazlearen hitzak,
baina hor dago arazoaren muinetariko bat: «Gure kantuak
ez daude euskal irratieta ez euskal telebistetan. Egongo ez
balira bezala da. Inoiz baino produkzio handiagoa dago, bai-
na inoiz baino diluitzeko joera handiagoa baita ere». Dilui-
tu. Eta horregatik idazlearen proposamena: neurriak hartu
behar dira. Neurriak, baita neurri horiek ziur funtzionatuko
duten bermerik ez badago ere. Gauza bat ziurra baita idaz-
learen hitzetan: «Beharbada ezta euskal estatu batek ere ez

luke bermatuko ikusgarritasun maila bat biziraupena ziurtatuko lukeena. Ez dakit. Eztabaidatzeko gai bat da. Baina badakidana da gaur egungo sostengua eta ikusgarritasunaren aldeko apustua dela txikia».

Baina, ez zen Cano izan irakurketa hori egin zuen bakarra. Idazleak erabilitako figura literario bera erabili zuen kasik Asisko Urmeneta marrazkilariak ere euskal kulturaren egoera deskribatzeko. Bakoitza bere kasa, baina biak iltze berari kolpeka, Canok diluitzen ikusten duen euskal kultura hori, lausotzen ikusten baitu Urmenetak.

Ni kontrakulturaren nagoenez, eta bufoiarena egitea dagokidanez, ba erranen dut: edo egiten dugu errepublika bat eta lege bat eta behartu, edo hau joanen da joaten den arte, baina oso hinki-hanka eta oso maingu. Ez dakit ohartzen garen, baina lausotzen ari garen kultura bat gara. [...] Agurtzen ari gara. Kredituetan gaude.

Lausotu. Horra laino bera izendatzeko bi modu, zalantza handiagoz idazleak, eta fede handiagoz marrazkilariak, baina bi sortzaileek aipatu zuten nazio ikuspegiko erabakiak hartzeko premia.

Izan dira erdal hedabideetarako zubiak eraikitzeke saia-kerak, hala ere. Andoni Egaña bertsolariak 2005eko Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finala jarri zuen adibidetzat. BEC erraldoira eraman zuen ekitaldia Bertsozale Elkarteak urte hartan, eta antolatzaileek urrats sinbolikotzat ere ulertu zuten kokapen aldaketa hura. Ez zen eraikin aldaketa hutsa. Soziologia aldaketa ere bazekarren kokapen aldaketak. Donostiatik Barakaldora eraman zuten saioa, baina baita gune euskaldun

«Beharbada ezta euskal estatu batek ere ez luke bermatuko ikusgarritasun maila bat biziraupena ziurtatuko lukeena. Ez dakit. Baina badakidana da egungo sostengua eta ikusgarritasunaren aldeko apustua dela txikia» (Harkaitz Cano)

batetik gune nabarmen erdaldunago batera ere. Egaña: «Donostizentrismoa puskatu eta Bizkaiko ezker ibarrean ere euskaldunak eta euskaldun berriak eta euskaldun izango direnak ere bazeudela errebindikatu nahi genuen». Eta horregatik egin zioten ETB2 kateari saio hura zuzenean eman eta bertsoak entzun ahala gaztelerara itzulita komentatzeko proposamena. Bertsotan, beraz, lehenik finaleko zortzi bertsolariak pantailan, eta bertsoak bukatutakoan gazteleraz itzultzaile eta komentari lanetan Jon Sarasua. Ikusezintasunarekin puskatzea zen asmoa, Egañaren hitzetan. Pamplonari Iruñerako bidea erakustea.

Guk asko jaso izan dugu kalean zera hori, baita igogailuan ere. «Oye, no entiendo nada, pero me gusta mucho lo que hacéis». Gauza horiek. Nahi genuen gurekin ezker-eskubi bizi diren erdaldun horiei adierazi zer egiten genuen. Ez daitezela eror topikorik topikoenetan. Ikus zezatela, adibidez, zer gaitegiri kantatzen genion, eta bertsolariak zer argudiorekin erantzuten dion. Nahi genuen erdaldunak senti zezala zer den galtzen ari diren hori. Baina behin egin genuen. Beti hala egiten badugu, sekula ez dute euskara ikasteko beharrik izango-eta, eta bertsolaritza bada gauza gutxietariko bat euskaraz ez badakizu goza ezin zenezakeena. Pixka bat zen amua bota, eta hau egiten dugula erakutsi. Baina, ez diegu beti amu hori ahoko zuloan jarriko.

«Galbahe bat egin»

Fermin Etxegoien idazle eta kazetariak probokazio puntuaz bota zuen galdera airera Durangon. «Eta zuri iruditzen zaizu, euskaraz ekoitzita dagoelako pelikula batek derrigorrez Zinemaldian tokia eduki beharko lukeela?». Koldo Almandoz zinema zuzendaria zuen aurrean, eta hari zuzendu zion begirada, baina zalantza gutxi Almandozek erantzuteko. «Ez». Eta hain zuzen ere hori izan zen ikusgarritasunari buruzko debatego beste konstanteetariko bat Durangon. Galbahe beharrean deskribatu zuten sortzaileek euskal sorkuntza, eta Almandozen ezezkua jasotzean Etxegoienek esandakoek balio dezakete zergatia ulertzeko.

Nik uste nuen baietz [euskaraz ekoitzita dagoelako pelikula batek derrigorrez eduki beharko lukeela tokia Zinemaldian]. Jon Garaño eta Jose Mari Goenagari [*Loreak* filmaren zuzendariei] egin nien Zinemaldiaren aurretik galdera hori, eta ni jarri nintzen baietz, toki horrek egon beharko lukeela esaten. Baina, euren ezetz erantzuten zidaten, mailarik gabeko zerbait eramatea kontraproduzentea delako.

Eta horixe bera Almandozen iritzia ere. Beharrezkoa dela galbahea.

Guri askotan iruditzen zaigu euskara hutsez egiteagatik kristoren meritua dugula, ikusgarritasun bat eman behar zaigula. Hori orain arte beharrezkoa izan da, baina orain hori gaingitu behar dugu. Adibidea da kritikarena. Demagun, *Berria*. Oso ondo dago euskal ekoizpenei kasu egitea, baina kritika normalizatu bat ezarri beharko du, eta galbahe bat egin zerk merezi duen edo zerk ez erabakitzeke, eta hori esateko. Adibidez, herri honetan argitaratzen duzu poema bat orrialde batean edo irakurtzen duzu taberna batean, eta orrialde oso bat eskaintzen dizute egunkarian. Igual esajeratua da, baina gertatu izan da.

Baikorrago Joseba B. Lenoir musikaria. Baietz berak ere, akaso gehiegizkoa dela euskaraz izate hutsagatik euskal kultur produktuek euskal hedabideetan jasotzen duten oihartzuna, baietz, baina ez dela dena kalte, bere ustez badagoelako gutxieneko ikusgarritasun kuota ziur hori sormenerako baliatzerik.

Euskaraz sortzen denak beti badu jarraipen minimo bat kultur-gintza jarraitzen duen talde horren aldetik. Berdin du zer egiten duzun. Egiten ahal duzu betiko rock talde bat, edo egiten ahal duzu kristoren martzianada. Hasieran beti behar duzu publiko bat, eta pena da ez dugula aukera hori gehiago aprobetxatzen, eta ez dugula arrisku gehiago hartzen.

Edo bestela planteatuta esatearren: edozer egiten duzula ere orri betera atera behar bazaituzte, zergatik ez aukera baliatu edozer egiteko?

Euskal kulturgintzaren neurria da hor ere klabea. Harikaitz Canoren ustez beste kultura batzuk baino likidoago

bilakatzen du txikitasun horrek euskal kultura. Edo behintzat porosoagoa da lehen lerroko sortzailatzat jotzen direnen eta bazterreko diren sortzaileen arteko muga. «Txikia iza-teak esan nahi du periferia eta zentroa oso hurbil daudela», azaldu zuen idazleak. Eta kasu praktikoa ere jarri zuen gero.

Zu gau batean sartzen zara ohera izanez kultuzko poeta maldito bat, eta hurrengo goizean esnatzen zara eta ez dakizu zergatik, sari bat eman dizutelako edo norbaitek aipatu duelako zure ize-na, derrepente zentrala zara. Eta zu zara berdin-berdina eta idaz-ten ari zara berdin-berdin.

Kiroltasuna. Behin baino gehiagotan aipatu zuen hitz ho-ri Ruper Ordorika musikariak, homologazioaren gaiaz ari zenean. Kiroltasuna, Ordorikaren hitzetan, euskaraz kan-tatzeko hautua egiteak gaur egun hedabide orokorretatik kanpo gelditzea dakarrelako. Underground bilakatzen zaitu hizkuntza hartu hutsak, baina, era berean, kontuan hartu beharra dago ez dela soilik euskalduna underground bilaka-tzen den bakarra. «Euskaraz egiteak jartzen zaitu Brooklyn-go inprobisatzaile baten parean. Radarrak ez zaitu harrapa-tzen». Ordorika:

Gure historiari begiratuta, hemendik mundura atera diren mu-sikari guztiak ez dira atera euskararen bitartez: Gaiarre, Fagoaga edo Ravel, adibidez. Eta gerora ere, diskoak hasi zirenean, gehien-bat espainolez edo frantsesez atera dira bertako kantariak. Luis Marianotik hasi eta dakizkizuen pop izarretaraino: Mocedades. Lege konplikatu da hori guretzat, baina komeni da zooma pixka bat aldentzea. Askotan ikusten ditugu gure arazoak, munduko denak erreproduzituko bagenitu bezala. Komeni da pentsatzea inprobisazio gitarrista bat, Calatayudekoa, euskaraz kantatzen dugunok bezain marjinatua dela bere estiloagatik. Badago ho-mologazio bat entzungai dena irratietan, eta homologatua ez den hizkuntza batean kantatzea da estilo bitxi batean sartzea, eta horrek jartzen zaitu Brooklyn-go inprobisatzaile baten parean. Radarrak ez zaitu harrapatzen. Eta nik uste dut hori kiroltasunez hartu behar dela. Egile naizen partetik, hor kontua da norainoko traba daukazu zuk zure eginkizunean. Euskara ote den putzu agortua ala, nire kasuan bezalatsu, zenbat eta gehiago egin are eta urrunago ikusten duzun noraino joan zaitezkeen.

Baina, ez da hizkuntza arazoa soilik, baizik eta baita hizkuntzarekin kantatzen denarena ere. Ordorikaren hitzetan arazoa maiz ez baita euskaraz kantatzea, euskaraz kanta garaikideak sortzea baizik. Eta ezagun duen kasu bat aipatu zuen musikariak: Hiru Truku taldearena. Euskal Herriko kanta zaharra berreskuratu eta zabaltzeko helburuarekin sortu zuten taldea Bixente Martinezek, Joseba Tapiak eta Ordorikak, eta behin baino gehiagotan izan dira Euskal Herriatik kanpo beren lana erakusten. Euskara hutsean, euskal kanta zaharrak. Eta hor Ordorikak aipatutako kasua:

Ni konturatzen nintzen errazago zela komunikatzea kanta zaharrekin hemendik kanpo, zeren eta horrek egiten du borobildu ideia: euskara da antzinako gauza bat, eta hauek kantatzen dituzte antzinako kantak. Baina gero zoazenean kontenporaneotasun bat planteatzen duen musika batean eta espainolez hitz egiten duzu lasai, jendeak galdetzen du ea zertarako kantatzen duzun euskaraz.

Alegia, exotikoa den neurrian dela onargarri maiz euskaraz kantatzeko hautua. Eta, beraz, kanta zaharrak bai, baina rocka ez.

«Ikusten gaituztenean nola ikusten gaituzte?»

Antzeko kezka agertu zuen Eider Rodriguez idazleak ere. Bere hitzetan, kanpoko begirada exotizatzaile horrek bultzatu egiten baitu euskal sortzailea *tasun* batzuk nabarmendu eta beste batzuk ezkutatzera. «Ikusten gaituztenean nola ikusten gaituzte?», egin zuen galdera idazleak. Eta Rodriguezek berak erantzun, bere hitzetan, inor euskal idazle gisa aurkezten dutenean, idazle hori idazle rurala dela entzuten baitute euskaraz kanpoko belarriek. Eta hor sortzen da arazoa.

Eider Rodriguezen hitzetan, kanpoko begirada exotizatzaileak bultzatu egiten du euskal sortzailea *tasun* batzuk nabarmendu eta beste batzuk ezkutatzera

Atxaga, adibidez. Ikusten dutenean ez ote dute National Geographic bezala begiratzeko? Tasun batzuk baditu aurrez emanda-koak, eta euskaraz sortzen duen horrek badu joera inkontziente bat askotan tasun horiek ezabatzeko. Edo ikusiko ez dutela jakinda probokatzeko, edo «hemen nago» ala astakeria bat esateko. Horrek ez dakit zenbateraino mugatzen ote gaituen, beste hizkuntza batean sortuko bagenu ez genukeelako horrela sortuko. Ez dakit oso erreakzionarioak ote garen, eta horrek mugatzen ote duen benetan idatzi nahi duguna.

Baina, badira euskal kulturen luzaro ikusezin izan direnak ere. Bakarrik irudikatu zuen bere burua orain 30 urte Itxaro Borda idazleak, esaterako. «Nik idazten nituelarik emazte istorioak, ez zen emazte askorik idazten zuenik». Hori dio Bordak: bat direla orduko euskal literatura begiratzea eta gizonetzko literatura ikustea. Eta gogoan ditu hasiera garai hartan entzundakoak. «Hara emazteki bat, hori geldituko da haurrak ukanen dituenen». Denborarekin giroa aldatu egin dela azaldu zuen Bordak, eta egun emakumezko idazleak ez direla hain ikusezin. Eta badoazela emakume horien ahotsak ere ikusgarritasuna irabazten. Bertsolaritza aipatu zuen erreferentetzat.

Bertsolaritzan ere bazterretarik sortutako bertsolariek dute ekarri aldaketa. Eta batzuetan bertsolari euskaldun berriek, edo bertsolari heziak. Baserri mundutik ateratzen ez ziren bertsolariek ekarri dute iraultza, eta hori onartua izan delarik ekarri du iraultza eta orain ezagutzen dugun fenomeno sozial horren garatzea.

Plazara heltzea da borroka. Eta Miren Amuriza bertsolariak Durangon azaldu zuenez, emakumezko bertsolariak ugaritu izanak ugaritu egin ditu plazan egoteko moduak ere. Amurizaren hitzetan, badoa zabalduz bertso saioetan ikusgarri edo entzungarri denaren espektroa. Zabalduz bai, baina ez tentsio eta gatazkarik gabe.

Bertsolaritza egia da oso bat-bateko gauza dela, baina gero benetan ez da hainbeste. Diskurtsoak oso eraikita daude. Nire kasutik, gai mota batzuen aurrean eta libreko saioetan bereziki, ikusi dut gizonetzkoek taktika batzuk erabili dituztela nirekin saioe-

tan. Esaterako, ligatzen saiatzea, loreetara jotzea, jolas horietan sartzeta... Eta ni neu sartu naiz joko horietan, erraza delako eta badakizulako funtzionatzen duela. Hori mozten baduzu, beraiei ez die balio lehengoko taktikak, eta lehenengo aldiz plazan gertatzen zaizuenan deseroso sentitzen zara. Zuri norbaitek guapa esaten badizu, eta zuk moztu, badakizu datorrena zer den, lehorra deituko dizu eta abar.

Eta horren aurrean, zer?

Hortaz, zer gertatuko den? Ba guk ez dugu gure diskurtsoa aldatuko, eta are gehiago landuko dugu. Beraz, hor deseroso sentitzen denak berak ikusi beharko du. Horrekin batera ere, publikoa askoz ohituagoa dago ere umore kode batzuetara, eta beste batzuekin aritzen zarenean feedback hori lortzea ez da hain erraza. Barre erraza lortzeko badakigu zer egin behar den, baina ez dugu hori nahi. Guk gurea ez dugu aldatuko. Publikoa ere apurka-apurka ari da aldatzen, eta espero dut beste galderak egotea mahai gainean.

«Kanpoan berretsi behar da artista baten izena»

Hartu Olatz Osaren hitzak, berriz: «Erreferente bihurtu ez dena kontsumitzea oso zaila da». Erreferentzialtasuna da ikusgarritasunerako klabea, baina Durangon hainbat sortzailek aipatu zuten, Madrildik edo Paristik pasatu beharra suposatzen du horrek maiz. Batzuetan munduari bira osoa eman behar baitiote kultur lanek beren sorterritik beren sorterriraino heldu ahal izateko. Sariei buruz aritu zen, esaterako, Jon Maya dantzaria. Izan ere, urte oparoa izan zen 2015a Mayak gidatzen duen Kukai dantza taldeko kideentzako. Bi Max sari jaso zituzten *Gelajauziak* ikuskizunagatik: urteko dantza antzezle talde onenarena eman zioten konpainiari pieza horregatik, eta musika konposizio onenarena jaso zuen Sabin Bikandik emanaldi horretarako sortutako musikagatik ere. Bartzelonan egin zen sari banaketa ekitaldia, eta dantzariak onartzen duenez, motibazio pilula bat izan zen beren izena sarituen artean entzutea. Poza Mayaren hitzetan, noski, baina igar daiteke ere ikusgarritasunaren eta erreferentzialtasunaren inguruko kezka puntu bat, batzuetan Bartzelonaraino heldu

behar baitu Erreterian sortutako ikuskizun batek benetan Erreteriara heldu ahal izateko. Maya:

Ni erreteriarra naiz, eta, horrez gain, konpainia bertan kokatuta dago. Guk lan guztiak bertan estreinatzen ditugu edo estreinatu ondoren azkar pasatzen ditugu herrian, eta batzuetan bigarren buelta bat ere egiten dugu. Beraz, normalki gu ikusteko arazo askorik ez dago ingurune horretan. Eta orduan [saria ematen dizutenean] kalean hurbiltzen zaizu jendea kristoren interesarekin: «Jo, noiz duzue emanaldia?». Eta erantzuten duzu: «Ba eman genuen orain dela urte eta erdi, eta orain dela hilabete gutxi batzuk berriz...». «Ez, ez, baina sariarena». «Bai, bai, hori». Orduan kristoren kezka sortzen zaio saria eman digutelako eta berak ez duelako ikusi. «Gutxi ematen duzue». «Jendea ez da enteratzen». Azaleratzen dira elkarrizketa guztian zehar atera diren gai horiek. Bartzelonan nola izan zen sari banaketa, TVEk nola zuzenean eman zuen, eta hurrengo egunean nola hedabide guztietan atera zen, orduan ematen du aintzat har daitekeela.

Aizpea Goenaga maiz aritzen da euskal sortzaileak nazioartean aurkezten, eta, haren hitzetan, beharrezkoa izaten da sarri nazioarteko oihartzuna sorterrian ikusgarri izateko

Gertutik ezagutzen du sentsazioa Aizpea Goenaga zinemagile eta Etxepare Euskal Institutuko zuzendariak ere. Maiz aritzen da euskal sortzaileak nazioartean aurkezten, eta, haren hitzetan, beharrezkoa izaten da sarri nazioarteko oihartzun hori sorterrian ikusgarri izateko. Hori dio, badagoela kanpoan uso agertu beharra, barruan ere jendeak uso ikusteko.

Etxepareekin askotan gertatzen da kanpoan berretsi behar dela artista baten izena etxean konturatzeko artista horrek zer garrantzi duen. Guri kanpoko herrialdeetan askotan esaten digute: «baina nola da posible hain herri txikia eta hainbeste artista eta hain onak edukitzea?». Eta hori ez dut esaten harrokeriaz. Konstatazio bat da. Eta etxekook ez dugu sentsazio hori. Hemen ez dago sentsazioa ze artista dauzkagun. Gertutasunak ematen du 'jaitsi' egiten zaituela. «Ez gaitezen harrotu».

Exotismoaz Harkaitz Cano idazlea ere. Izan ere, zein dira euskal sortzaile batek nazioartean hainbesterainoko sona lortzeko aukerak? Ezkorra izan zen idazlearen diagnostikoa. Bai behintzat euskarazko idazleen kasuan. Gehiago delako beti erakusleihotik kanpo geratzen dena, erakusleihan kabitzen dena baino. Eta, beraz, galdera: zenbat euskal idazle eta nolako euskal idazleak sartzen dira nazioarteko erakusleihan? Canoren erantzuna:

Beti aipatzen dut Dubravka Ugresic idazle kroaziarraren adibidea. Berak esaten zuen Europako liburutegi bateko eskaparatean ez dagoela lekurik hamaika poeta lituaniarrentzat. Soilik dago lekua poeta lituaniar batentzat. Zergatik? Ba hau Eurovision bezala delako. Zu poeta lituaniarra zaren heinean, berdin jarri euskaldun edo beste edozein herrialdetako, egongo zara Europako eskaparatean zure herriko ordezkari bezala. Eta zein ordezkari hautatuko dugu, poetarik onena? Prestigiorik gehiena daukana? Ez. Izango da bere herriaren arima ondoen ordezkatzeko duena. Baina ez al da tranpa hori, ez al genuen esaten herriek ez daukatela arimarik? Ba izango zara zure herriaren ustezko arima ondoen ordezkatzeko duzun poeta lituaniar hori egongo zarena Eurovisionen, hau da, eskaparatean. Zergatik? Ba arima *kitsch* hori, ustezko arima faltsu hori oso ondo komunikatzen delako beste herrialdeetako arima *kitsch* horiekin, eta azkenean hori da Eurovision, eta hori da eskaparatea. Eta hori da beste prestigio mota bat: *kitsch*-aren prestigioa. Ordezkaritza eta orokortzea. Eta sukaldaritza nire ustez da kultura *kitsch* horren eredu gorena.

«Garaia da orain artekoa berraztertzeko»

Bestelako eredu eta logiken beharra azpimarratu zuen Duran gon Anjel Lertxundi idazleak, eta telebisten eredua jarri zuen adibidetzat. Eta igar daiteke bere hitzen atzean, agertu eta desagertu, berriz ere kultur estrategiaren jostorratza. Ikusgarritasunaren gaiari ere norabidea sumatzen baitio faltan idazleak.

Euskal Herriko telebista produktore handienak sortu ziren dirua zegoelako, ez euskal telebista bat egin nahi zutelako, baizik eta dirua egin nahi zutelako euskal telebista eginez. Sosen logikak bakarrik funtzionatzen badu, parean ez badago hausnarketa kul-

tural bat eta helburu bat, audientzia zertarako izan behar duen, eta berdin baldin bazaigu audientziari eusteagatik baldarkeriak egitea, eta aplikatzen badiogu ente publiko bati Telecincoren filosofia bera, alferrik.

Funtsean, bestelako estrategia batek bestelako ikusgarritasun bat ekar dezakeela da Lertxundik dioena. Baina, hausnartu egin behar horretarako. Norabidea falta.

Gertatzen dena da inon ere ez dagoela kulturatik bertatik sortutako jendea telebista euskaldun bat pentsatzen. Parametroak beste batzuk dira. Beste telebista ereduakin aritzea dira parametroak. Tamalgarria da diru publikoarekin egindako telebista batek telebista arrotza egitea. Baleude bi edo hiru pertsona pentsatzen programazioa alde sortzailetik, euskaratik eta euskararen eskarmentutik hori eragiteko, beste telebista bat izango genuke. Beste esparruetan ere beste hainbeste izango litzateke. Telebistarena da nabarmenena, baina bestetan ere bai gertatzen da hori.

Kontsentsua igar zitekeen Durangon. Orokorra zen sententzia: orain arteko estrategiek eman dute eman zezaketena eta estrategiak hitzartzeko moduak ere agortuta daude. Bidegurutzean irudikatu zuen euskalgintza eta euskal kultura Xabier Monasterio Kafe Antzokiko kideak, adibidez. Bidegurutzean ez soilik ikusgarritasunari dagokionean, baina ikusgarritasunari dagokionean ere bai.

Garaia da orain artekoa berraztertze. Hona heldu gara, frankismoak 40 urte eman zituen, pasa dira beste hainbeste trantsizioan. Zer egin dugu gaizki eta ongi, eta bereizketarik gabe, herri bat garen aldetik, motibazioarekin eta zentzu integralean bideratu behar da.

Eta sorkuntza defendatu zuen horretarako Monasteriok.

Euskaldunak konturatu beharko ginateke, nahiz eta txikiak izan, inorena egiten badugu, jatorrizko kanta, testu edo emanaldi baten kopia baino hobea izango dela gurea. Eta handiarena kopiatzen badugu, galtzaile aterako garela, eta gurea sortu behar dugula.

Asmatu egin behar eredu, eta asmatu egin behar ereduarekin ere. Areago: eredu hori nola sortu erabaki beharra ere

badagoelako, baina merezi du Olatz Osa Elkar argitaletxeko zuzendariak Durangon aipatutako urgentzia gogoratzea. Argi baitago eredu noren artean den hitzartzekoa, eta argi baitago eredu horrek gai izan beharko duela epe luzera begiratzeko. Jauzi horretarako gogoia igarri zen ‘Gogoetaren plazako’ jardunaldietan, behintzat. Hor Osaren hitzak: «Urratsak emateko aukera dago». Baina, ezinbestean nahasian joan ziren esperantza eta zailtasunaren kontzientzia ere haren hitzetan.

Eragile politikoen eta gizarte zibilaren herri ekimenaren arteko ituna premiazkoa da. Epe luzera begiratu ahal izateko, eta legealdien dinamikatik ateratzeko. Kuriosoa egin zait Mikel Irizarren artikulua irakurtzea gaur *Berria*-n. ‘Estatu politika’ zen izenburua. Gero pentsatu dut, gogoeta bera han eta hemen ari bada sortzen, urratsak emateko aukera dago.

Baina, horra Durangon igarritako erronka: jauzia emateko gogoia izatetik jauzia ematerako tartea nola konpondu izango da orain koska. 🍷

Oharrak

1. Andoni Egaña bertsolaria, Asisko Urmeneta marrazkilaria, Eider Rodriguez idazlea, Koldo Almandoz zinemagilea, Fermin Etxegoien kazetari eta idazlea, Olatz Osa Elkarreko kidea, Anjel Lertxundi idazlea, Izaro Ieregi artista eta Okela Sormen Lantegiko kidea, Xabier Monasterio Kafe Antzokiko kidea, Maialen Beloki Zinemaldiko zuzendari-tzako kidea, Dori Lopez Nafarroako Gobernuko Kultur Departamentuko Kultur Ekintza zuzendaria, Joxe Mari Agirretxe *Porrotx* pailazo eta eragilea, Itxaro Borda idazlea, Hedoi Etxarte idazlea, Joseba B. Le-noir musikaria, Miren Amuriza bertsolaria, Danele Sarriugarte idazlea, Jon Maya dantzaria, Ruper Ordorika musikaria, Asier Mendizabal artista, Aizpea Goenaga Etxepare Euskal Institututuko zuzendaria eta Harkaitz Cano idazlea.

«Euskaraz kreatzea hautatu dugunok ez gara anfitrioi gure plazan, eta ibiltzen gara, ibiltzen gaituzte, kuota bat betetzearren: euskararena, nafarrena, Iparraldekoa, emakumeena... Horri esker ere bizi gara»

ASISKO URMENETA

«Etorkizunari begiratuta eta bertsolaritzatik begiratuta, uste dut zabaltze prozesuek eman dutela berea, eta segur aski sakontze prozesuak helduko dira, bertsolarien eskutik batez ere eta bertsogintzatik abiatuta».

ANDONI EGAÑA

«1997ko Zinemaldiko Zabaltegin eman zituzten nire aurreneko film laburrak. Proiektatzen hasi zirenean albo-koak esan zuen: «¡Un cortometraje y además en euskara!». Kanpoan hori ez da gertatzen».

KOLDO ALMANDOZ

«Ahozko kultura izatetik ez ote gara pasa ispiluaren beste aldera? Ahozkoa ez den kulturaren nerbio falta da kezketako bat orain».

FERMIN ETXEGOIEN

«Euskal kultura masaren erabat aldekoa naiz. Adibidez, Ken 7 gabe ez dago Mursegorik. Telebistan *Gu ta guturrak* saioa egotea inportantea da. Masa kulturak existitu behar du, bestela ez dugu lortuko besteetara iristea».

EIDER RODRIGUEZ

«Nik sinesten dut kulturatik alda litekeela herri bat, alda daitekeela mundua. Uzten badigute, noski. Baina kultura lehentasuna eta estrategikoa dela sinistea falta da. Bultzada orokor horretan sumatzen dut gabezia».

JOXE MARI AGIRRETXE, PORROTX

«Uste genuen behar genuela gure mundu erreferentziala euskararen inguruan kokatu. Baina, denborarekin ohartu gara hiru mintzaira ditugula elkarren osagai, eta inportantea dela ere irakurtzea eta mintzatzea erdaraz».

ITXARO BORDA

«Nik nahiko nuke euskal herritar guztiek, hemen jaiotakoak eta kanpotik etorritakoak, bere sentituko duten euskal kultura bat izatea. Nire inguruko askok ez baitu berekotzat hartzen».

MIREN AMURIZA

«Euskal Herrian musikarientzat transmisio gune inportanteenetakoak izan dira gaztetxeak. Edozein hasiberri gaztetxeen zirkuitu horretan sartzen ahal da arazorik gabe, eta horri esker sartzen zara bagoi horretan».

JOSEBA B. LENOIR

«Ezin dugu beste belaunaldi bat galdu punk-rocka egiten, edo ska-punka. Zergatik? Horrek badituelako tasun batzuk jada ez dutenak gehiagorako ematen. Hori izan zen 80ko hamarkadan».

HEDO I ETXARTE

«Nik nahiko nuke ez hain menpeko den kultura bat, eta zehaztearren, ez hain kultura espainolaren menpeko kultura bat. Eta gizartetik datorren aldaketa bat kulturari on egingo liokeena»

DANELE SARRIUGARTE

«Talentu handia dabil eta uste dut arazoa dela eskaintza handiagoa dela eskaria baino, ez bakarrik numerotan, baita kalitatez ere. Ez dugu suerte handirik izan kultura alorrean herri honetan, baina aldatuko da»

RUPER ORDORIKA

«Tradizioa klixek moduan jasotzen dugu. Momentu puntualetan geratzen gara, oso azaleko elementu batzuk jasota eta hortik bakarrik edanda. Ez zaio benetan duen garrantzia ematen, hor ikusten dut arriskua»

JON MAYA

«Prestigioa beti balio duenarekiko problema bat bada, aztertu beharra dago nork ezartzen duen balio hori, eta zer puntutaraino daukan posizio bat sozialki. Nik uste dut hori dela hemen problemarik handiena»

ASIER MENDIZABAL

«Gure gizarteak badauka kritika *matxakoi* bat ez duena askotan garatzen uzten. Autokritika gehiegi izan dugu, eta oraindik badaukagu. Hor ere ondo kudeatu behar da nola bideratu ikusteko»

AIZPEA GOENAGA

«Kontua da prestigioa ematen duten horiek ez ote diren oso zurrinak, edo ez ote dituzten estruktura edo parametro atzerakoiak erabiltzen. Kanona ezartzen dutenen mekanismoak ankilosatuta daude»

HARKAITZ CANO

«Helburu ekonomikoak ere behar dira kulturaren zerbitzurako. Askotan egiten ditugu errentagarriak ez diren baina kulturalki balioa duten proiektuak. Baina alboan behar ditugu bideragarriak direnak, horiek bultzatzeko»

OLATZ OSA

«Merkatua da liburua idatzi eta saltzea, eta merkatu baten dinamikan sartuta nago argitaratzen dudan momentutik. Baina, ahalegintzen naiz logika horretan ez sartzen»

ANJEL LERTXUNDI

«A kategoriako zinema jaialdietan ez dute euskal kulturaren egoeran dagoen kulturarik edo antzekorik. Eta gure akatsetatik ikasiz joan behar izan dugu, euskal zinemagintzari nola lagundu ikasteko»

MAIALEN BELOKI

«Inoiz baino belaunaldi formatuagoak ditugu, langabezia daudenak, eta ez gara gai izan hemen geratu direnei lan duin bat emateko euskaraz. Sinistu digute, dena euskara hutsean egin diegu, baina iruzur egin diegu»

XABIER MONASTERIO

«Administrazioak arriskua maiz hartzen du. Diru laguntzak eskaintzen ditugu proiektuetarako, folio batzuetan idatzitako zerbaiti. Orduan, fedez jokatzuz, sinistu behar dugu benetan gauzatuko dela»

DORI JURIO

«Egiletzari emandako laguntzetan, administrazioak paratzen ditu irizpideak, eta ez dago ikerketarik. Elkarteen proiektuek irizpide horien puzzlean sartu behar dute»

IZARO IEREGI

Durangoko Azokaren balio immaterialaz: hizkuntza, kultura, identitatea eta transmisioa

Xabier Landabidea

Deustuko Unibertsitateko Euskal Gaien Institutuko ikerlari eta irakaslea

Nerea Mujika

Deustuko Unibertsitateko Euskal Gaien Institutuko zuzendaria

Durangoko Azoka. Azoka. Durango. DA! Baita 'la Feria' edo 'la Azoka' ere. Izen ezberdinak hartzen dituen baina izate zalantzagabe bat duen zera hori.

Zer da, baina, Durangoko Azoka? Zein da bere balioa? Zein da bere balioa? Susmatu eta sumatu daiteke Azokaren salmenta eta erosketa zenbakiez harago badagoe-la balio ukiezin, balio immaterial bat, aldi berean erreala eta neurtzen gaitza den dimentsio ezinbesteko bat. Baina zein da Durangoko Azokaren balio immaterial hori? Zein oinarri ditu? Berdina al da pertsona guztientzat?

Galdera horri erantzuten saiatzeko, ikerketa honetan perfil ezberdinetako pertsonak elkarrizketatu ditugu:¹ emakumeak, gizonezkoak, gazteak eta nagusiagoak, Durangon bertan jaio eta bizitakoak eta kanpotarrak, euskal hiztunak eta erdaldunak, Azoka barru-barrutik ezagutu eta landu dutenak eta kanpotik hurbiltzen direnak.

Lekukotza horiekin mosaiko koral bat osatu nahi izan dugu. Ahots, bizipen eta esperientzien mapa moduko bat, Durangoko Azokaren alde immaterial, ukiezin baina ukaezin horren alde ezberdinak jasoko dituen, subjektibitate ezberdinen topografia moduko bat osatu arte. Proiektu horri ekin diogu Deustuko Unibertsitateko Euskal Gaien Institututik, Azokak 50 urte eta 50 edizio bete dituen honetan, artikulu honek oinarri duen ‘Durangoko Azokaren balio immateriala’ ikerketa lanak Bizkaiko Foru Aldundiaren Kultura Sailak emandako diru laguntzari eta parte hartu duten pertsoneri esker.

Mapa ez da inoiz ere lurraldea, hala ere, eta aukeratu ditugun zazpi perfilek ez dute Durangoko Azokara datozen dozenaka milaka bisitarien errealitate osoa islatzen. Hala ere, Azokaren dimentsio immaterialarekiko hurbilketa baliagarri eta balioduna osatzen duela uste dugu.

Esperientziak sistematizatu eta irakurketa errazte aldera, el-karrizketatu guztiekin erabilitako gidoiaren ardatz tematikoak mantendu dira: Azokarekin harremana, Kultura, Identitatea, Hizkuntza eta Transmisioa. Azokaren balioaren korapiloa osatzen duten eta agian azaltzen lagun dezaketen hari horiek.

Azokarekin harremana

Edozein giza bizipenek kokapen bat du munduan, historian eta pertsonen bizitzan. Materialki eta esperientzialki, objektiboki eta subjektiboki kokatuta dago. Adin askotako pertsonekin hitz egin dugunez, askotarikoak dira lehenengo Durangoko Azokaren oroitzapenak ere. Hala ere, interesgarria da askotariko kontakizun horietan gurasoek hartzen duten presentzia, Durangoko Azokaren ataria tradizioz –eta izaitez– gurasoekin gurutzatu izan dela aditzera ekartzen baitu:

Gu Durangora bajatu ginen 1968an. [...] Harrezkero beti joan naiz Durangoko Azokara. Ezagutu dut elizpean, ezagutu dut plazan... ezagutu dut leku guztietan. Beharbada 18 urtera arte ez nintzen oso kontziente, Bartzelonara irten arte. Kanpora irteten duzunean beste prisma bat hartzen duzu, beste zer bat, eta gero eta gehiago joaten nintzen... Ematen zituzten mahai inguruak, hitzaldiak...

Asko disfrutatu izan dut. Egia da. Euskal kulturaz harro sentitzeko leku bat izan da. Horixe zen ia bakarra orokorrean... (1)

Gurasoen garrantziaz gain, Ikastolaren ideia ere argiro azaltzen da beste elkarrizketa honetan, Azokan sortzaileak aurkitzearen garrantziarekin batera:

Lehenengo sentsazioa eliza inguru horretan edo, hor, 13 urte izango ziren, 14 betetzeko, eta sentsazioa, jo, ze leku interesantea, ze leku polita... Badakit inpaktatu ninduela asko sortzaileak han ego-teak. Nik ez nituen horrelako asko ezagutuko... Xabier Gereño eta horrelakoak... Ordurako nik ja asko irakurtzen nuen, edozer gauza... Iguar ez nituen ezagutuko, baina zen esatea, «horiek idazleak dira eta sinatzen daude!»... Gogoratzen naiz erosi egin nuela Davanten poema liburu bat –pentsa!–, eta nik uste dut bera ez nuela ezagutzen eta erosi egin nuela bera han zegoelako, sinatu egin zidan eta niretzako izan zen!... *Itsasoak iraultzan*² uste dut zela... (7)

Antzeko ideia jasotzen du beste elkarrizketatu batek ere, ‘zero’ momentua umetan gurasoekin, eta gerora ere Durangoko Azokaren esperientzia gaztetan (eta gradualki) bizi izanarena:

Abadiñokoa naiz, orduan txikitatik eduki dut kontaktua, ba gurasoek ekarrita eta... Akordua beti etortzen zait Azoka zegoenean han beste aldean, Merkatu Plaza ondoan, eta haren akordua daukat gurasoekin etortzen nintzenean. Durangoko lehenengo Azoka horrela etortzen zaidana burura hori da. Haiek karpak eta ipintzen zirenak eta... ez zeukan zerikusirik oraingo... oraingo montajearekin, ez? (5)

Lekua, noski, garrantzitsua izan da Durangoko Azokaren zat eta baita bertaratu diren bisitarientzat ere, eta hala azaltzen da elkarrizketatuen erantzunetan. Beste elkarrizketatu batek ere argi lotzen du Azokarekin lehen kontaktua Andra Mariko elizpearekin, orduko hartan oraindik ez baitzuen euskaraz hitz egiten:

Andra Mariko Portikoan. Orduan nik ez nekien euskaraz ere. Txirringito pare bi edo... Zaila da definitzea zer izan zen niretzat... Hizkuntza ez neukanez, ez neukan harremanik. Arraroa zen, stand batzuk portikoan... Euskaraz izanda begiratu egingo nuen baina... askoz gehiagorik ez. (6)

Beste elkarrizketatu batek lanarekin lotzen du Durangoko Azokaren lehen kontaktua, eta baita garai hartako Bizkaia-
ren garrantziaren pertzepzioarekin ere:

Pentsatzen dut 86-87 urte haietan hasiko nintzela. Artean Azoka herri erdian dagoen eraikin horretan zen. [...] Gogoratzen dut... memoria on-ona ez daukat baina lehenengo inpresioa oroitzen dut 'familia kontu' bezala. Euskarazko kultura familia kontu bat zen orduan. Gogoratzen naiz aurreko belaunaldiak eraikitako zerbait zela. Edadeko jendea mahaietan. Jakineko jendea adibidez atzera eta aurrera, Torreal dai bat. Bizkaiko jendea, Kaltzadada... Orduan beharbada izango zen Bizkaia pisu gehixeago zeukala kulturgintzan... Edo igual zen pertzepzio oso subjektiboa Bizkaian nengoa. (2)

Azkenik, elkarrizketatu batek gurasoak ez ezik aiton-amonak eta ikastola aipatzen ditu lehen kontaktu haren bitartekari edo bultzatzaile legez, baita euskararekiko eta euskal kulturarekiko 'etxetik' jasotako zaletasuna ere:

Durangarra izanik, eta Ikastolako umea... [...] Nahiko umetatik honekiko guztiarekiko zaletasuna eduki dudanez eta etxetik ere jaso dudanez nagusiki euskararen gainekoa, kultur zaletasuna ere bai, baina bereziki euskararen gainekoa, ba gero umetan ere egun askotan egunero ibiltzea hor, ez? Orduan niretzako zen... Gauza oso erakargarria hasieratik, eta misterio edo zain egotea azkeneko egunetan... Han bertan saltsan, gero eta zaleago egin... norbere herrian kultur munduko erreferente guztiak bueltaka ikustea... (3)

Beste kasu batean, lagunarte euskalduna sortu izana izan da Durangoko Azokari beste dimentsio bat eman dion elementua:

Kanpoko lagunak badatoz, Durangoko Azokaren egunetan Durango euskal munduaren zilborra bihurtzen da, eta haiekin gelditzen naiz hitzaldietara joateko. [...] Kanpotik datozen lagunekin gelditzeko parada. (6)

Azkenik, bada ideia bat elkarrizketatu guztiek zuzenean edo zeharka aipatu dutena, Durangoko Azokaren beraren eboluzio eta aldaketari lotutakoa, eta elkarrizketatu batek harrotasunez aldarrikatzen duena:

Azokarekin harremanean ez dut etenik izan, ez. Berez, gero eta barrurago nago. Gaur egun harrokeriarik gabe, harrotasunez esan dezaket Durangoko Azoka gero eta hobea dela. Niretzako lujo bat da. [...] Jada gainera ez da liburu eta diskoarena bakarrik... (1)

Kultura

Erakusleihoa, eskaparatea da Durangoko Azoka eta euskal kultura esaldi berean agertzen direnean sarrien aurkitu ohi dugun terminoetariko bat. Substantiboa baino izenondoa, izena baino abizena bilakatzen da halakoetan, ‘Durangoko Azoka: euskal kulturaren erakusleihoa’ bezalako toki komun bilakatuz. Izena duena badela esan ohi da, halere, eta badu Azokak asko Euskal Herriko hiri eta herrietako erdiguneak produktu berri eta erakargarriz blaitzen dituzten leihotzar ondo argizatutako horien antzekoa, parte-hartzaileen esanetan.

Erakusleihoa,
eskaparatea da
Durangoko Azoka
eta euskal kultura
esaldi berean agertzen
direnean sarrien
aurkitu ohi dugun
terminoetariko bat

Azkenean, askotan entzuten da eta guk ere askotan esan dugu elkarrizketetan eta ez dakit zer eta mila bider entzuten da ‘erakusleihoa’ dela... Baita oasi bat, oasi hitza askotan entzun izan da eta askotan erabili dugu Azoka apur bat adierazteko zer den, ez? [...] Urte guztian zehar euskal kultura edo askotan igual kostatu egiten da kontsumitzea-edo, esan dezagun, eta Azoka egunetan ekoizle askorentzako hori da plaza, ez? Sortzaileentzako eta ekoizleentzako batez ere bada... bada arnagune bat. (5)

Bai salmenta aldetik, bai ezagutzera emateko, asko tapatuta geratzen dira urte guztian zehar edo... Bai, aukera badaukate momentu batzuetan, baina hor geratzen dira, eta azkenean Azokak ere bisibilitate hori ematen dio askori... eta hori igartzen da, igartzen da. [...] Arnagune moduan funtzionatzen du apur bat, gero urte osoan agoantatzeko. (5)

Kontua, beraz, ‘erakusleihotza’ hori, egun, 50. edizioa ospatu den honetan, oraindik garrantzitsua den jakitea ere bada:

Funtzio kulturala... azken batean Durangoko Azokak ez du produzitzen... funtzio inportanteena aurretik egiten da, ezta? Liburu bakoitza pentsatu, disko bakoitza pentsatu eta DVD bakoitza pentsatu, ezta? Hori da. Beraz, sormen lanetik Azokan ez dagoela, kultura aldetik-eta gehiago da erakusleihoa, gizarteari esatea hor dagoela produkzio bat. Eta gizarteak, nik uste... Durangoko Azoka ondo datorrela gizarteak ikus dezan badagoela produkzio bat, eta jende asko dago liburu dendetatik-eta gutxi pasatzen dena baina gustatzen zaiona bertatik pasatzea. (2)

Beraz, badu erakusleihorena zerbait: izenaz gain, izatea ere. Edonola ere, Azokak (euskal) kulturarekiko betetzen dituen funtzioak ulertu eta horien balioa ezagutzeko, ezinbestekoa da harago joatea: erakusleihorearen kristalaz harago dagoenean murgiltzea. Problematizatu beharreko eskaparatea da Durangoko Azoka; erakusleihore problematikoa.

Direnik ez esan, ez direnik ez sinistu ere... badute sorginei buruz esaten omen zenaren jarreratik zerbait elkarrizketatuek: euskal kulturaren *eskaparate* izaeraren pisua astuna baita hala adierazita, Durangoko Azokaren ardurapean bakarrik uzteko:

Euskal kulturaren indargune bat da. [...] Bere indarra euskal kulturaren eta bereziki euskarazko kulturaren auldadearen seinale ere bada. [...] Fokua euskal gizarte osora zabaldu behar da. Duda barik euskarazko kulturari justu falta zaion erakusgarritasuna ematen dio. Eta ospakuntza ere bai. [...] Euskaldun sentitzen denarentzat. Euskaltasuna ospatzeko modu bat ere bada. Hor mila kezka sortzen dira, ez? Baina bi pote eta kalendario bat eroatera datorrena ere etortzea nahi dut. [...] Estrategikotasuna: nik uste dut horrela dela. Durangoko Azokari ez ote zaion lar eskatzen. (3)

Lerro berean ere, Durangoko Azokak, 2015ean dituen parametroetan (dela formatu, denbora, espazio, aurrekontu, eragile, babesle, antolatzaile, boluntario, bisitari...) mugak dituela azpimarratzen dute zenbait parte-hartzailek, eta muga horiek aitortu egin behar direla, bai Azoka bera etorkizunari begira birmoldatzeko eta baita beste eragileekin elkarlanean jarduteko ere.

Mugak muga, Azokaren 'Euskal kultur produkzioaren erakusleihotza' funtzio horrek bestelako funtzioekin ere

gurutzatu, nahastu, aberasten dira: merkatu eta plaza funtzioak, ohi legez, aldi berean gertatzen dira, baita euskal hiztunak ez direnen begietara ere:

Lo veo como algo del pueblo. Es algo nuestro, mío. También es gente, gente, gente. Es un poco locura... Se transmite mucho la cultura del libro, la cultura vasca... se transmite muy bien la cultura vasca en ese recinto. La gente que va luego repite. Es una pasada que año tras año la gente está esperando esa fecha. Como duranguesa me siento contenta, es algo que nos pertenece, a pesar del idioma, que me limita. (4)

Azokak egun betetzen dituen kultur funtzioez gain, parte-hartzaileei Durangoko Azokak (euskal) kulturarekiko egindako ekarpenei buruz galdetu nahi izan diegu. Funtzio sozialak sarri maila abstraktuan eta are politikoan pentsatzen dira, baina, Azokaren balio immateriala esploratze aldera, ezinbestekoa da ekarpen zehatz eta biografikoki kokatuz ere kezkatzea. Horretarako, alderdi subjektiboagoengatik galdetu nahi izan diegu parte-hartzaileei, Azokak kulturari egindako ekarpenak norberaren bizi-mundutik birpentsatzeko:

Gaitza da Durangoko Azoka beste hainbat gauzatatik banatzea. Baina gauza asko. Eztabaidak eta haserreak barne. Azkenengo urteetan ikusi dut beldur bat. Gai batzuen inguruan gogor eztabaidatzeak ez du nahi esan pertsona horrekin ezin duzunik pote bat hartu Palentinoan. [...] Horren guztiaren parte sentitzea, harreman sare hori, modu bibentzial batean. Elikatze handi bat, alde askotatik. (3)

Edonola ere, kulturako ekarpenak azpimarratzeaz gainera, parte-hartzaile guztiak aurkitu dituzte mugak, zeinak modu anitzetan adierazi diren, beti ere norberaren esperientziatik irakurrita:

Hiru-lau egunetan ezin da euskal kultura erakutsi. Eskerrak! Gaitza da produkzio guztia ikustea. Hori da bere muga. (1)

Ez dut uste bereziki herri kultua garenik, ez zaio kulturari behar lukeen garrantzia ematen, ez hezkuntzan, ez politika publikoetan... Ez da lantzen, eta Durangok beharbada kulturaren bueltan

antolatu du euskararen bidetik. [...] Hizkuntzaren normalizazio horretan Azokak lortu du aurrera egitea. Kulturaren babestea... hizkuntzaren kalitatea kulturaren dago hobekien, ez lan munduan, ez hezkuntzan... Kulturaren dago osasuntsu samar. Durango irla da baita ere gizartean kulturak duen lekuagatik. Hortik ere badu bere ezina. Politika publikoak ez badira mugitzen, eskolatik, kaletik... (7)

Identitatea

Durangoko Azokaren izateari eta izenari buruz zerbait esanda dugun arren, espezifikoki galdetu diegu parte-hartzaileei Azokaren identitateaz edo nortasunaz. Galderak galderak ekarri ditu, zalantzak eta irekierak, baina baita izan badenaren aitortza bat ere. Eta, alderantziz, izan badenaren ziurtasunetik, ziurgabetasun berriak:

Azoka bat da. Zer da azoka? Produktua egin duena, produktua bera, ikusiko duena, erosiko duena batzen dituen azoka. Eta horren inguruan, kultura adierazpide guztiak hartuta, musika, liburua, hitzaldia... (1)

Azoka bihurtu da azkenean... ikusten dena, ez? Jendea dator eta... egun osoko plan bat, egun guztikoa edo... Azkenean familiak ere badatoz, egun guztirako datoz... Goizetik gauera arte mementuro daukazu zer edo zer eta aukera daukazu aukeratzeko. [...] Engantxatu egiten du jendea, eta hori nik uste dut lortu dela urteetan. (5)

Gazteek hartu dute Ahotsenea espazioa. Eta jende kontsumitzailerik gaztea asko azaltzen da harantz, ezta? Izan liteke gero gelditzeko, parranda txiki bat jotzeko herrian... baina ez hori bakarrik. Nagusiki da espazio sinboliko horrek ematen dielako satisfakzio txiki bat. (2)

Izenak berak, euskarazko ‘Azoka’ eta espainierazko ‘Feria-
ren’ arteko ezberdintasun horrek, aukera ematen dio parte-hartzaile bati haren izaera garaikideaz hausnartzeko:

Erdarazko *feria* berbak beste oihartzun batzuk dauzka, *mercado* bakarrik ez dena... Azoka... Beste zer edo zer da. [...] Beste feria batzuekin konparatuta, euskaldunok gauza batzuetan lortzen dugu geure izaeratik egitea bidea, eta neuk horretan kokatuko nuke, ez hainbeste feria profesional batekin... ‘Kulturaren plaza’

idea horrekin geldituko nintzateke. Herritarrak. Herri baten bizia. Mugimendua. Salgaia. Eztabaida, jaia... (3)

Guneak ere badira Azokaren identitate edo nortasunaren parte, noski, baina haien nortasunaren jabe ere bai. Horretaz Saguganbara gunean parte hartu duen parte-hartzaile batek honela deskribatu digu bi nortasunen arteko harremana:

Gune bakoitzak jorratzen du bere arloa, badaki zein den bere arloa, eta horrek ematen dio ere bai gune bakoitzari bere grazia edo bere indarra, ez? [...] Nik uste dut gune bakoitzak bere identitatea oso argi daukala eta gune bakoitzak oso ondo funtzionatzen duela identitate horrekin, baina denon artean ere bai falta da oraindik... Nik uste dut badabilela, baina azkenean oso berria da... orduan, hor falta da oraindik... eta bidean daude. Zenbat eztabaida, hori nola, bestea nola... eta badoaz gauzak enkajatur, ez? Baina... denbora behar du. (5)

Azokari nortasun behinena zerk ematen dion galdetuta, parte-hartzaile batek aldaketa, desplazamendu bat sumatzen du, euskararekiko atxikimendu historikotik gaur egungo kontsumoaren kulturara.

Nik uste hizkuntzak eman diola identitatea. Hizkuntzatik sartu izan gara ia denok. Gaur egun hori aldatu da: gazteek uste dute normaltasunean bizi garela, aukera librea eta hori dena... Baina hizkuntzak ematen dio atxikimendua. Badago beste publiko bat, kulturari begira dagoena... eta Berri Txarrak-en diskoa... Erostea bada gure eguneroko zera bat, gure identitatearen parte. Gazteen kulturarekin bat dator kontsumitzea... Kritikagarria. (7)

Desplazamendu horietaz gain, suma daiteke baita Azokaren nortasun anitz bat ere, Azokarekiko atxikimendu moduen gainjartze baten ideia: militantzia erduetatik egun pasako plan ezberdinetara doana. Oro har, esan daiteke Durangoko Azokari nortasun dinamiko, geruzazko bat esleitzen zaio-lara, historian zehar moldatuz joan dena eta bisitari eta parte hartzaile ezberdinentzat zentzu ezberdinak hartzen dituen.

Azokaren beraren nortasunarekin zuzenean lotuta dago euskalduntasun eta euskalzaletasunaren bilgune eta

erreferentzia izatea, funtzio identitarioa edo dei genezakeena. Ohikotasunetik kanpoko errealitate bereizi eta beharrezko horren eraikuntza eta bizipenarekin lotutako funtzio sinboliko eta soziala:

Bi arloetatik du zerbait: urteroko erritua gehi alderdi praktikoa (urteko nobedadeak begi aurrean). Nortasun bila dabilen herri gara. Hori pertzibitzen dut, sinbolismoaren zama, pisua zentzu positiboan. Sinbolismoaren presentzia. Iparraldean egiten da Sarako Idazleen Biltzarra eta hori ere gune ikaragarri sinbolikoa da. Gertatzen dena da han pisu ekonomikoa askoz txikiagoa dela; baina nik uste dut dela halako santutegi bat, santutegi laiko bat. (2)

Hor datozenak eguna pasatzera ere, ez datoz eguna pasatzera beste edonora joango balira moduan. Hor badago sentimendu bat, zer edo zer bultzatzen zaituena horra etortzera eta ez beste edonora eguna pasatzera. Eta jendeak hori bizi du, nik uste dut Azoka jendeak bizi egiten duela. *Parte implicada* zaren momentutik igual bizi duzu modu idealago batean, baina nik uste dut badela hori, igartzen dela Azokan. (5)

Egun horretan ematen du hara goazen gehienok benetako euskal mundu batean bizi garela. Ez da gure errealitatearen eguneroko lagina, baina hona datorren batek hori sentitzen du, euskal mundu batean bizi dela. [...] Euskal identitate guztiak eta pentsaera guztiak daude Durangoko Azokan. (1)

Euskalduntasunetik eta euskalduntasunerako pentsatu eta egindako zerbait dela ere azpimarratu digu parte-hartzaile

Azokaren nortasunarekin
zuzenean lotuta dago
euskalduntasun eta
euskaltzaletasunaren
bilgune eta erreferentzia
izatea, funtzio
identitarioa edo dei
genezakeena

batek. Bai jatorriz bai helburuz euskaltzaletasuna izan duen fenomeno, baina bere fokua zabaltzeko aukera jasotzen duena baita ere. Jatorriaren eta etorkizunaren artean kokatzen da ezinbestean Durangoko Azoka, eta une gogoangarri batean gainera: bere 50. edizioan; eta horrek galderak sorrarazten ditu sortzearen, irautearen eta transmisioaren inguruan:

Agian izan ginen eta izan nahiko genukeenaren arteko tarte horretan irauten du. Ez da oraindik etorri belaunaldi bat Azokari uko egiten diona, ez duena Nafarroa Oinezera joan nahi... Oraindik ez dago halakorik. Saizarbitoriari irakurri nion: krisi garai hauetan beste hizkuntzatan liburu salmentak jaitsi direla-eta... eta guk irakurriko ez ditugun liburuak erosten ditugu? Ze handitasun, ze milagro da hori... komunitate bat kultura bat sostengatzeko prest. (7)

Hizkuntza

Euskarak Durangoko Azokan garrantzi handia duela ez dago zalantzarik. Horren adierazgarri, hizkuntzaren gaiak beste hizketa gai guztiak zeharkatu dituela parte-hartzaileekin solasean (kultura, identitatea, transmisioa...), baita Azokaren izate edo funtsatzearen inguruko diskurtso oro ere. Hala, Durangoko Azokak euskarari zehazki egindako ekarpenak galdetu nahi izan ditugu.

Euskararena ez bezala (zeina ez den zalantzan jartzen), erdaren lekua ezbaian agertzen da bai Azokaren proiektuan, bai Azokaren salerosketetan, bai Azokaren espazio fisikoan. Are gehiago, erdal produktuen gaineko eztabaida hasieratik egon izana aipatzen du parte hartzaile batek baino gehiagok. Perfil ezberdinetako pertsonen erantzun ezberdinak eman dituzte, logikoki, baina bi erantzun gogoratzea merezi du agian, euskaldunak erdararen presentzia baloratzen duelako, eta erdaldunak euskararena.

Azoka euskalduna izan da hasieratik. Gaztelania entzuten da, eta ez dago txarto entzutea. Egiten dena gehiengo euskaraz da. [...] Durango gaur egun ez da erdaldun hutsa. Gaur egun... isla bat da, ez salbuespena. Ibilaldia, Korrika... erdara hutsean zer egiten dute hemen... Ez gara bereziak. Ez da ghetto bat, nik erdara entzuten dut han. Poztu egiten nau ere han entzuteak. (1)

[Con la Feria] se ha acertado total. Lo veo totalmente positivo, totalmente. Para que no se pierda. Hay que seguir manteniéndolo. Sé que no sé euskara, pero me parece muy bien, estando donde estamos que se trabaje. Eso sí, mis hijos no van a leer un libro en euskara si no es por obligación. Lo relacionan con lo que el cole les obliga... (4)

Aurrekoarekin lotuta, jakin nahi izan dugu baita ere zer den Durangoko Azoka euskaraz ez dakitenentzat, eta ea horren inguruan aldaketarik nabaritu duten urteen joanarekin:

Azterketa kuantitatibo potente bat beharko zen. Batzuentzako oso arrotza, beste batzuek ezinegona edukiko dute. Kultur kezka daukan erdaldungoa. Belaunaldi berrietan euskara tutik ere ez dakienak zenbat dira? Batzuentzat *rolloa* izango da, baina beste batzuentzat seguru ezetz. Nukleo irradiadoreak edo *influencer*-ak... [...] Aislatu egin ahal zara... Hor badaukagu non fin jokatu... Hor daukat kezka nagusia. Belaunaldi batetik beherako jende hori atakatu dezagun. Hor euskararen ezagutza dezentekoagoa dago. (3)

Erdaldunen artean gutxiengo talde bat hurbiltzen da. Kazetarien artean garbi. Erdaldunek uste dute dena euskara dela. (2)

Norberaren esperientziara eramanda, euskal hiztunak ez diren edo euskal hiztun osoak ez diren pertsonen kasua aipatzen da, ikasleena eta umeen guraso erdaldunena, biak klabe positiboan:

Nire ikasleak erdaldunak dira. Liburu bat erosten dutenean harrotasuna da, erakutsi egiten didate. Erdaldun askok hurbildu egin nahi du, baina ez daki nola. Zubi lanak eginda denok funtzionatzen dugu hobeto. Nik dena azaltzen diet zer den, eta asko hurbildu egiten dira. Iurretan jaiotako asko inoiz joan gabeak... (1)

Amaitzeko, parte-hartzaile batek hausnarketa oso bat proposatzen du erdaldunak diren edo euskal hiztun osoak ez diren pertsona eta sektoreekiko Durangoko Azokari dago-kionez, eta beste batek Azokak arnagune linguistiko eta sinboliko bezala funtzionatzen duela proposatu du:

Gazte jendea euskalduna ere badela kontuan hartuta (kantitatean behintzat), gustatuko litzaidake «Durango leku guapo bat da!» pentsatzea. Hor jendea ondo pasatzen ari da, horra joan nahi dut. Hara joaten garenok ondo pasatzen dugula ikustea nahiko nuke. «Ondo pasatzen ari dira!». Ez dakit lortu dugun. Nik uste dut baietz. [...] Desinplikatuenera ere iristen zaio zerbait euskararen inguruan... Bizipen ona. (7)

Baina egin al du ekarpenik Azokak euskararen alde? Galdera horri eta baikor eta ezkor izateko arrazoiei buruz galdetuta,

garaiak eta garapen historikoak garrantzia hartzen du parte-hartzaileen hitzetan, bai iraganean egindako ahalegin eta ekarpenei begira, eta baita etorkizunak mahaigaineratzen dituen erronkei begira ere:

Duda barik positiboa izan da 50 urte kontuan hartuta. Garai batean kultura zen euskararen alde egiteko 'aitzakia' bakarra. [...] Euskararen beraren bilakaeraren parte da Azoka. Ekarpn handiagoak egiteko estrategia anbiziosoagoak behar dira, beste aktoreekin batuta. (3)

Aitzakiak eskaintzea, kontzertuekin ez daukat inolako zalantzarik. Musika da errazena. Zenbatek daki ingelesez... Ni baikorra naiz, osterantzean ez nintzen hemen egongo. Baikorra naiz oso erakusleihen on dela uste dudalako adierazpen askotan. Ezkorra naiz ez dakidalako noiz arte agoantatu ahal dugun hain... ondo. (1)

Azken finean, ziurra den bakarria iragandakoa da (eta hor ere ez gara ados jartzen), eta parte-hartzaileek adierazi bezala etorkizunaren ziurgabetasunak Durangoko Azokaren ereduarekin (behin eta berriro) asmatu beharra dakar. Euskararen biziberritzeari ekarpen esanguratsuak egiten jarraitzeko, Azokak ezinbestekoa du gizartearen eta garaiaren inguruko hausnarketa etengabekoa.

Transmisioaren ideia

Kultura, hizkuntza eta nortasunaren transmisioaren ideia gai konplexua eta sarri gatazkatsua da, eta ezinezkoa da gaiari modu bakarrean eta erantzun bakarrarekin heltzea. Hala ere, ikerketaren parte-hartzaileei galdetu nahi izan diegu egin ote den transmisio lanik Durangoko Azokan euskal kultura, euskara edo euskal nortasunaren alorretan, eta egitekotan nola egin den, eta noren artean.

Transmisioaren kontzeptua nahita utzi nahi izan dugu zabalik, elkarrizketatutako zazpi pertsonen norbere bizipenetik zehaztu zezaten. Hala, hizkuntza, historia eta nortasunaren iraupenari lotuta agertu dira adierazpen gehienak, baita erdaraz ere:

Esta Feria nos recuerda todos los años dónde estamos, quiénes somos y de dónde venimos. El amor a una lengua, para mí sí. Que no muera. Que se siga manteniendo. (4)

Umeekin lan ona egiten dela irizten zaion arren, gazteekikoa izan da transmisioaren inguruko jarduna ardaztu duen ardura:

Gehiago arduratu behar gara gazteekin. Hutsunea hor dago, 16tik 30era etena dago, kontzertuetan betetzen den arren. Beste modu batean kontsumitzen dute. Gatiburen letrak buruz jakitea ere transmisioa da. [...] Etena neuregan ere badago: komikien mundua... Kulturak adierazpen asko dauka. Nire itxaropena da datorrenak ez duela eten hori izango. Egunen batean... (1)

14 urteko semea daukat eta nirekin aspertu egiten da. Zergatik joango da? Zerk egingo dio klik? Durangok ere erantzun behar dio horri. [...] Parte hartzen dudana horretakoa naiz. (7)

Ikusgarritasuna, gazteak... hor dago harririk inportanteena. Etorkizunerako ganorazko estrategia zabalago batean Durangoko Azokak ez du agian behar beste egin. [...] Guneak: Ahotsenea, Kabi@... Baina ez dago estrategia espezifiko bat. Eta horretan klabe bat zaletasuna gozamenetik, eta, hortaz, praktikatik abiatzen dela. [...] Hortik hasi gara denok. Zorionez edonon gazteek euren guneak eskatzen dituzte. (3)

Parte-hartzaile berak gaineratzen du kultur zaletasunen eraikuntza lanetan gainera Durangoko Azokak eragile ezberdinen arteko elkarreragiletza sustatzeko gaitasuna eta legitimotasuna izan dezakeela:

Muga fisiko eta denborazkoak, beste eragileekin, horretan lan dezentekoa dago egiteko, eta Azokak hori katalizatzen dezentekoa lana egin lezake. Euskal Herriko edozein eskolatan zaletasuna daukan jendea batuz, eskualdeka, hiriburuetan, lan horren erakusleihoa eskaini... Agerlekuak, azoka telebista... Hor badago lan inportante bat egiteko. Azokak legitimitate dezente eduki lezake instituzio, industria eta sortzaile eta herri eragileen artean. (3)

Ikusitakoa ikusita, argi gelditzen da elkarrizketatutako pertsonen transmisioa gehiago lotzen dutela egiten asmatzearekin egindako zerbait behin eta berriro egitearekin baino,

baina hala ere zuzenean galdetu nahi izan diegu zer den Durangoko Azoka, egindakoaren errepikapena ala sortzea. Oro har, jasotako erantzuna bateratua izan da: errepikapen eta erritualetik asko duen arren, sorkuntza gunea da baita Azoka:

Bertan gauza berriak sortzen dira. Hori Azokaren esentzia bat da. Elkargunea den bitartean, gauza berriak sortuko dira. Gogoeta gunea zabaldu dugunetik ofizialki, baina Durango beti izan da sorgune bat, harreman gune bat den heinean. Gogoeta gunea: ideia ezberdinen, pertsonen elkarrekintza bat. (1)

Azokak eragile izan behar du. Ezin du gune edo edukiontzi izan. Hartutako bideak erakusten du, Azokak, hain gune inportante izanik, eragile izateko ardura konpartitua dauka. Lidertza bat joka lezake horretan. Hori baldin bada, bestea izango da. Hori ez badugu lortzen, dagoena galtzekoa ere aukera. (3)

Esango nuke Durango geroz eta gehiago dela Azokaz aparte beste, beste... mobida, mobida askotako gune, ezta? Ni goizetan joaten naiz, arratsaldeko giroaz ez dakit... baina inpresioa daukat arratsaldez hor egosten dela salerosketaz eta erakusketaz gain gauza asko. (2)

Transmisioaren inguruan, azken elementua belaunaldien arteko harremanarena izan da. Gai horri dagokionez, parte-hartzaileei galdetu diegu Azokan modu batera edo bestera parte hartu duten belaunaldien arteko harremanaz. Ea egon den trukerik, eta, egotekotan, nolakoa izan den.

Lehen ideia bat belaunaldi bakoitzak aurkitu (edo eraiki) duen errealitatearen berezitasunarena da:

No tiene nada que ver. Cuando conocí la Feria estudiábamos el euskara como asignatura. La Feria cuando iba con mi padre... era distinto. Las generaciones ahora lo ven como algo positivo. Hay mucha gente joven... Se vive muy distinto, completamente distinto. El euskara está mucho más... antes el euskara muy poco... Ahora hay muchísimos vasco parlantes... (4)

Elkarrizketatutako
pertsonek transmisioa
gehiago lotzen dute
egiten asmatzearekin
egindako zerbait
behin eta berriro
egitearekin baino

Bigarrena, garai berean kontaktuan dauden belaunaldien arteko harremanarena da. Nola izaten diren harreman horiek, zein onura ekar ditzaketen...

Paraleloan asko egongo dira, baina noizik behin ere gurutzatuko dira. Trukatuko dira momentu batzuetan ideiak, zalentza barik. Hori horrelaxe da, beti izan da. Korrienteak ez dira. Transmisioa gatazkarik gabe? Ez, ezin da izan. Bakoitzak geurea defenditzen dugu. Ideiak konpartitzen ditugunean asko ikasiko dugu... (1)

Transmisioa badago, eta hori bilatu izan da Azokan. Planteatu izan ditugun gauzetan edo noiz edo noiz Kabi@n ere planteatu izan dituzten gauzetan belaunaldi diferenteeke parte hartzeko elkarrekin. Aretu txikian gurasoak umeekin, tailer batzuk gazteek umeekin... Hor belaunaldi diferenteeke-eta batzea oso interesantea da, eta nik uste dut egiten dela. Bakoitzak bere formatuan. Gune bakoitzak bere... baina gertatzen da. Eszenatokian ere bai... ikusten da bere emaitza. (5)

Baina harremanak beti ez dira harmoniatsuak izaten. Baidira talkak, gatazkak... Horietaz ere galdetu nahi izan diegu, eta baita erantzunak jaso ere. Parte-hartzaile baten ustetan, gatazka eta talka euskal gizartearen ezaugarri ere badira, eta hala izan da Durangoko Azokaren kasuan ere:

Euskal izaerazko bilakaera eduki dugu honetan ere. Zera agoniko hori bizi dugu. Gatazkak noski egon direla. Eragin handia euskal kultur 'zer' horretan. Beharrezkoak dira probokazioak, eztabaidak, frankotiratzaileak... baina denok dakigu ze egoera zaugarrian bizi garen. Bereziki arduratsu jokatzeko zera horretan gaude denok. Gatazkak paper inportantea izan du honetan denean. Gure baldintzetatik, gure kondizioetatik. Kautelosoegi, onberegi bihurtzen gaitu? Ba bai. Euskaraz sortzen duena ia-ia *per se* da bazterrekoa. Eta horrek ere badauzka bere alde onak. Euskarazko sortzaileak ezin dira errentatik bizi, eta pultso hori da kritikorik gogorrena. Eroslea da kritikorik gogorrena. (3)

Gatazka horiek, hala eta guztiz ere, haien funtzioa edo ekarpena izan dezakete gauzen eskema zabalagoan, eta transmisioaren aldetik ere izan dezakete garrantzia, bai belaunaldien artean, eta baita Azokaren gune eta talde ezberdinen artean ere:

Printzipioz baietz esango nuke... Pentsatu nahi dut... guk ere gure hegemonia eta periferia propioak ditugu... Buruan ditudan gatazka horiek guztiak Durangok zerbaitetarako balioa duela sinesten delako gertatzen direla. Zentzu horretan ona da. Aldi-aldi soluzioak bilatuko dira. [...] Belaunaldi bakoitzak ez dezala pentsa lehenengoa dela. Aldian-aldian dagoenak egitera irekita egon behar dugu. Erreleboak eman egin behar dira beldurrik gabe. (7)

Nik uste dut gatazka horiek aberasgarriak direla, horrek ematen dizu... bakoitzak ikusten dugu, nik nire sasoiko ikuspuntua daukat, nire modura ikusten ditut gauzak, igual botatzen duzu, horrekin itsutzen zara, astoen moduan aurrera, eta ez duzu ikusten besterik. Nik uste dut interesantea dela eta ematen dela jendeak kritikatu ahal izatea, iritzia eman ahal izatea, aportazioak, hori dena onartu behar da eta balio du gauzak aldatzeko. [...] Eta oraindik... asko dago egiteko. Dena aldatu da asko. (5)

Sentimenduez, bizipenez aritu gara orrialde hauetan. Zailtzarik gabe, hainbat gai geldituko dira sakontzeko eta osatzeko, baina espero dugu Durangoko Azokaren balio immaterialera egindako hurbilketa hau abiapuntu izatea urrats gehiago ere emateko. Hurrengo hilabeteetan, 50. Durangoko Azokan Siadecorekin batera burutu genuen inkesta kuantitatibotik abiatuta, Durangoko Azokaren balio immaterialean sakontzen jarriko ditugu indarrak.

Oharrak

1. Eskerrak eman nahi dizkiegu artikulu hau oinarritzen den 'espe-rientzien mapa' osatzeko ezinbestekoak izan diren parte-hartzaileei, haien hitzak baitira lanaren gorputza eta arnasa bera: Asun Elorriaga, Felix Ibargutxi, Igor Elortza, Mamen Baqué, Oihane Barrutia, Pilar Paz eta Lorea Agirre.
2. Davant, Jean Louis (1986): *Itsasoak iraultzan*. Maiatz.

LIBURUAK

65 Euskal liburugintza 2014
Joan Mari Torrealdei

Euskal liburugintza 2014

Joan Mari Torrealdai

Soziologian doktorea eta Kazetaritzan lizentziaduna

Atarik honetan, barruan garatuko dugunaren laburpentxoak aurkeztuko dugu. Langintza honetan hasi, 1976an hasi nintzen, premia akademikoak tarteko, behin eta berriz azaldu izan dudanez. Euskal idazleak eta horien ekoizpena aztertu nahi nituen soziologiako tesinarako. Euskarazko argitalpenen zerrenda fidagarririk ez zegoen, ordea. Eta neu hasi nintzen informazio bibliografikoa bilatzen eta biltzen, beti ere geroko azterketarako aurrelan gisa.

Eta horrela 40 urte.

Urtea joan eta urtea etorri, informazioaren iturriak hobeto kontrolatzen ditut, eta fitxa bibliografikoa ere finduz joan naiz.

Gaur egun, nahiz eta ISBN gabekoak ere bildu, aztertu soilki ISBNdunak aztertzen ditut. Izan ere, alderaketak egin ahal izateko, irizpide horrek agintzen du.

2014ko lege gordailua duten euskarazko liburuak 2.110 dira. Aurreko urtetik gora egin du, eta badu garrantzirik, bi urtetan 424 titulu galdu baitzituen ekoizpenak. Iaztik hona titulutan 288 hazi da, baina orrialdetan 6.000 bakarrik.

Zertan dagoke igoera desberdinen gakoa? Euskarrietan, esango nuke. Izan ere, liburu analogikoa ez da hazi, kontra-koa baizik: 54 titulu gutxiago agertu dira 2014ko lege gordailuz. Kopuru orokorra gora eraman duena liburu digitala izan da, jauzia egin baitu: iaz %7 suposatzen zuen eta aurtan

%22,2. Hori esanguratsua eta iraunkorra den, hurrengo urteetan ikusiko dugu.

Ekoizpenaren baitan nobedadeek %75 suposatzen dute, iaz baino 6 puntu gehiago. Berrargitalpena, beraz, jaitsi egin da, baina ez bakarrik ehunekoetan; zifra absolutuetan ere bai.

Ekoizpen tematikoan, betiko ordena berreskuratu da aurretan, iazko salbuespenaren ondoren. Ia beti bezala aurreneko postuan dator hezkuntza eta irakaskuntzako liburua (%33,5); bigarrena, haur eta gazteentzako liburua (%29); eta urrutian datoz giza eta gizarte zientzietako liburua (%16), helduen literatura (%14) eta atzean are urrunago aisiako liburua (%3,8) eta zientzia eta teknika lantzen dituenak (%3).

Ekoizle kopurua berdin mantentzen dela esan daiteke, aktore askoz, aurretan 258. Uzta horretarako gehiegi ez ote diren galdetzea libre da. Erantzun aurretik, ordea, ekoizleen tipologia ikusi behar da, elkarren ondoan baitaude bertoko eta kanpokoak, elkarteak edo taldeak, udalak eta gainerako administrazioetakoak, irakaskuntza alorrekoak, egile editoreak eta beste.

Ekoizleen artean arreta bereziz aztertzeakoak dira ama-etxea kanpokoan daukaten editorialak, daukaten produkzio maila handia kontuan hartuta, eta are gehiago haur eta gazteen munduan daukaten eraginagatik. Zertan esanik ez da alor hori, haur eta gazteena, bereziki lantzekoa dela euskal gizar-tearen etorkizuna bermatzeari begira.

Irakurle ohartua jabetuko zen iaz liburugintzaren azterketa aldatu egin genuela. Aurretan ere berdin eginen dugu. Alegia, zati nagusia, garrantzizkoena, paperean ematen dugu, aldizkari analogikoan. Eta, webgunean, osorik agertuko da azterketa, paperezkoa gehi garapena, zehaztasun guztiekin (ikus QR kodea artikulu honen amaieran).

Zifren dantza eta informazioaren iturburuak

Lanak ditu informazioa biltzeak.

2.110 titulu bildu ditugu Jakinen. Bildu dezente gehiago bildu ditugu, eta fitxatu ere bai. Baina azterketarako aintzat

hartu 2.110 titulu horiek, bi ezaugarri dituztelako: urte honetako lege gordailua dute eta ISBN identifikazio-marka.

Eta besteek zenbat bildu dute? Erreferentzia gisa bi hartzen ditut: PEEL gisa laburbildua, alegia, *Panorámica de la edición española de libros* gobernu espainiarreko kultura ministroak argitaratzen duena; eta lehen Precisa orain Conecta azterketa etxeak argitara ematen duena. Horiek Euskadiko Editoreen Elkartearentzat eta Espainiako Editoreen Elkarteen Federazioarentzat lantzen dute urtero bere txostena.

Hurrengo ataleko taulak bil-tzen ditu hirurok ematen ditugun emaitzak. Eta ez hori bakarrik: azken 15 urteotakoak ere bai. Begien bistakoa da, urtea joan eta urtea etorri, hiru zuta-

beok ez datozela bat zifretan. Diferentziak, esan beharra dago, ez dira hutsaren pareko, ez eta hurrengoak. Nabarmenak dira, gehienetan edo beti. Ikus dezagun zertan diren 15 urteotako diferentziak. Nire zutabean, guztira, 29.880 titulu agertzen dira, Conectakoan baino 2.366 titulu gehiago (27.514) eta PEELekoan baino 4.831 gehiago (25.049). Ez da huskeria, ez.

Datuen fidagarritasunaren arazoa dago jokoan. Diferentziak ez dira kopuru orokorretara mugatzen, gainera. Sankonago joz, beste hainbeste gertatzen da nobedadeak eta berrargitalpenak bereiztean, edota gaien sailkapenean.

Nire ustetan, diferentzia sortzen duten aldagaiak bi motatakoak dira, informazioaren iturburuari dagozkionak eta metodologiazkoak.

Conectak eta PEELek editoreen eskutik jasotzen dute informazioa, eksklusiboki edo ia. Editoreak ematen du kopurua, eta horrekin batera gainerako ezaugarriak. Esaterako, editore bakoitzak sailkatzen du liburuaren gaia.

2.110 titulu bildu ditugu Jakinen. Bildu dezente gehiago, baina azterketarako aintzat hartu 2.110 horiek, bi ezaugarri dituztelako: 2014ko lege gordailua eta ISBN identifikazio-marka

PEELen datuen oinarrian, editoreek Espainiako ISBNra bidaltzen duten informazioa dago. Conectak ere informazio iturri bera du, eta gainera horrek ez du kontrolatzen tituluaren fitxa bibliografikoa. Bietan editorea da informatzaile.

Gure informazio iturria eta gure metodologia bestelakoak dira. Hasteko eta behin, gaia geuk ematen diogu liburuari. Eta, noski, editoreen informazioaz baliatzen gara, baina ez horretaz bakarrik. Liburutegiak, ISBN, ELSN eta Internet arakutzen dugu, eta informazioa gurutzatu eta kontrastatu.

Hona 2014ko ekoizpenaren bilketak utzi dituen emaitzak:

- Argitaletxe eta argitaratzaileen eskutik lortu dugu ekoizpenaren %39,5.
- Liburutegien bidez (batez ere Koldo Mitxelena eta Donostiako Udal Liburutegiari esker) %18,6 eskuratu dugu.
- ISBN eta ELSNko fitxategiak aztertuz inguratu dugu informazioaren %38,8.
- Eta Internetetik %3,1en berri jakin dugu.

Harrigarri eta esanguratsu da editoreen bidetik %39,5 bakarrik eskuratzea. Batzuek liburuaren kulturari zenbateko garrantzia ematen dioten salatzen du horrek. Axolagabeke-ria horrek, orobat, beren profesionaltasuna auzitan jartzen du. Udal eta elkarte askok bidaltzen digute informazioa, eta bere burua edizioaren profesionaltzat daukaten batzuek ez. Ez al da salagarri? Eskerrak argitaletxe handienak eta txiki askok leial-leial urtero bidaltzen diguten. Jai du informazioa osoki bide horretatik jaso nahi duenak.

Jasotzen dugun eta bilatzen dugun informazioari esker fitxa bibliografikoak osatzen ditugu, 17 ezaugarri dituzten fitxak. Horien eskaintza ere egiten diogu gure irakurleari. Urte askotan aldizkarian bertan eman ohi genituen, baina badira zenbait urte webgunean jarri ditugula kontsultagai. Azterketarako erabili ditugun tituluak baino gehiago daude webguneko zerrendan. Izan ere, eduki aldetik interesgarriak izan eta arrazoiren batengatik ISBN gabe argitaratu diren batzuk erantsi egin dizkiogu zerrendari.

XXI. mendeko tituluak eta orrialdeak

<i>Urtea / Iturria</i>	<i>PEEL</i>	<i>Precisa / Conecta</i>	<i>Joan Mari Torrealdai</i>
2000	1.425	1.589	1.519
2001	1.326	1.621	1.488
2002	1.342	1.588	1.667
2003	1.487	1.576	1.949
2004	1.904	1.584	1.859
2005	1.793	2.094	2.098
2006	1.525	1.710	1.873
2007	1.552	2.009	2.173
2008	2.156	2.094	2.597
2009	2.040	2.022	2.363
2010	1.852	2.006	2.111
2011	1.809	1.942	2.246
2012	1.810	1.985	2.005
2013	1.396	1.812	1.822
2014	1.632	1.882	2.110

Ondoko taula komentatua dugu jada. Horizontalki irakurri, urtez urte hiruron ekarpena batera neur daiteke, batetik bestera dauden aldeak nabarmenduz, harrigarriak baitira, izan. Azaldu dugu gure ustetan zergatik.

Zutabe bakoitzaren emaitza globala aintzat hartuta agertzen den diferentziaren berri ere emana dugu jada.

Hamabost urteko emaitzaren bilketa honetan zein da batez besteko titulu kopurua informatzaile bakoitzaren arabera? PEELen batez besteko produkzioak 1.670 titulu lituzke, Conectaren batez bestekoak 1.824 titulu; eta nireak 1.992, hiruretan gorena: Conectak baino 164 eta PEELek baino 322 titulu gehiago urteko. Bada zerbait.

Argitaratzaileen jarduna

Argitalpenaren aktoreen izaera, jatorria eta jarduna elkarrekin gurutzatu eta ezaugarriak identifikatuz ekingo diogu atal honi.

Argialetxe nagusien ekoizpena: 1.226 titulu

Beren beregi izendatu ditugu ekoizle ‘nagusi’, ezen eta ez handi, gurean ez baitago handirik nazioartekoekin alderaturik.

Esan nahi baita, zifra absolutuetan gure tamaina ezin dela Espainiako edo Frantziakoarekin berdindu. Estatu espainiarreko ehun emankorrenen zerrendan, gure ordezkari bakarra agertzen da, Elkar, eta berori 36. postuan.

<i>Argitaletxea</i>	<i>Nobedadeak</i>	<i>Berrargitalpenak</i>	<i>Titulu kopurua</i>	<i>%</i>
Elkar	160	170	330	15,6
Santillana-Zubia	168	–	168	8,–
Anaya-Haritz	71	62	133	6,3
Susaeta	99	32	131	6,2
Ikaselkar	15	100	115	5,4
Erein	49	40	89	4,2
Ttartalo	76	12	88	4,1
Edelvives-Ibaizabal	75	3	78	3,7
UEU	48	–	48	2,3
Edebé-Giltza	21	25	46	2,2
<i>Guztira</i>	<i>782</i>	<i>444</i>	<i>1.226</i>	<i>58,–</i>

Inguruko editorialgintzatan bezala, gurean ere hamar argitaletxe nagusiek ekoizten dute uztaren zati handia, askotan handiena. Gurean, 2014ko ekoizpenean %58 zor zaie nagusi horiei.

Handienen multzo hori heterogeneoa da. Egia da gehienetan ikasmaterialek pisu handia dutela, batez ere indartsuetan, baina ez da guztien kasua. Produkzio maila bera oso da desberdina: handienak 330 titulu ditu eta txikienak 46. Tituluen batez bestekoa 122,6 bada, batez besteko horren azpitik multzoko sei argitaratzaile daude.

Diferentzia handiena, hala ere, jatorriak dakar. Erdiz erdi daude jatorri espainiarrekoak eta euskaldunak, bertokoak eta kanpoko argitaletxeak. Aipatu egingo dugu orain, eta gero sakondu.

Ama-etxea kanpoan daukaten bosten artean, hamar nagusiek ekoitzi dutenaren %45,4 ekoitzi dute beraiek, batez ere lehen edizio lanak eta gutxiago berrargitalpena (%27,5). Irakaskuntza liburua landu dute bereziki.

Bertoko bosten produkzioa bederatzi puntu altuagoa da: %54,6; orekatuagoa da gaien tratamenduan, eta berrargitalpenak indar handia du (%72,5).

Argitaratzaileen tipologia

<i>Argitaratzaile mota</i>	<i>Ekoizleak</i>	<i>Ekoizpena</i>	<i>%</i>
Bertoko argialetxe pribatu komertziala	62	966	45,8
Kanpoko argialetxeak	43	753	35,7
Argitaratzaile publikoa	43	115	5,5
Elkarte, talde, fundazio...	74	113	5,3
Irakaskuntzakoa	16	110	5,2
Besterik	20	53	2,5

Urtero-urtero argitaratzaileen tipologia bera mantentzen dut. Bost multzo identifikatu ditugu, ustez badituztela aski osagai identifikagarri barrura begira, eta besteengandik bereizteko elementuak ere bai. Honela deskribatzen dugu multzo bakoitza:

- Lehen multzoari izenburu luzea jarri diogu: ‘bertoko argialetxe pribatu komertziala’. Izan ere, lau ezaugarri dituzte multzo horretakoek: Euskal Herrian kokatzeaz gainera, bertan dute erabakigunea; profesionalak edo joera horretakoak dira; merkatuan dihardute; pribatuak dira, enpresak edo antzekoak dira. Denetan lehena da hori, ohiko argialetxeetatik hurbilena da: horietako batzuk argialetxe peto-petoak dira, beste asko gutxiago, baina eman dezagun guztietan beren egitekoa edo misioa argitalpena dela.
- Bigarren multzoan jarri ditugu ‘kanpoko’ argialetxeak. Sarri edo beti komatxoan artean markatu izan dut kanpokotasun hori, nahiz eta horietako askok hemen baduten filialen bat. Horien etxe nagusia euskal lurretatik kanpo kokatzen da, eta han dago erabakigunea, horra gakoa. Hori seinatzea oso da garrantzizkoa, nolako materialen lan egin duten kontuan hartuta.
- Hirugarren multzoan kokatzen direnak identifikatzeko errazak dira, erakundeak, edozein tamainatakoak izanda ere: gobernuak, albo erakundeak, udalak. Alegia, antolamendu politiko-administratiboetako erakundeak maila guztietan.

- Laugarren multzoan zerrenda luzea datorke, hor kokatzen baititugu elkarteak, fundazioak, taldeak..., hots, multzo guztiz heterogeneoa. Zer dute elkarrekin? Nahiz eta bere misioa ez izan, liburuak argitara eman dituzte.
- Irakaskuntzako alorrak unibertsitateak, publiko eta pribatu, eta eskolak hartzen ditu bere baitan.
- Eta 'bestelakoak', azkenik, egile editore eta beste.

Bertokoak eta kanpokoak merkatu berean

Ekoizpenaren sailkapena bertoko eta kanpokoaren artean

Gaiak/ Ekoizlea	Balio absolutuak				% bertikalak		% horizontalak		
	Bert.	Kan.	Gaine.	Guzt.	Bert.	Kan.	Bert.	Kan.	Gaine.
Ekoizpen osoa	966	745	399	2.110	100,-	100,-	45,7	35,3	19,-
HI	191	483	29	703	19,8	64,9	27,-	69,-	4,-
HG	350	237	22	609	36,2	31,8	57,5	39,-	3,5
GG	124	9	209	342	12,9	1,2	36,-	2,5	61,5
HL	251	5	40	296	26,-	0,7	85,-	1,7	13,3
AL	39	7	34	80	4,-	0,9	48,7	8,7	42,6
ZT	6	4	59	69	0,6	0,5	8,5	5,8	85,7
Besterik	5	-	6	11	0,5	-	45,5	-	54,5

Argitaratzaileen tipologia bi editore mota nabarmentzen dira, jatorria, produkzioa, liburu mota eta merkatuko lehia gurutzatuz. Biak dira profesionalak, komertzialak, enpresak. Elkarrengandik gehien bereizten dituen aldagaia erabakigunea da. Bertokoek Euskal Herrian dute egoitza nagusia, eta besteek Euskal Herriko mugetatik at, estatu espainiarrean. Bien arteko alderaketa egingo dugu hemen, azterketatik kanpo utzita gainerako ekoizleak, izan publikoak, izan elkarteak edo bestelakoak izan.

Taulak egoki biltzen ditu aztergai ditugun gaiak. Batetik, ekoizpen orokorrean bakoitzaren produkzioa nola kokatzen den, gai sailtan ikusten da. Zenbaki absolutuetan emana dago hori. Ehunekoetara lerratuko gara ondoren. Zutikakoak eta etzanak daude ehunekoetan. Ehuneko bertikala editore mota bakoitzaren ekoizpena mugatzen da, eta unibertso horretan bere uzta nola banatzen den agertzen du. Ehuneko

horizontalak, aldiz, gai eremua hartzen du aztergaitzat, eta hor editore mota bakoitzak duen esku hartzea aztertu nahi du, kontuan izanda beste eragileak ere alboan daudela.

Errealitate beraren hiru irakurketa direla esan genezake.

Ekoizpen osoa

Bertokoak 62 eragile dira eta kanpokoak 43. Ekoizpenaren 45,7 osatu dute haiek, eta kanpokoek %35,3, 10 puntu gutxiago, baina ratio hobea dute: 17,3 versus 15,5. Gainerako eragileak (153) %18,9 ekoitzi dute.

Horien produkzio ratioa asko aldentzen da aurrekoetatik: 2,6.

Aurreko datuek zera uzten dute garbi, liburugintzaren zati handi bat, oso esanguratsua gainera, Euskal Herritik kanpo mamitzen dela azken batean, nahiz eta bertan izan filialak.

Beste hark zioen bezala, etorri diren bezala joan daitezkeen kanpotarren esku dago produkzioaren zati handia, eta ez nolana hiko produkzio mota.

Liburugintzaren zati handi bat, oso esanguratsua gainera, Euskal Herritik kanpo mamitzen da, nahiz eta bertan izan filialak

% bertikalak

Irakurketa bertikalak zer erakusten du?

Bertokoek egitura tematiko orekatuagoa daukate, sanoagoa, euskal kulturarekin konprometituagoa. Handiena, gauza jakina da, haur eta gazteei zuzendua literaturan eta ikasmaterialetan, %56, baina bada hortik kanpo ere bizitzarik. Helduen literaturan %26 ekoitzi dute eta %12,9 giza-gizarterako liburuetan.

Kanpokoek aukera tematikoa, ostera, bitan agortzen da, haur eta gazteentzako literaturan eta ikasmaterialetan. Euren produkzioaren %96,7 da hori (gogoratu bertokoenean %56 dela). Kanpokoek ekoizpenean huskeria da hortik kanpoko guztia: esaterako, %1,2 giza-gizartekoetan, eta ezin esanguratsua literaturari ematen dioten (edo hobe, ematen ez dioten) garrantzia: %0,7, hau da, bost titulu.

% horizontalak

Irakurketa etzanak gai saila hartzen du azterketa-eremu, eta horretan bertokoez eta kanpokoek zer landu duten neurtzen du. Eta, noski, beraiek landu ez dutena gainerako ekoizleen pentzura joan da.

Bi gai eremutan gertatzen da bien esku hartze handiena, gazte literaturan eta ikasmaterialetan. Haur eta gazteentzako liburuetan, iaz ez bezala aurten, bertokoez dute kanpokoek baino indar handiagoa: %57,5 versus %39. Oso bestelakoa da hezkuntza eta irakaskuntza liburuetako egoera. Hor kanpokoek %69 ekoitzi dute eta bertokoez %27 bakarrik. Azken datu horrexek pizten dit niri alarma argi gorria. Irakaskuntza liburuetan kanpokoek duten aldea sekulakoa da: 69 versus 27. Inori ez zaio ezkututzen horren garrantzia, den materiala izanda. Azken aldion tartea handituz doa, bertokoen kontra.

Hezkuntza proiektu gehienak inportaziokoak direla jakiteak zer pentsaturik eman beharko lioke bati baino gehiagori. Hala iruditzen zait niri. Baina ez dakit beste inork horrela ikusten duen. Erremedia dezakeen inork, esan nahi dut.

Hori baino larriagoa da egoera, gainera. Euskarazko materialez bakarrik ari naiz hemen, baina erantsi horri erdal argialetxe horiek berek gure eskoletan zabaltzen dituzten erdarazko testuak. Merkatuaren zer kuota daukaten ez dakit, baina ziur nago ez dela huskeria.

Amore emanda ote gaude? Ala enteratu ere egin gabe? Edota ez ikusiarena egiten dugu? Ez dakit zer den larriago. Kontua da ikuspegi ez-abertzale-ez-euskaltzalea dela nagusi gure haur eta gazteen hezkuntzako liburu askotan, gehieneratan. Datuek hori diote.

Eskolaz eskola zabaltzen den ikasmaterialak ikus litezke horretaz jabetzeko, nola kontaktzen den gure historia, nola agertzen den gure geografia, gure herria EAera murriztua nola dagoen, euskararen estatusaren tratamendua zein den.

Ikasmaterial horietan, Euskal Herriaren zatiketa administratibo-politikoak kontsakturik gelditzen da, Espainian integratua, eta Ipar Euskal Herria iraganeko edo desagertua.

Zaila da, horrela, euskal curriculum propio eta beregaina lortzea. Bizpahiru etxe daude hori beren beregi lantzen dutenak. Eta ikuspegi espainiarra zabaltzeko dozena. Aurreko urteetan egin dudan bezala, gogoratu behar da indar erlazioa hemengoan kalterako dela. Ez dute baldintza beretan lan egingen. Haien merkatua zabala da, Espainiako autonomiak. Testu bera da harako eta honako, atal eta egokitzapen batzuk salbu. Bertokoek, aldiz, merkatu bakarra dute, txikia, eta haiekin konpartitu beharrekoa. Haiek itzulpenarekin edo moldaketarekin datozen bitartean, hemengoek aurre-prozesu guztiak antolatu eta finantzatu behar dituzte, ordea: sorkuntza intelektuala, grafismoa, ilustrazioa, ahaztu gabe pedagogi taldeen eta irakasleen prestakuntza. Dabid Goliatekin lehiatu beharrean da.

Egonkortzera doan errealitate horren aurrean, gustatuko litzaidake egoeraz jabetzea nola euskalgintza eta sektoreak (edizioa eta irakaskuntza) hala politikariak eta administrazioak.

Eskaintza editoriala

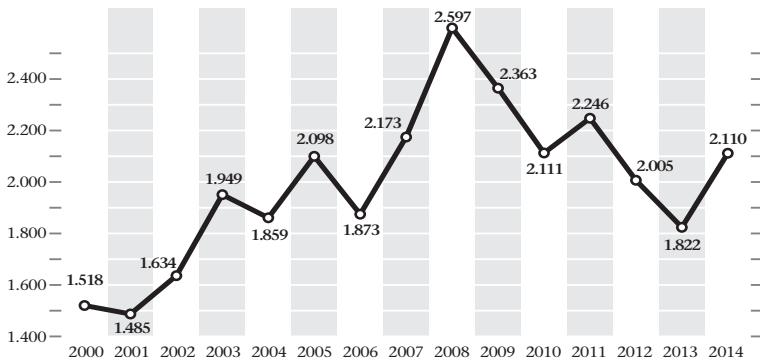
Era askotako agente editorialen kontua da edizioaren emaitza. Emaitza hori da eskaintza editorialari buruzko atal honetan arakatuko duguna, hainbat ezaugarri aztertuz, hala nola, titulu kopurua, egiletza linguistikoa eta kronologikoa. Eta hori, ez soilki urte bakarrean, baizik eta, fokua irekiz, 2000. urtetik gaurdainoko bilakaeran.

Eta hurrengo atalean mamira joko dugu, ekoizpen tematikora, gaien analisira.

2.110 titulu

Jaitsiera aipatuz hasi izan naiz azken bi urteotan. Aurten positiboa da notizia: 288 titulutan gora egin du kopuruak.

Baina, hara, igoera hori digitalari zor zaio, hor eman baita jauzia, eta ez paperari. Edizio analogikoak 54 unitate galdu ditu. Ez dakit aire berrien aurrerapena den hori, edo guztiz koianturala. Denbora gehiago beharko dugu jakiteko.

Ondoko taulak azaltzen du hobekien esku arteko gaia, zein izan den, eta zein den gaur, edizio analogikoaren eta edizio digitalaren parte hartzea.

<i>Urtea / Liburu mota</i>	<i>Analogikoa</i>	<i>Digitala</i>	<i>Guztira</i>
2005	2.084	14	2.098
2006	1.869	4	1.873
2007	2.161	12	2.173
2008	2.507	90	2.597
2009	2.149	214	2.363
2010	1.884	227	2.111
2011	2.083	163	2.246
2012	1.902	103	2.005
2013	1.696	126	1.822
2014	1.642	468	2.110

Nobedadeak eta berrargitalpenak

Txanponaren bi aldeak bezala dira nobedadea eta berrargitalpena. Bata gabe besteak ez du existentziarik.

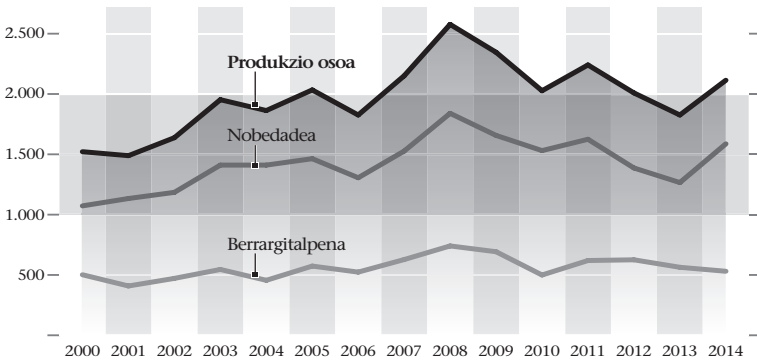
Bietan nagusi nobedadea da, lehen edizioa, kopuruz oparoen izateaz gainera sorkuntza ere badenez. Baina berrargitalpena ez da edizioaren aurpegi itsusia. Berredizioa liburuaren bigarren bizitza da eta,aldi berean, argitalgintzaren sostengua.

Lehen edizioan, zer den euskaraz sortua eta zer euskarara ekarria bereiztea ere komeni da.

Aurtengo emaitzetan %75 da nobedade edo lehen edizio, eta %25 berredizio zein berrinprimaketa; hau da, 1.583 titulu

dira lehenengoz inprimatu direnak (hobe esan, editatu direnak) eta 527 hainbatgarren aldiz argitaratuak.

Horietatik jatorrizkoak edo euskaraz sortuak %66 dira; eta itzulpenak edo euskarara ekarriak %34.

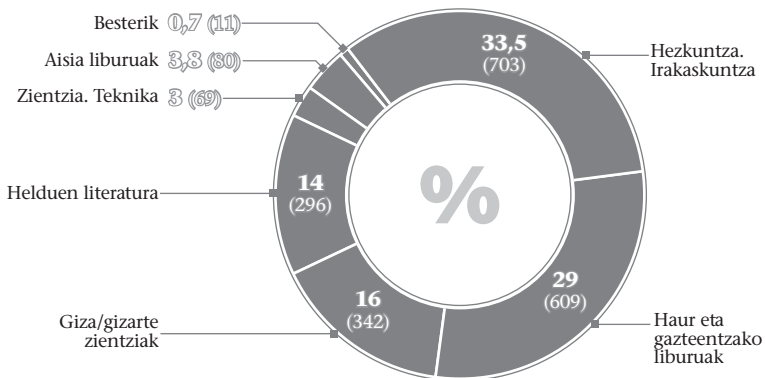
Ikusi dugu 2014an %75 dela nobedadea eta %25 berrargitalpena, lautik bat. Azken 15 urteotako batez bestekoa apalxeagoa da nobedadeetan, %72,3, baina ez berrargitalpenetan, %27,7. Ez dakit bien arteko erlazioa egokia denentz, ez dakit. Nik neuk berredizioari garrantzi handi eta berezia ematen diot kultura baten normalizazioan. Herri bat irakurzaile bihurtu nahi denean, edizio berriak, bizitza berriak eta desberdinak, formatu diferentetakoak, behar ditu. Edizio frantsesean berrargitalpenak pisu handia du. Eredu hori dut maite, eta ez titulu berrietan *best seller*-aren ametsa jarrita daukan edizioa.

Ohar metodologiko pare bat merezi du berredizioaren tratamenduak. Lehenak zerikusi zuzena du nire artxiboarekin: ez dut bereizten berrinprimaketa eta berrargitalpena. Eta bigarrenak teknologiarekin du zerikusia: teknologiararen aurrerapenari esker, argitaletxeak uneoro erabaki dezake berredizioa, kopuru oso txikitik egin eta premiei berehala erantzuteko moduan. Garai batean, ordea, titulu baten arrakasta aurreikusten zenean, tirada handia egin ohi zen eta biltegian gorde. Hori dela eta, gaurko bost ediziok agian ez du orduko baten adina ale osatzen askotan.

<i>Urtea</i>	<i>Nobedadea</i>	<i>Berrargitalpena</i>
2000	70,4	29,6
2001	76,1	23,9
2002	72,3	27,7
2003	72,2	27,8
2004	75,7	24,3
2005	71,9	28,1
2006	71,5	28,5
2007	71,-	29,-
2008	71,-	29,-
2009	71,-	29,-
2010	75,5	24,5
2011	72,5	27,5
2012	69,-	31,-
2013	69,-	31,-
2014	75,-	25,-
<i>Batez beste</i>	<i>72,3</i>	<i>27,7</i>

Ekoizpen tematikoa

Zer idatzi den aztertzen dugun hirugarren atal honetan, zortzi sail bereizten ditugu urtero: 1) hezkuntza eta irakas-kuntzako liburuak; 2) haur eta gazteentzakoak; 3) giza eta gizarte zientzietakoak; 4) helduen literaturakoak; 5) zientzia eta teknika alorretakoak; 6) aisiakoak; 7) orotarikoak; 8) er-lijioak. Horra zortziak, baina horietako sei hornituenak jorratuko ditugu hemen. Azpisektore horiek banan-banan arakatuko ditugu, baina on da hasieran ikuspegi globala ematea. Helburu hori dute hurrengo grafiko eta laukiak.

<i>Gai multzoa</i>	<i>Zenbaki absolutuak</i>	<i>%</i>	<i>2014/2000</i>
Hezkuntza/Irakaskuntza	703	33,5	+ 38,-
Haur eta gazteentzako liburuak	609	29,-	+ 64,-
Giza/Gizarte zientziak	342	16,-	+ 33,6
Helduen literatura	296	14,-	+ 15,6
Zientzia/Teknika	69	3,-	+ 17,-

Azpisektore horiek banaka aztertzeke orduan, lauki batean bildu ditugu horietako bakoitzaren ezaugarri eta aldagai nagusitxoena, eta ez aurtengoak bakarrik, azken bost urteetara hedatu baitugu ikuspegi bera. Hauek dira aldagaiak: titulu eta orrialde kopuruak, noski, baina baita ere gaiaren pisua ekoizpenean, urte arteko eboluzioa, nobedadeetako itzulpena, berrargitalpenak eta liburuaren tamaina.

Hezkuntza eta irakaskuntza: 703 titulu

	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Hezkuntza/Irakaskuntza</i>	525	725	727	533	703
Ekoizpenaren %	24,3	32,-	36,-	29,-	33,5
Urtetik urtera % Δ	-34,3	38,1	0,3	-26,7	31,9
Itzulpenen % (1. edizioan)	17,7	17,-	21,5	27,-	12,3
Berrargitalpenen %	43,4	37,-	45,-	49,5	38,7
Orrialde kopurua	63.272	87.908	88.162	65.651	61.054
Orrialde kopurua liburuko	120,5	121,2	121,2	128,7	124,6

Liburu gehien alor honetan publikatu da, 703 titulu, eta horrek ekoizpenaren %33,5 egiten du.

Hazi egin da aurten, 170 titulu gehiago.

Lehen edizioeko itzulpenaren pisua %12,3 da.

Ez zait iruditzen egiazko datua. Formalki bai, baina egiazki ez. Itzulpenaren pisua hamaika aldiz handiagoa dela kontentziturik nago. Sail honetan kokatzen da erdal jatorriko editorialen produkzio gehiena. Liburu mota hori proportzio handi-handi batean, eta batzuetan osoki, erdarazkoaren itzulpena da, hemengo filialetan txertatzen zaizkion egokitzapen eta moldaketekin osatua. Baina liburu askotan ez da inon agertzen itzulpenaren arrastorik, liburuaren fitxa teknikoan ezkutatu egiten da, merkatu arazoengatik suposa daiteke,

baimen administratiboengatik ez bada behintzat. Kontua da liburu hori euskal jatorriko liburutzat ematen dela osoki, baina egia besterik da.

Barne sailkapena

Lehentasanak merkatuak markatzen ditu hemen, beste inon baino gehiago.

Ezaugarri berak edo berdintsuak ditu urteroko argazki honek: lehen hezkuntzaren gorentasuna, urrutira DBH, eta gero enparauak.

Didaktika. Pedagogia. Orientabideak.....	4,2
Hezkuntzaren antolakuntza.....	0,9
Haur eskola. Oinarrizko irakaskuntza.....	17,2
Lehen Hezkuntza.....	51,5
Derrigorrezko Bigarren Hezkuntza.....	23,-
Besterik.....	3,2
	%100

Haur eta gazteentzako argitalpenak: 609 titulu

	2010	2011	2012	2013	2014
Haur/Gazte	603	648	575	604	609
Ekoizpenaren %	28,-	29,-	28,5	33,-	29,-
Urtetik urtera %Δ	11,8	7,4	-11,-	5,-	0,8
Itzulpenen % (1. edizioan)	59,5	66,-	75,-	79,-	63,-
Berrargitalpenen %	30,5	38,-	34,-	34,-	27,5
Orrialde kopurua	45.267	48.307	43.421	46.519	39.564
Orrialde kopurua liburuko	75	74,5	75,5	78,5	68,8

Azpisail honetako 609 titulu horiek %29ko pisua hartzen dute ekoizpenean. Bigarrena da zerrendan, irakaskuntzaren ondoren, iazko lehen maila galdua.

Mantendu egin da aurten, 5 unitate soilik igota.

Itzulpenak tradizionalki pisua handia du liburu mota honetan: %63. Euskal idazleek ez dutelako abastorik ematen izan daiteke, edo erdaretan promozionaturik datozen tituluak arrakasta errazagoa dutelako. Ez dakit esanguratsua den, baina berrargitalpenean ez du indar bera izan itzulitako

liburuak (%46). Jatorrizko euskal liburuak berrargitaratzeko proportzio hobea duela esan nahiko luke datu horrek. Berrargitalpena, egia esan, ez da liburu tipo honetan espero daitekeen bezain handia: %27,5. Merkatua nekez berritzen delako adierazlea ote?

Giza eta gizarte zientziak: 342 titulu

	2010	2011	2012	2013	2014
Giza/Gizarte	403	362	270	243	342
Ekoizpenaren %	19,-	16,-	13,5	13,5	16,-
Urtetik urtera %Δ	-13,-	-10,2	-25,4	-10,-	40,7
Itzulpenen % (1. edizioan)	24,3	19,-	27,5	21,-	23,3
Berrargitalpenen %	6,9	7,-	9,-	7,5	4,7
Orrialde kopurua	85.225	74.803	53.543	46.498	57.703
Orrialde kopurua liburuko	211,4	206,6	198,3	220,3	227,1

342 titulu horiek hirugarren lekuan jartzen dute liburu mota hau, %16ko pisuarekin.

Hazi egin da aurten, 99 titulu gehiago.

Itzulpen askorik ez du, %23,3; beraz, produkzio propioa da nagusi. Ez du berrargitalpenik, ia batere ez, %4,7 besterik ez, zoritxarrez. Horixe da liburu mota honek azaleko erroak dituela adierazten duen seinalea.

Barne sailkapena

Filosofia eta psikologia.....	13,1
Soziologia. Estatistika. Politika. Ekonomia.....	20,3
Zuzenbidea. Administrazioa.....	7,3
Etnologia. Etnografia.....	3,8
Edertia.....	17,8
Filologia. Hizkuntzalaritza.....	18,2
Geografia. Historia.....	19,5
	%100

Sail honek bere baitan dituen zazpi azpisail horietan ekoizpena banatzen dugularik jabetzen da bat zein den txikia produkzioa hedadura hagitx zabala duen eremu honetarako. Azpisailik hornituenak lau dira, eta 60-70 tituluz elikatzen da bakoitza.

Helduen literatura: 296 titulu

	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Helduen literatura</i>	295	302	267	254	296
Ekoizpenaren %	14,5	13,5	13,5	14,-	14,-
Urtetik urtera %Δ	-23,2	2,4	-11,6	-4,9	16,5
Itzulpenen % (1. edizioan)	16,5	23,-	24,-	25,5	29,3
Berrargitalpenen %	24,3	21,-	21,7	24,5	21,6
Orrialde kopurua	41.346	50.292	48.531	42.992	43.819
Orrialde kopurua liburuko	140,1	166,5	181,9	187,7	204,7

Sail honetako 296 tituluaren pisua %14 da, 2013an bezainbatekoa proportzionalki, baina zenbaki absolutuetan 42 titulu gehiago.

Itzuli diren literatur liburu berriak %29,3 dira, 86 titulu.

Espero zitekeenaren bestaldera, helduen literaturan %21,6 bakarrik berrargitaratzen da, 64 titulu. Kontsumoa salatzen du horrek, ez dela horren handia nahiz eta irenslea izan

Espero zitekeenaren bestaldera, %21,6 bakarrik berrargitaratzen da, 64 titulu. Literaturaren kontsumoa salatzen du horrek, ez dela horren handia nahiz eta irenslea izan. Gutxi asko kontsumitzen bide dute, eta titulu gutxi batzuek berrargitalpen ugari bide dituzte. Eta merkatu berririk, ari al da sortzen merkatu berririk?

Generoka

Eleberria. Ipuina.....	74,3
Olerkia.....	15,3
Antzerkia.....	1,3
Herri-literatura. Bertsoa.....	1,7
Literaturaren teoria, azterketa eta historia.....	3,7
Besterik.....	3,7
	%100

Beti bezala, narratibak du lehoiaren zatia: %74,3. Sekulako atzerapenarekin dator olerkia bigarren lekuan: %15,3. Dozenara iristen ez den ekoizpena dute gainerakoek.

Gainerakoak

Kokagune honetan, zientzia eta teknika eta aisiako alorrekoen gainera, erlijioak eta orotarikoak sartu ohi ditugu, baina espresuki aurkeztu aurreneko biak aurkezten ditugu soilki, tamainagatik.

Zientzia eta teknika: 69 titulu

	2010	2011	2012	2013	2014
Zientzia/Teknika	173	112	83	86	69
Ekoizpenaren %	8,6	5,-	4,-	4,5	3,-
Urtetik urtera %Δ	23,6	-35,-	-25,9	3,6	-19,7
Itzulpenen % (1. edizioan)	29,5	18,-	28,-	18,5	27,-
Berrargitalpenen %	4,6	13,-	10,8	5,8	8,7
Orrialde kopurua	19.845	15.375	12.690	10.339	12.663
Orrialde kopurua liburuko	114,7	137,2	152,8	137,8	226,1

69 tituluk ezin pisu handirik eman ekoizpenean: %3. Oso jaitsita dago sail hau, ez dakit zergatik. Ematen du korrontearen aurkako noranzkoan goazela. Produkzioa gero eta txikia goa eta berrargitalpenik gabea, sei titulu guztira. Antzaenez, euskalgintzaren ahulezia sozialaren beste adibide bat da hori.

Zientzia zehatzak. Natur zientziak.....	36,2
Medikuntza.....	23,2
Ingeniaritza. Teknologia.....	20,3
Zientzia eta teknika aplikatuak. Industria.....	20,3
	%100

Lau azpisailetan bereizi dugu produkzioa, eta, ikus daitekeenez, modu nabarmenean ez bada ere, zientzia zehatz eta naturazkoetara lerratzen da joera. Produkzioa txikia da, txikiegia, baina orekatua.

Aisia liburuak: 80 titulu

Hitz gutxitan esanda, aisia liburuak indar gutxi du, 80 titulu eta %3,8ko pisua. Bere ahulezia ez da kuantitatiboa bakarrik: erdia baino gehiago (%55) itzulpena da, eta ia ez dauka berrargitalpenik.

Euskal liburugintza 2014

Musika.....	16,3
Argazkia.....	13,7
Jolasa. Jokoa. Kirola. Atletismoa.....	11,3
Ikuskizunak (antzerkia, zinema.....)	10,-
Kosko literatura.....	48,7
	<i>%100</i>

Liburu mota hau euskaraz barik erdaraz kontsumitzeak uste dut gure gizartearen diglosia adierazten duela. Horrek ere bai.

2014ko LIBURUAK: GAI SAILKAPENA

Sailak	Zenb. abs.	%
0. OROTARIKOAK	643	30,6
— Zientzia eta kulturaren oinarri orokorrak. Bibliografia. Katalogoak. Bibliotekonomia. Entziklopediak. Kazetaritza. Museoak	34	1,6
— Haur eta gazteentzako argitalpenak	609	29,-
1. FILOSOFIA	45	2,1
— Metafisika. Ontologia. Estetika. Filosofia sistemak. Psikologia. Logika. Etika	45	2,1
2. ERLIJOA. TEOLOGIA	7	0,3
— Berezko teologia. Biblia. Kristologia. Mariologia. Teologia moralak. Liturgia. Pastoral teologia. Eliza. Kristauez besteko erlijioak	7	0,3
3. GIZARTE ZIENTZIAK	810	38,4
— Soziologia. Estatistika. Demografia. Politika. Ekonomia. Zuzenbidea. Herri administrazioa. Gizarte laguntza. Etnologia	107	5,1
— Hezkuntza. Irakaskuntza. Heziketa. Pedagogia	703	33,3
5. ZIENTZIA HUTSAK. ZIENTZIA ZEHATZAK ETA NATURALAK	25	1,2
— Matematikak. Astronomia. Fisika. Kimika. Geologia. Metereologia. Paleontologia. Biologia. Botanika. Zoologia	25	1,2
6. ZIENTZIA APLIKATUAK. MEDIKUNTZA. TEKNIKA	44	2,1
— Medikuntza. Ingeniaritza. Teknika. Nekazaritza. Basogintza. Zooteknia. Etxeko ekonomia. Industria. Zenbait industria eta lanbide. Eraikuntza. Sukaldaritza	44	2,1
7. EDERTIA. JOLASAK. KIROLAK	94	4,4
— Edertia. Estetika. Hirigintza. Arkitektura. Eskultura. Marrazketa. Margogintza. Argazkigintza. Musika	85	4,-
— Jostaldiak. Jolas eta jokoak. Kirolak	9	0,4
8. FILOLOGIA. LITERATURA	358	16,9
— Hizkuntzalaritza. Filologia	62	2,9
— Literatura. Literatur generoak	296	14,-
9. BIOGRAFIA. KONDAIRA. GEOGRAFIA	84	4,-
— Biografiak	27	1,3
— Kondaira. Geografia	57	2,7
GUZTIRA	2.110	100

EGUNEN GURPILEAN

89 Kultura

Kapitalismoa borrokatu
Aillet eta Baionako Zirtzilak
Libertimenduaren izpiritua eta
ama txarrak
Miren Artetxe

95 Ekonomia

Deflazioaren itzala
Ustelkeriaren soka luzea
Hego Euskal Herriko ekonomiaren
ezezagunak
Hego Amerikan atzera ote?
Henrike Galarza

101 Soziolinguistika

Arau sozialak
Erakartze teoriak
Ez-lekuak
Txerra Rodriguez

107 Telepolis

Mundu berriaren eta zaharraren arteko
arrakala
Zurumurruen analisia
Gorka Julio

Kapitalismoa ~~borrokatu~~

Martxoan piztu zen berriz ere Banksyren identitateari buruzko eztabaida. Londresko Queen Mary unibertsitateko ikerlari batzuen arabera, berrogeita bi urteko ingelesa da kale-artista. Robin Gunningham, hain zuzen ere. Urte askotarako. Ez da lehen aldia izen hori prentsan ageri dena. Banksyren inguruko paradoxak asko baitira, eta bat hauxe, nor den ezkutatuz, obra azpimarratu ordez identitateari buruzko interesa piztea. Hilabete batzuk lehenago izan genuen bere ustezko azken lanaren berri ere. Londresen bertan, Frantziako enbaxadaren parean, Cosette negarrez gas hodei batean bildua, QR kode bat aldamenean, urtarrilean Calaisen poliziaren esku-hartzearen bideoa, gas negar-eragilea Europan sartu nahi duten errefuxiatuen aurka. Ematen du gogoetarako Robinen –edo dena delakoaren– horma-irudiak.

Euskal Herriko bost kale artisten lana oinarri, kale artearen inguruko gogoeta eta eztabaidarako plazaratu du DSS2016k *Hormek diote* proiektua. Asmo horretan egin dira martxoan zehar grafiti tailerrak, Keiwan Karimi zinegile iraniarraren *Writing on the City* filmaren proiektzioa... Eta asmo horrekin antolatu zuten martxoaren 9an 'Arteak kale egiten duenean' hitzaldia, Garoa liburu-dendan. Bertan Xabier Gantzarain arte adituak Banksy aipatuz abiatu zuen gogoeta. 2010ean Donostian azaldu zen Banksyrena izan zitekeen grafiti bat. Estiloagatik. Uneagatik (iraila zen, eta Zinemaldiak artista beraren *Exit Through the Gift Shop* filma eman zuen). Zailantza aurreko paradoxan errotzen zen: Banksyrena ote zen? Hots, artea? Orduan udaltzainek egin zuten eztabaidaren absurdotasunaren inguruko performancea, pintura zuriz.

Arteak kale egiten duenean, inork arte gisa ikusten ez duenean, inork ez duenean errespetatu beharreko obra bat ikusten, beste zerbait bihurtzen da; ez da gorde beharreko artea, ez da laudatu beharrekoa, gizartearen parte da, eztabaidaren parte. Orduan funtzionatzen du ondoena.

Halaxe jaso zituen Ander Perezek Gantzarainen hitzak.

Eremu publikoan muralak egiteko, edo kartel eta pankartak jartzeko debekuak gero eta zorrotzagoak bilakatzen ari diren honetan, Donostia eta hiri inguruko bost horma jarri dituzte DSS2016koek kale-artisten eskura. Libre izan dira artistak nahi izan dutena margotzeko, zegozkien metro karratueta, bizikidetzaren gaia ardatz. Kale-artista baztertuak zentrora ekarri nahi izan ditu proiektuak. Modu figuratuan bostetik lau, eta literalean azkena. Urumeako igogailuko horma izango omen da, hain zuzen ere, ikusgarriena, eta hirigunetik proiektuari hedapena eta izaera emango diona.

Kosta egin omen zitzaien proiektuaren kudeatzaileei kale-artisten baiezkoak lortzea, Koldo Almandoz koordinatzaile artistikoak berak adierazi zuenez. Zailtasun horien harira, irratian aditu genion Xabi Payari erosotasun eremutik ateratzea dela elkarbizitza sustatzeko bidea. Gerta zitekeen, ordea, kale-artistak soilik sentitzea deseroso. Baina, badaude kontraesanak eztarrian, urrezko kaiolara begira dagoena deseroso sentiaraztea lortzen duten artistak. Igor Rezola bat. Berari egokitu zitzaion Urumeako igogailuko horma. Eta Igor Rezolak gol. Laurogeiko hamarkadako pintaden estilo landuan idatzi zuen honakoa: «KAPITALISMOA BORROKATU». Eta ondoren pintada ezabatu zuen, udal poliziaren gaur egungo estilo garaikidean. Ez osorik, baina. Geroztik Urumeako igogailuan «KAPITAL» irakur liteke, eta orbain zuri bat du ondoan.

Gantzarainen definizioari heltzen badiogu, alta, Rezolak lortu du aurrez saldutako obra, urrezko markoduna izanagatik ere, arte egitea. Kapitalak kale artea bere egin nahi izanagatik, ez dio utzi bere lana kapitalizatzen. Nahi izan balu egin ahal izango zukeen, berez. Proiektuarentzat sekulako heldulekua izan zitekeen, benetako gogoeta bat abiatzeko,

esaterako, kapitalismoaren eta bizikidetzaren arteko loturari (edo loturarik ezari) buruz. Baina, ez da, nonbait, erren-tagarria. Hobe ez-gogoeta aurrez diseinatutako markoaren barruan garatu, eta abortatu.

Aillet eta Baionako Zirtzilak

Bestelako arte obra batek harrotu ditu hautsak Baionan. Marc Aillet Baionako apezpikuak katedralaren lau hormen artean jarri zuen, ikusgai, Lukasz Murzyn artistak eginiko bideoa. Bular bat tanta jario, odola mihise zuritan, haurdun dagoen emakumearen sabel joria, hamar minutuko abortuaren aurkako propaganda, etengabeko proiektzioan, bataiarrien gain-gainean. Artistak ukatu egin ditu akusazioak, ordea. Bideoaren helburua (ez gaia, helburua) erlijioari loturikoa omen da hertsiki. Sabelak eta haur sortu berriak miserikor-diari egiten diotela keinu, eta ez abortuaren inguruko polemikari. Hori bai, katolizismoa beti egon dela abortuaren aurka, noski. Nahikoa azaldu du.

Aillet bera ezaguna da lehendik, abortuaren aurkako adierazpenengatik zein eskuin muturreko ideiak aho bizarririk gabe adierazi izanagatik. Martxoaren 8an, urteroko manifestazioaz gain, integrismo katolikoaren kontrako martxa deitua izan zen, Espainiako karrikatik apezpiku etxera. Eta azken aldian hitzetik hortzera ibili da bere izena, bai frantziar ministroen ahotan, baita ostatuetako garagardo artean ere. Daesh mugimendua eta abortuaren aldekoa konparatu zituen txio poetikoa dela-eta, ez da gutxi hitz egin. Mesede ederra, otsailean bertan Ziburuko ihauterietan Zantantzarren epai-ketan nor erre erabaki behar zutenentzat. Monsinorearen irudia sutan. Ez zen hautu zaila. Laikotasun agresiboa zer den.

Ziburuko ihauteriek Pariseraingo zalaparta sortu bazuten, Baionako ihauterietan iraganak, aldiz, ez dira erdal elebarraren belarrietara heldu (zenbat zor diogun gure diglosia maiteari). Han ere Ailleten parodiak irri karkaila andana bat

sorrarazi zuen, alta. Otsailaren 27an Baionako karrketan egitekoa zen... zera. Ez zen Libertimendua. Ez maskarada. Ez Kaskarotak. Zirtzilek beraiek plazaratutako mezuan hala azaldu zuten: «Ez denez halako ohiturarik Baionan, ez gara sinbologian hainbeste sartzen. Adierazteko formak gaitu interesatu eta pertsonaien barnago pentsatzeak lan luze eta sakonagoa eskatuko luke». Hala, azken aldiko gertakarien irakurketa satirikoa eginez eta dantza, antzerkia eta bertsoa nahasiz eskaini zuten ikuskizuna Baionako eta baionartutako 40 gaztek, ihauterietarako bereziki sortu kolektibo informal batean bildurik. Baionako karrak okupatzea zen helburua, baina, euriak aurre hartu zien eta aterpean egin behar izan zuten. Zorionez, hurbil zuten berriki zabaldu aterpea. Zizpa gaztetxean laurogeita hamarreko hamarkadako Patxa mugimenduaren hari-muturrak ikus daitezke dantzan. Euskararen aldeko mugimendua, antimilitarista, feminista... Aillet militar-semea latinez otoitzean antzezteko toki aproposa, funtsean. Zizpa mukuru. Bazkarirako txartelak aspaldi agortuak. Besta giroa. Arrakasta.

Eta dagoeneko zentzua galtzeraino erabili dugun esaldia izan arren, kasu honetan perbertsio gabe esan daitekeelakoan nago: arrakasta ez zen emaitza izan, prozesua baizik. Zirtzilek hala zioten:

Aldi berean parada bat [da] baitezpada elkar ezagutzen ez duten jendeak halako ekimen batean parte harrarazteko. Halakoetan, prozesua baita interesgarriena, hots, euskaraz pentsatu eta muntatu egintza, talde dinamika baten bidez.

Eta hala dio Lukuk: «Bakoitza, bere kulturaren sortzeko, birsortzeko ahaldun egiteko kultura du garatzen tobera berriak. Kontsumitzaile izaitetik partaide aktibo izaiterat». Ahalduntzea, produkzioa eta erreprodukzioa, parte hartze aktiboa... No/to, martxoak 8.

Ez dut Libertimenduaren erreseina bat egingo. Baina, Antton Lukuren transmisiorako sena ezin aipatu gabe utzi. Badirudi, izan ere, berak eta ingurukoek eginiko lanari esker, besteak

beste, gero eta gogotsuago hurbiltzen dela jendea, oro har, halako emanaldietara, ikusle zein parte-hartzaile gisa. Lehen egiten ez ziren lekuetan hasiak dira halakoak antolatzen eta aspaldi bazterrera utziak ziren lekuetan berreskuratzen. Libertimendua Garazin berpiztu zutenetik, hamargarren aldiz ospatu da aurten. Eta Iñaki Etxeleku izan da, bestalde, Baionako ikusgarria zuzentzeko ardura izan duena –eta lana kolektiboki garatu dadin bultzatu duenatarik bat–. Ez da kasualitatea Etxelekuk berak Lukuren zuzendaritzapean toberak antzeztu izana lehenago.

Libertimenduaren izpiritua eta ama txarrak

Antton Lukuk eman omen zizkien zenbait ideia Maialen Fauthoux eta Arantxa Hirigoieni ere haien azken sorkuntza lanerako. Txikia da gure mundua. Ama-2 taldea osatzen duten antzezleek *Ama'tur* deitu dute sakelako antzerki formatuan ematen ari diren azken lana, amateurrak baitira, eta haien azken *tourra* baita. Trilogia baten parte dela esan liteke, nonbait, bikote gisa sorturiko *Tripakiak* lehen lanean (2011) haurdunaldiaz aritu baitziren (bi antzezleak haurdun zirela), eta *Amakiak* bigarren lanean (2013) ere amatasuna baitzuten gai nagusi. Oraingoan guraso eta gazteen arteko harremanak dituzte aipagai.

Lehen bi lanetan Arantxa Iturberen *Ai, ama!* liburua izan bazuten oinarri, oraingoan Carles Capdevila kazetari katalanaren esketxak izan dituzte abiapuntu. Irigoienek azaltzen duen gisan, Capdevilak pasarazten duen mezua da «guraso perfekturik ez dela, baizik eta behar direla guraso zoriontsuak. Eta heziketa umorearekin egiten bada pasatzen dela aise errazago».

Plaza publikoa hartzeko moduak eta moduak daude. Toberena da bat, formatu handikoa, gai publikoak mintzagai, gizon ahotsez maizegi. Bestelakoa da Ama-2rena, eremu pribatuko gaiak oholtzara eramanez, eta, beraz, pertsonala

politiko eginez. Formatu txikian, ez handiekiko beldurrez, handirako beharrik gabe baizik.

Amen denbora eskasia, aiten presentzia eza, zorriekiko gatazkak, ama ona izatearen presioa, dentistak eta osteopatak, tisanak eta garagardoak. Funtsean, amatasuna deskralizatzen du antzerkiaren mamiak. Eta gehiago azalak. Bi antzezleak langile eta antzerkilari amateurak dira, eta taula gainean izanik aldarrikatzen dute, justuki, «badela leku denendako antzerkian, izan amatur, izan profesional. Ikusleetan ere, badela edozein antzerki ikusteko aski ikusle. Denetarik behar dela eta badela».

Martxoaren 12ko Domintxaineko emanaldian, laurogei pertsonatik gora izan zituzten ikusle. Bertan zen Mattin Irigoien antzerki idazlea (besteak beste). Eta hala bota zigun hark, jende andana ikusirik harridura azaldu genionean: «ageri da libertimenduaren izpiritua, oraino». Hiru aste lehenago eman zuten Donapaleun. Eta transmisioa ez da soilik bertikalki gertatzen den zerbait.

Luhuson estreinatu eta Miarritzetik, Domintxainetik eta Baionako Zizpa gaztetxetik iragan ondoan, oholtzaz ohol-tza jarraitzeko asmotan dira, eta EHZ jaialdian izanen dute azken emanaldia. Garaiz zaudete. 🍷

Ekonomia

Henrike Galarza

Deflazioaren itzala

Ez da giro finantza merkatuetan. Ziurtasunik eza eta beldurra dira nagusi. Inork ez daki munduko ekonomiari zer arraio gertatzen ari zaion edo, beharbada, boteretsuei ez die axola. Izan ere, inolako azalpen eta eredu matematikorik ezin eutsi kapitalismoaren logika basatiaren pean. Zer esanik ez aurreikuspen ekonomikoez, ugari bezain ahanzgarri eta okerrak dira eta. Ekonomia positiboak, gertaera hutsak aztertu ohi dituenak, orain arte ezin izan du bere helburu zientifikoa bete, ekonomia monetarioen kasuetan behintzat. Horregatik, gehienetan, ekonomialari tradizionalen azalpen sasizientifikoak iadanik gertatutakoaren unean uneko *ad hoc* deskribapenak bertzerik ez dira. Noizbehinkako salbuespenak diagnostikoak dira, bi motatakoak nagusiki: egungo ekonomian diru eta gastu gehiago behar direla esaten dutenak (Krugman edo Stiglitz tartean), alde batean; eta, bertzaldean, legedi, arau ekonomiko, zerga eta administrazio publiko gutxiago eskatzen dituztenak, Ekonomia Lankidetzeta eta Garapenerako Erakundearen (OCDE), Nazioarteko Diru Funtsaren edo Europako Batzordearen kasuan bezala, banku zentral eta enpresari elkarte nazionalak ahaztu gabe. *Grosso modo*, Japonia, Estatu Batuak eta Erresuma Batua dira lehenengo ereduari jarraitzen ari zaizkionak; bitartean, Eurogunean irizpide neoliberalak ezartzen ari dira.

Merkelnomics deritzen politika ekonomikoaren oinarriko printzipio teorikoak laburbil daitezke. Lehena, eragiketa ekonomiko guztiak trukeak (salerosketak) dira, bi eragileren artekoak: saleroslea eta eroslea. Bai lan merkatuan, bai ondasun eta zerbitzuen merkatuetan eta baita finantza

merkatuetan ere, egiten den guztia erosle baten eta saltzaile baten arteko harremana da. Bigarren oinarritzko hastape-na: eragiketa ekonomikoek emaitza ezin hobea, bakarra eta egonkorra izan dezaten, askatasun ekonomikoa da ezinbertzeko baldintza. Hortik ongizate estatua murrizteko jokaera. Ekonomialari neoliberalen ustez, gaur egungo langabezia handiaren eta hazkunde ekonomiko txikiegiaren sorburua dira enpresarien eta langileen arteko harremanen gaineko gehiegizko arau, legedi eta baldintzak. Horien guztien ondorioz, soldatak handiegiak omen dira negozioak aurrera eramateko, inbertsioak eta inbertsoreak uxatuz. Langabe batek, gutxieneko dirusaria eskuratzean, ez delako soldata mixerable baten truk lan egiteko prest izanen, neoliberalak lan merkaturan eskari eta eskaintzaren legea osoki indarrean izatea nahi dute, eta horretarako jendarte politikak eta lan legedi aurrerakoiak oztopo dira. Logika osoan, krisialditik ateratzeko bide neoliberal deflazioa da, hots, salneurri eta soldaten txikiagotzea... Inbertsore eta enpresariak nahi duten soldata-maila behea lortu arte ez da berreskuratze ekonomikorik izanen. ‘Egiturazko erreformak’ aipatzen dituzten bakoitzean, langileen soldatak jaisteko ekimenez ari dira, nahitaez, lehiakortasuna lortzeko bide bakarra. Erran gabe doa aterabide horretan galtzaileak irabazleak baino askoz gehiago direla. Alegiazko *Transatlantic Trade and Investment Partnership* –Merkataritza eta Inbertsioen Partzuergo Transatlantikoa– litzateke bide neoliberal horren egitasmo garrantzitsuena, Asiako saiakeraren arrakasta pirrikoa izan eta gero, Txina kanpoan geratu da eta.

Aterabide anglosaxoi-japoniarraren funts teorikoa erabat ezberdina bada, neurri batean neoliberalarekin bateragarria da, gurpil zoro teoriko-politiko ekonomiko bat osatuz. Hala eta guztiz ere, bertsio horri kutsu keynesiar nabarmena dario. Neoliberalen teoriatik aldenduz, enpresa eta langileen arteko harremanak ez dituzte salerosketa hustzat jo. Eragile ekonomiko gisa ez da berdin enpresaria edo langilea izatea. Izan ere, pentsalari haien ustez, kapitalismoan, enpresen gaurko

salmentak eta irabaziak (mozkinak) dira biharko inbertsioak egiteko enpresari kapitalistek erabili ohi dituzten irizpideak. Orduan, langabezia dago ezen enpresen salmentak, eta mozkinak, txikiegiak direlako. Horien ondorioz, enpresariek ez dute kapital eta lan gehiago kontratatzen, inbertsoreek ez dute negozio berririk sortzen. Soldatak ez direlako soilki gastu bat, kontsumitzaileen erosketak finantzatzeko sorburua baitira ere bai, neosozialdemokrata horiek ez daude ados soldata txikien edo ongizate estatuaren eraispen politika orokorrekin. Alderantziz, inbertsore eta enpresarien ekimenak faltan daudenean, gastu publikoa eta gutxieneko soldatak igo nahi dituzte. Banku zentraletako diru merkearen politikaren aldekoak dira, estatuaren gastuak/defizitak finantzatzeko ere bai. Ideia heterodoxo horrek finantza merkatuak urdurituko dituelakoan, finantza legedi zurrunagoen aldekoak ere badira, nahiz eta arau horien inguruko zehaztapen gutxi iragarri.

Berrikuspen azkar horren ondorioz, gaizki gabiltzala baieztatu daitekeela uste dugu. Hautu zaila da aterabide neolibera- laren ondorio latzen –desberdintasun ekonomikoak, gerra inperialistak eta segurtasun parafaxista barne–, eta administrazio publikoen ekimen ausartak dakarren egonkortasun –politiko eta finantzario– ezaren artekoa, gehiegizko zor publiko nazionalen ingurumari arriskutsuan, enpresen zein estatuen finantza porrotak eta erreskateak barne.

Ustelkeriaren soka luzea

Hau ustekabea! Erdi ahazturik geneukan gaizkile finantzari ohia, *pelotazo*-aren kultura hispanikoaren ikurra izan zena, Espainiako Guardia Zibilak, epai batek agindurik, atxilotu izatea! Alegiazko delitu zenbait leporaturik, ezkutuko dirua atzerritik ilegalki ekartzearekin lotuta denak, ikustekoa da froga nahikorik lortu eta lortuko diren, edo, askotan gertatzen den moduan, akusazioa bertan behera geratuko den. Izan ere, horrelako kasuetan, ustelkeria politiko-ekonomikoetan

bezala, oso zaila da froga zehatzak eta erabatekoak aurkitzea. Ildo horretan argigarriak dira Panamako paperak. Mamu enpresen zerrenda luzean hainbete pertsona ezagunen izenak agertu arren, berriro ere ikustekoa da akusazio zehatzik egiteko balioko duten. Bitartean, hedabideetan ohiko pellokeriak entzunen ditugu, baina oharkabean igaro den bertze albiste garrantzitsua jorratuko ez dutelakoan gaude. Alegia, 2015ean estatu espainolean gehien inbertitu duen nazioa Luxenburgo izan delako kronikarik ez dugu inon, salbuespenak salbuespen, ikusi, entzun edo irakurri. Alajaina, herri txiki horrek Amerikako Estatu Batuek, Frantziak edo Erresuma Batuak baino inbertsio handiagoa egin omen du. Nola bada? Zergatik? Nazio baten izena paradisu fiskalen zerrendatik kentzeko baldintza nagusia da gobernu batek bere herritar eta enpresak eta herritar eta enpresa atzerritarrak fiskalki berdin tratatzea. Serioski, ez dago inolako borondate politikorik paradisu fiskalak desagerrarazteko, kapitalismoan beharrezkoak baitira, eta ez soilki espekulatzailerik eta gaizkile arruntentzako, hainbete herritako zerbitzu sekretuentzako ere bai. Azkenean, hutsegite eta kontraesan ugari izan ondoren, Soria ministroak bere postuak, gobernuan eta Alderdi Popularrean, utzi ditu. Batek daki zergatik ez duen hasieratik egin. Zigorgabetasun kulturak bere horretan dirauela eman du, nahiz eta pixkanaka-pixkanaka kazetari eta jujei esker gauzak pixka bat hobetu.

Hego Euskal Herriko ekonomiaren ezezagunak

Berriki iragarri diren estatu espainoleko autonomien kontuen kariaz, Nafarroako Gobernuaren defizitari buruzko eztabaida errepikatu da. Izan ere, nafarrek kalkulaturakoa baino defizit handiago atera zaio estatuari. Hamaika arrazoi daude kalkululu horiek ezberdinak izateko. Estatuak Nafarroa Garaian benetan egin dituen gastuak zehaztea ez da horren erraza, oroit dezagun Barne Produktu Gordinaren datuak hiruzpalau

urtetan zehar findu behar dituztela behin betikoak izan daitezzen. Bertzaldetik, Barcina andrearen gobernuaren garaian ikusi genuen moduan, BEZaren kopurua kalkulatzean sor daitezkeen gorabeherak ez dira txikiak izaten. Ondorioz, bi administrazio publiko horien arteko komunikazioa eta koordinazioa beharrezkoak dira, karrerako funtzionarioek bideraturik bada hobe, baina afera politiko-ekonomikoa dela ahaztu gabe. Desadostasun kontable horiek egungo erregimen politikoaren agorpenaren adierazle ere badira. 1978ko Espainiako Konstituzioaren mugak ageriago geratzen ari diren hauetan, gutxi ukatuko du hiru probintzietako Estatutua eta Nafarroa Garaiko foru erregimena erabat desegokiak direla. Bertoko parlamentuetan onartutako hainbartzeko legeri gobernu zentralak jarritako helegiteak lekuko. Izan ere, suhiltzaile, irakasle edota osasun zerbitzuetako langileei, lur azpiko gasaren ustiakuntzari (*fracking*), Bardeetako eremu militarri edo Esako urtegiari buruzko gure erabakiak behin eta berriro hutsaren hurrengo bilakatzen ari dira Madrilgo *Constitucional* eta *Supremo*-ko epaimahaikideen eskuetatik igaro ondoren.

Esparru ekonomiko pribatuan, hoberik ez dugu aurkitu. Egia da Gasteizko Mercedes lantokian lanpostu berrien inguruan hitzarmen bat lortu dutela, edota Volkswagen enpresak Iruñeko Landabengo lantokian bigarren eredu bat ekoizteko inbertsioak iragarri dituela; baina Zumarragan ArcelorMittal enpresarako zuzenean lan egiten duten langileen egoera kolokan dago, lantokia ixtera doala enpresak iragarri eta gero. Ez da kasu bakarra. Eraispén industrialak gelditu arte ezin ekonomia eta enplegua indartu, eta, horretarako, administrazio publiko indartsu eta eraginkorra ezinbertzekoa da, bertoko eragile ekonomikoekin harreman zuzen, garden eta demokratikoak garatuko lituzkeena, hain zuzen. Madril, Paris edo Bordeletik agindutakoak bete behar ditugun bitartean, enpresa transnasionalekin negoziatzea are zailago izanen delakoan gaude. Bizkitartean, enplegua sortzeko lanaldiaren murrizketa jorratu behar dugulakoan gaude, beti ere irizpide sozial eta ekologikoak aplikatuz.

Hego Amerikan atzera ote?

Maduro presidentearen krisialdiaren kudeaketa txarraz gain, badira Venezuelako egoera azaltzeko bertzelako zioak, hura bezain politikoak. Petrolioaren gehiegizko ekoizpenak –edo gutxiegizko eskariak– guztiok ustekabeen harrapatu gintuen, haren salneurriaren beherakada egoera ekonomiko orokorraren apaltasunaren ondorio izanda. Gainera, herri horien guztien burgesia *compradora*, Samir Amin ekonomialariaren hitzetan, ez da munduko demokratikoena, ezta urrundik ere. Beraz, Venezuelaz gain, Argentina, Peru, Kolonbia edo Brasil bezalako herrietan ohikoak dira oligarken adierazpen sutsu eta parafaxistak eta ekimen eskuindarrak. Kolonbian jorrazten ari diren bake prozesua oztopatzen ari diren bitartean, Macrik zuzendutako Argentina mugimendu bolibartarretik aldentzen ari da. Perun, Fujimoriren alaba kontserbadoreak lehendakaritzarako hauteskunderen bigarren txandan garaipena lortzeko aukera asko ditu, ezker politikoak botoak haren arerioari, ekonomia ministro ohiari, ematen badizkio ere. Rousseff Brasilgo lehendakariaren aurkako kanpaina basatia, haren lehendakariordearen parte hartze aktiboarekin, Lula ere ukitzen ari da, ustelkeria ekonomikoaren akusazio larrien artean. Aldaketa politiko horiek aurrera egitean, herri horietan guztietan politika ekonomikoaren esparruan aldaketa eskuindarrak espero daitezke, egitasmo bolibartar eta jende xumearen kalterako. Ikusten ari garenez, ezin gainera kendu Amerikako Estatu Batuetako interes politiko ekonomikoaren eragina, iraganean ‘atzeko patiotzat’ zuten lurraldean. 🌐

Arau sozialak

Arau sozialak gora, arau sozialak behera aritzen gara askotan soziolinguistika mikroaren aldeko. Baina zer demontre dira arau sozialak? Arau sozialak jendartean dauden arau inplizituak dira, idatzi bakoak. Eta arau horiek portaera bat ohiko bihurtzen dute, portaera bat behin eta berriro errepikatzea dakarte. Baina hori zelan egiten da?

Arau horiek (beste edozein arairen antzera) zigorrak eta sariak ekarri behar dituzte. Hau da, talde bateko kideek besteengandik portaera bat espero dute eta, portaera hori gertatzen ez bada, zigorrak aplikatuko dituzte. Baina ez hori bakarrik. Arauak ere sariak dakartza portaera errepikatzen dutenentzako. Egile batzuek, oster, esaten dute arauak ez dutela kanpoko zigorrik behar eraginkorrek izateko. Izan ere, batzuetan arauak ez betetzeak guregan emozio negatiboak eragin ditzake eta horrek araua betetzera ere eramaten gaitu. Kasu horretan, zigorra barnekoa litzateke, subjektiboa.

Arau horiek haragituta ditugu, gorputzetan zizelkatuta, gu konturatu ala ez. Eta, horregatik, horiek aldatzea gertatzen zaigu hain zaila. Baina arau sozialak eraikuntza kultural eta sinbolikoak dira. Beraz, aldatu daitezke, eraikiak diren heinean. Deseraiki eta berriak eraiki daitezke, zaila izan arren.

Eta zelan aldatzen dira? Nork aldarazi ahal ditu horiek? Ez daukat erantzun zehatzik, baina han eta hemen erantzun batzuk topatu ditut. Gehien konbentzitu nauena dakart. Serge Moscoviciren arabera, arau sozialak aldatu ditzaketenak gutxiengo aktiboak dira. Eta zelan definitzen ditu berak gutxiengo aktiboak?

Hiru ezaugarri behar ditu talde batek gutxiengo aktibo legez hartu ahal izateko: indarrean dauden arauen kontra-ko taldea izatea, bere buruaren kontzientzia izatea eta barne antolaketa izatea. Hala ere, hiru elementu horiek izanda ere, horrek ez dakar berez arauak aldatzeko aski indar izatea. Arauak eraldatzeko, gutxiengo horiek hiru kontu hartu behar dituzte aintzat: lehenik, pentsatzen denaren eta kanpoko zeinuen arteko erlazioaz kontziente izan behar dute, eta koherente izan, ahal den neurrian; bigarrenik, mezuaren jasotzaileak ez nahasteko, seinale sistematiko eta trinkoak erabili behar dituzte (hitz eta ekintza ezberdinekin berdina errepikatzea, ez ateratzea aurrez finkatutako portaeretatik...); eta, azkenik, saiatu behar dute 'gatazkak' irauten duen bitartean hitzen eta ekintzen esangura ez aldatzen.

Baina ez hori bakarrik. Horrez gain, portaera horien estioa ere bada garrantzitsua. Bost estilo nagusi bereizten ditu Moscovicik (esfortzua, autonomia, zurruntasuna, ekitatea eta trinkotzea), eta luze joko luke bakoitzaren ezaugarriei zehatz-mehatz erreparatzea. Bere ustez, estilorik eraginkorrena trinkotzea litzateke (eta hemen neure buru madarikatuak Txepetx eta haren teoriak irudikatu ditu). Hala ere, berak dio garrantzitsuagoa dela estilo bat aukeratu eta horri estu lotzea, gertatzen dena gertatzen dela.

Eta orain galdera batera: euskaldunok gutxiengo aktibo al gara? Erantzuna baiezkoa balitz, zein litzateke aukeratu dugun estioa? Zein litzateke jendarteari behin eta berriro errepikatzen diogun mezua eta portaera? Erantzuna ezezkoa balitz, zer egin beharko genuke gutxiengo aktibo bihurtzeko? Zer portaera, mezu eta estilo hartu beharko genuke? Berriazko lana egin beharko genuke arau sozial horiek ikusgarri egiteko eta horiek itzulipurdikatzeko beharrezkoa dena jendarteari helarazteko?

(Bide batez, oso interesgarria da Jaime Altunak egin berri duen ikerketa –nerabearoan gertatzen diren hizkuntza mudantzak aztertu ditu– arau sozialak eta haien eraginak aztertu nahi dituenarentzat.)

Erakartze teoriak

Natur zientzien alorreko metaforak jendarte gaietan erabiltzea ariketa arriskutsua da oro har. Izan ere, natur zientzietako metaforek naturan dute sorburu, eta gizakion arteko harremanetara ekartzean beti arriskua dago. Arriskua gizakiok aukeratu ahal dugulako, agentzia dugulako (mugak muga), eta arriskua gizakion arteko harremanak aldakorak eta askotan iragartzeko zailak direlako. Baina, tira, erabili erabiltzen dira.

Horien arteko bat ekarri nahi dut hona: erakartze teoria, hain zuzen ere. Teoria horren arabera, labur-labur eta argi utzita ez dela inondik ere nire espezialitatea, gorputz batek zenbat eta masa handiagoa izan, orduan eta erakartze indar handiagoa du. Beraz, masa handiko gorputz horrek masa txikiko gorputzak erakarriko ditu, eta ez alderantziz.

Teoria horren alde mintzatu da behin baino gehiagotan Fermin Etxegoien. Berak dio «erabileran dentsitate nahikoa harrapatzen ez duen mintzairak ez duela hiztuna erakartzen». Eta jarraian dio gurean oso mintzaira gutxik dutela (euskarari buruz ari da, jakina) erabileran dentsitate nahikoa: euskalki batzuek baino ez, alegia.

Hiztunak, beraz, erabilera dentsitate nahikoa duten mintzairak baino ez ditu erakartzen, Ferminen arabera. Berak aipatu ez arren, arau sozialek erakartze horretan berebiziko indarra dutela uste dut nik. Eta erakartze hori arau sozialen begiradapean esplikatu daiteke hein handi batean (dentsitate nahikoa dute mintzaira horiek, nire ustez, arau sozialek horiek erabiltzea saritzen dutelako).

Baina gehiago ere badio Fermin Etxegoienek. Erakartzeaz gain, hautu estetikoak ere berebiziko garrantzia duela, alegia. Hau da, mintzaira bati hurbiltzeko edo harengandik urruntzeko erabakia mintzaira horrek etikoki emango diguna aurreikustean datzala, hain zuzen ere.

Hortaz, Fermin Etxegoienen arabera, erakarpen indarra euskalki batzuek baino ez daukate. Eta horrek azaldu dezake behinik behin zergatik Bilbo aldean (nik gehien ezagutzen

dudan eremuan) euskaldun ‘berri’ batzuek bizkaieraren aldeko hautua egin duten egunerokoan, eta ez batuaren alde. Edo ez, akaso hori ezin daiteke esperientzia estetiko bezala esplikatu.

Estetikaren inguruko hausnarketa horrek beste leku batera egin du konexioa neure buruan. Jon Sarasuaren berba batzuegana, hain zuzen ere: «Inprobisatuko dugu, inprobisatuko gara, inprobisatuko dugu garena eta izan nahi duguna eta etengabe sortuko dugu eta erabakiko dugu zer izango garen eta zer egingo dugun».

Orri zuria. Euskaraz errazagoa da aitzindari izatea: lehen rap taldea, lehen eleberri grafikoa, lehen fikziozko dokumentala, lehen txosten teknikoa, lehen... Euskaraz orria zuriagoa dugu, eta hori izan daiteke abantaila. Jakina, benetako abantaila berrikuntza eta kalitatea direla burutik kendu barik.

Eta horrek zerikusi zuzena du estetikarekin. Eta abangoardiarekin. Eta abarrekin. Nire iritziz, hala ere, hainbat lekutan indarrean dauden arau sozialak aldatzeko, estetikak palanka batzuk ematen dituela ezin uka. Baina palanka batzuk baino ez.

Ez-lekuak

Ez-leku dira gure mapen koordenatuetan kartografiatzen ditugun gune asko, ez-leku euskaraz aritzen garenontzako. Beste gune batzuk, ordea, arnagune. Joshua Fishmanek asmatu zuen azken termino eta kontzeptu hori (*physical breathing space* originalean), eta Mikel Zalbidek gurera ekarri arnagune bezala. Orditik urte batzuk pasa dira eta berbak bere bidea egin du. Gaur egun, euskalgintzan edo euskal soziolinguistikaren esparruan oso berba erabilia da horixe. Nik ere erabili dut, askotxo aukeran (nire blogean 22 artikulutan agertzen da), baina berbaren zoko-mokoak lar aztertu barik. Izan ere, arnagune berba argia da, lehen kolpean ulertzen den horietakoa, bestelako azalpen gehigarririk behar ez duena. Baina...

Alde batetik, arnagune bezala gehienbat nagusitu den dis-kurtsoa herri txiki euskaldunen ingurukoa da. Nire ustez, arnagunerik behinenak Ondarroa, Azpeitia, Elizondo, Zarautz, Zumaia, Azkoitia, Oiartzun, Markina, Gernika, Oñati, Leitza, Elorrio, Lesaka, Lekeitio edo Bergara modukoak dira. Eta nago horiek direla izatekotan lehentasunez sustatu, bultzatu eta sendotu beharrekoak, eragin handiagoa dutelako. Era berean, arnagune arnagune izan ez arren, tamaina ertaineko beste herri batzuk ere izan daitezke erabakigarri: Beasain, Durango, Arrasate, Zornotza, Laudio, Altsasu, Hernani, Galdakao, Ordizia, Lekunberri, Tolosa eta tankerakoak.

Bigarrenik, nire ustez arnaguneen oso ikuspegi estatikoa plazaratu dugu, salbuespenak salbuespen. Bernardo Atxagak asmatutako Euskal Hiria kontzeptua oso gustuko ez badut, argi dago metafora horrek bazuela egiatik apur bat. Izan ere, gurea *continuum* urbanoa da ezer izatekotan. Eta arnaguneetatik kanpo egiten denak ere badu isla arnaguneetan, elkarri eragiten diote (batez ere, aurretik aipatu ditudan eskualdeburu diren herrietako dinamikak, nire ustez).

Eta, beste alde batetik, berbari itzulia ematen badiogu, zer gertatzen da? Hau da, arnaguneetatik kanpo bizi garenok (euskaldun gehienak bide batez) itoguneetan bizi ote gara? Giro kiratsa poro guztietatik darion guneetan? Zeharo kutsatutako lurzorua gainean egiten dugu guk lan, txortan, edan eta berba? Paradisu bilakatu arte infernuan plisti-plasta eta potxingorik potxingo al gabiltza erdalguneeetako euskaldunok?

Azkenik, ulertu behar dugu errealitateak badituela milaka aurpegi. Eta aitortu behar da azken aldion euskalgintzara etorri diren berrikuntzak, salbuespenak salbuespen, periferiatik datozela, ez-lekutik datozela, itoguneetatik, ertzetatik, arrakaletatik, bazterretatik. Ematen du euskalduntasunak esperimentatzen direla bazterretan, euskalduntasunak eraberritzen eta moldatzen direla bazterretan. Gainera, kontuan hartu behar da ez-leku horietan korrontez kontra aritzen direla euskaldun praktikanteak, arau sozial berriak esperimentatuz eta probatuz. Eta euskalduntasunak bizitzeko leiho, ataka eta

pantaila berri horiek, ez-lekuetan ez ezik, arnaguneetan ere eragina dutela estetikoki (eta esplizituki).

Hortaz, nik uste dut askoz dinamikoago jokatu behar dugula, anitzago jokatu. Arnaguneen balizko etorkizuna arnaguneetatik kanpo ere praktikatzen dugulako, estetika erakargarriarekin askotan. Asmatutako komunitate berri-tzailearen kontzeptuari orain arte baino jaramon handiagoa egin behar diogu, arau sozial berriak sortu nahi baditugu; lehen lerroa edozein galtzada-harri baita. Eta utopiak, besteak beste, praktika zehatzen bidez eraikitzen direlako. 🌊

Mundu berriaren eta zaharraren arteko arrakala

Egungo krisiak, kapitalismoaren historiako luzeenak eta sakonena, eztabaida piztu du nazioartean, bizitza sozial eta ekonomikoko bi instituzio nagusien hondamendiari buruz. Bi instituzio nagusi horiek estatua eta merkatua dira. Krisi horren aurretik sistema ekonomikoa ez da inoiz hain uni-bertsalki zalantzan jarria izan.

‘Mundu berria’ eta ‘Mundu zaharra’, bien arteko arrakalan gaudela esan genezake, beraz. Denbora bitarte honetan, aldiz, bi proposamen mota izango dira etengabe borrokan, eta denek dute teknologiarekin eta horrek sortutako aldaketekin zerikusirik. Noski, ‘Mundu zaharra’ sostengatu nahiko duten proposamenak ere izango dira, etorkizunik ez dutenak, baina botere estamentuen kontrolaren ondorioz eusteko gaitasuna izan dezaketenak.

‘Mundu berriari’ lotutako proposamenei dagokienez, bi motatakoak izan daitezke, datorrenak ez baitu zertan jendartearen gehiengoarentzat hobeia izan. Biek, hori bai, aurrekoarekin haustura bilatuko dute, eta haustura horiek izaeran ezberdinduko dira: haustura erreformatzaileak edo haustura iraultzaileak.

Haustura erreformatzaileak, kapitalismoaren fase honetan, merkatu estrategien bidez aurrera eramaten ari diren estrategiak dira. Teknologiarekin laguntzaz askotan, merkatuetan etenaldia bilatzen dute, benetako botere harremanak kolokan jarri gabe, egiturak berriak ahal izateko helburuarekin.

Haustura erreformatzailearen ereduak dira Uber edo AirBnB bezalako zerbitzuak, non merkatu zehatz bat apurtzen duten, baina momentu horretako eliteak ordezkatuz.

Beti ere kapitalismo finantzarioarekiko morrontza eta kontrol zentralizatua ahalbidetuz.

Haustura iraultzaileak, aldiz, testuinguruko aldagai bat aldatuz, iraultza batek izango lituzkeen helburu berak dituen eraldaketa bat bilatzen dutenak dira. Eraldaketa horrek bereziki botere harremanetan eragiten du; denbora epe luzeagoan gertatzen bada ere, bere eraginak atzeraezinak izatea du helburu.

Haustura iraultzailerako ereduak sortzen ari dira, arlo ezberdinetan kapitalismo soilak eskaini ahal dituenak baino eredu hobeak sortuz. Software librea da horietan paradigma nagusia, baina ez da horretara mugatzen. Horri lotuta, produkzio molde berri bat eraikitzen ari delako zantzuak ere aurreikusten dira, p2p ekoizpen moldeak dei dezakeguna. Nondik datorren ulertzeko, garrantzitsua da historian apur bat atzera joatea.

Bigarren Mundu Gerraren ondoren ekoizpena biderkatu egin zen, eta gogorki murriztu zen ekoizpen eskala optimoa. Horrek, alde batetik, kanpoan utzi zituen mendebaldeko herrialdeetako estatu kapitalismoa, eta, bestetik, mehatxupearan jarri zituen AEBetako eta Europako enpresa handiak.

Garai horretan, komunikazioaren egitura ere transformatu egin zen: mundu deszentralizatu baten trantsizioa gertatzen ari zen, telegrafoaren eta nazioen mundutik komunikazio eredu banatura, p2p komunikazioaren mundura.

Bi aldaketen baturak, 1990eko hamarkadako muga komertzialen hausturarekin batera, komertzioaren hazkunde konstantea eragin zuen, eskala txikiagoa eta kapital intentsitate txikiagoa zuten periferiako agente berrien beharren gainean. Ondorio zuzena honakoa izan zen: gizakien historiako pobrezia mailaren jaitsiera handiena, baina baita gizarte desberdintasunen handitze nabarmena eta ezegonkortasun ekonomikoa ere.

Kontrako tendentzia horren sortzaile nagusia finantza kapitala izan zen, ez baitzen eskalaren murrizketara moldatu. Are gehiago, eskalak handitu zituen, 'finantzarizazioaz' eta 'sekurizazioaz' lagunduta, ekoizpen sistematik apartatuta eta modu erregularrean espekulazio burbuilak sortuz.

Bere eskala estrategiak jabetza intelektualaren gaineko legedia gogortzea ekarri zuen berriro zentralizatzeko egituren bidez (Google, Facebook...), Internet berriro definitzea beharrezkoa ez izan arren, eta, gainera, presioak gogortu zituen estatuak harrapatzeko.

Estrategia horrek merkatuaren eta estatuaren aldebereko hondamendia bakarrik ekar dezake, 'deskonposizioa' deitzen dugun fenomeno. Fenomeno hori ekoizpen ahalmenen hondamendiarekin batera garatzen da, eta krisia eta gerra ekartzen ditu. Fenomeno horiek krisiaren eta gerraren aurrekoak dira, eta ondoren lagundu egiten dituzte.

Baina software librearen jaiotza eta garapenarekin batera, ekoizteko eta banatzeko modu berri bat ere agertu zen. Eta bere asmo nagusia ez zen kapitala metatzea, ondare komun berri bat sortzea baizik.

Software librearen lehenengo garaipen handia: sistema eragile libre oso bat, GNU/Linux sistema, sortzea izan zen. Hortik aurrera, hacker mugimendua ez da inoiz gehiago izango *underground*-a. Ondare komun elektronikoa berri bat agertu zen milioika pertsonaren aurrean. Horrek guztiz aldatu zuen, betiko, aurreko hamarkadako izarra izan zen industria. Eskala handiko enpresetatik irismen handiko sistema batera pasatu zen, talde txiki askorekin, proiektuekin eta enprekin. Horiek ondare komun bakarra zuten oinarri, baina multiformea, anitza eta dinamikoa zena.

Software librearen zikloa eta ekoizpen egitura beste hainbat alorretan ere azaldu zen. Ez-materialak eta kulturalak ziren objektuen ekoizpenak –musika, literatura eta ikus-entzunezko ekoizpenak– p2p teknologia baliatua zuen besteek baino lehen. Ez zen kasualitatea izan. Baina arrazoi beragatik, jabetza intelektualari buruzko legiazio berrien erasoak jasan zuen, eskala handiko industria kulturalaren presioaren eraginez.

Eskala handiko sistemaren krisia dagoeneko gogorregia zenean, zikloak berak, p2p ekoizpeneko egiturak berak, lehenengo urratsak eman zituen objektu fisikoen fabrikazioan. Gaur egun efizienteagoak diren autoak eraiki ditzakegu, merkeak

eta politikak, jabetza intelektualik gabekoak, eta, edozein tailer txikitan, Wikispeed (<http://wikispeed.org>) bezalako kotxe elektrikoak egiteko proiektuak edota 40 makina industrial diseinatzeko (aerosorgailuak, traktoreak, adreiluak egiteko makinak...) Open Source Ecology (<http://opensourceecology.org>) bezalako egitasmoak.

Hori da p2p ekoizpen moldea deitzen duguna. Softwarea ekoizteko balio du, baina baita objektu fisikoak edota edonolako zerbitzuak ekoizteko ere. Oparotasuna metatzen du komunalaren ezagutzaren formularen azpian, eta errentak xahutzen ditu kontrol zentralaren beharrik gabe, baita hierarkiarik edota eskala handiko erakundeen beharrik gabe.

Teknologia horiek, heldugabeak izan arren ere, baleko oinarria izan daitezke ekoizpen ehun lokalean finantza krisiaren ondorioei aurre egiteko, bai mikroenpresa industrialetan, baita enpresa ertain-txikietan ere, auzoko tailerretik hasi eta osagaien fabriketaraino.

Laburbilduz, gure begi aurrean agertzen ari diren fenomeno ezberdin horiek guztiak (finantza krisia, ekoizpen lokaleko autoak, 3D inprimagailuak, hacker mugimendua, software librea...) krisi handiago baten parte dira; ezagutu dugun kapitalismoaren (eskala handietan oinarritutakoa, deszentralizatua, hierarkikoa eta errentetan oinarritua) krisiaren parte.

Baina ekoizpen molde berriaren oinarritzko ezaugarriak aztertzen ari gara. Ekoizpen molde berri hori ekoizpen eskala txikietan oinarrituta dago, berdinen arteko harremanetan, lanaren hacker etika berrian eta, bereziki, ondare komuneko ezagutzan. Oinarri sendoa dirudi gizarte sistema eta sistema ekonomiko berri baterako trantsizioan. Eta garrantzitsuena: hemen dago, funtzionatzen du; ez da kontakizun moral bat, errezeta magiko bat edota intentzio onak dituen aktibismoa.

Oharra: artikuluan erabiltzen diren Las Indias-en 'El modo de producción p2p' (<https://lasindias.com/el-modo-de-produccion-p2p>) dokumentuaren zati batzuen itzulpena Nagore Vegaren laguntzarekin egin dira.

Zurrumurruen analisia

Interneteko sare sozialek zurrumurruen hedapenerako ingurune berria, bikaina eta globala direla badakigu. Arkaitz Zubiagak eta bere lan taldeak metodologia bat proposatu du publikatu berri duten ikerketa batean (<http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0150989>), hedatzeko dituzten mekanismoei buruz gehiago jakiteko. PHEME informazioaren egiazkotasuna datu analisiaren bidez aztertzen saiatzen den proiektu europarraren markoan, bederatzigertakari garrantzitsuren inguruko 300 zurrumurru kate aztertu dituzte (5.000 txio inguru).

Ikerketaren ondorioak asko badira ere, orokorra hau da: «faltsuak diren zurrumurruak egiazko direnak baino gehiago hedatzen dira». Datuak aztertzen hasi eta proposatutako metodologiari jarraiki, zera ikusi dute: benetakoak suertatzen ziren zurrumurruak, behin egiaztapena lortuta, hedapena geldotzen zutela. Aldiz, ondoren gezurtatzen zirenek, gezurrezkoak zirela frogatzeko ebidentzien faltan, hedapen handiagoa izateko joera zuten.

Zehazki, datuek erakusten dute benetakoak suertatzen diren zurrumurruak bi ordu inguru behar dituztela frogatuak izateko. Faltsuek, aldiz, 14 ordu inguru behar dituzte. Aldi berean, zurrumurruak, egiazkoak edo gezurrezkoak diren oraindik frogatu ez denean, hedapen gaitasun handiagoa lortzen dutela ere ikusi ahal izan dute.

Jendartearen gehiengo zabalak ez du kritikotasunik azaltzen jasotzen duen informazioarekin, eta zurrumurru hedatzaile bilakatzen dira. Baina, horiez gain, zenbait informazio agentziek azken orduko informazioak konfirmatu gabe ere publikatzen dituzte *reportedly* moduan, guztiz konfirmatu gabe, alegia.

Zurrumurruaren definizioa bera adosteko zailtasunak nabarmentzen ditu Arkaitzek. Horregatik, gertakari garrantzitsuak hautatu eta kazetarien laguntza beharrezko izan dute. Prozesu osoan zehar kazetarien papera berebizikoa izan da,

zurrumurrueak identifikatu eta sailkatzeko, konfirmazioa edo ezeztapena identifikatzeko...

Teknologiek laguntza ematen dute, baina gizakiaren gainbegirada behar duten sistema sasi-automatikoaren bidezko giza konputazioa ezinbestekoa izan da oraindik ere.

Ikerketak alerta behintzat piztu behar digu asko zabaltzen diren mezuen inguruan. Gehien zabaltzen diren zurrumurruek gehiago irauten badute, kontu gehiagorekin zabaldu beharko genituzke; ez dute zertan egia izan, frogatu den bezala.

Etorkizuneko helburuen artean, jasotako datuetan oinarrituz, ikasketa automatikoaren bidez hobetu nahi dute prozesua, kazetariak egin beharreko lana errazteko. Kazetariak ordezkatzea baino, horiek zurrumurruen aurrean dituzten mekanismoak hobetzea du helburu ikerketak.

Aztertutako txioak ingelesez dira, alemanezko gutxi batzuk kenduta. Euskarazko txioekin azterketarik egin ez badu ere, analisiak antzeko emaitzak emango lituzkeela uste du Arkaitzek. Hipotesi horiek frogatzeko, era honetako ikerketa gehiago egin beharko genituzke gurean; Zubiagak ere behin baino gehiagotan adierazi du era honetako diziplina anitzeko ikerketen beharra. 🐞

BUAAAAHH!!!...
NON DAGO AZOKA?!...
NIK KEN7-KO ABESLARIAREN
SINADURA NAHI DUUUUT!
NUR-EN LIBURUAK! EGUTEGIAK!
PEGATINAK! BUAAAAHH!!!...
BUAAAAHHH!!!...

HAIZEA, ALFERRIK
ARI ZARA NEGARREZ,
ORAIN EZ DA
MOMENTUA.

zugaz/
art

ABUZTUAN SENPEREKO
LAKURA JOAN GINENEAN
ERE EZ, EZTA?... EZ HERRI,
EZ URRATS. ETA DENAK
FRANTSESEZ ARI ZIREN
GAINERA...

IXO!

BAINA... AZOKA
ABENDUAN IZATEN DA,
LAZTANA!

ABENDUAN?!
OLENTZERO ERE
ABENDUAN ETORTZEN
ZEN GARAZI LOPEZEK
EGIA ESAN ZIDAN
ARTE!

eee...
zera...

ZERGATIK
EZ ZARA, BEHINGOZ,
ESATERA AUSARTZEN, AITA:
EUSKAL KULTURA
EZ DA EXISTITZEN,
EUSKAL KULTURA
GURASOAK ZARETE!

